

ΝΙΑΟΥΣΤΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΣΥΛΛΟΓΟΥ
ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ
ΝΑΟΥΣΗΣ

Το πρόβλημα της φυλετικής προέλευσης
των Ναουσαίων και απόψεις των ιστορικών
Τρικούπη, Αραβαντινού και Τοντόρωφ

Φιλοσοφία
και Φυσική

Η ωραιότητα

ΑΡΑΠΙΤΣΑ

Διεθνές Δενδροκομικό Συνέδριο

Η κόκκινη πιπεριά στα Μακεδονικά χωριά

Δημοσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Φυλάξτε τὰ τεύχη τῆς «Νιάουστας»

Παλαιὰ τεύχη μπορείτε νὰ προμηθευθεῖτε ἀπὸ τὰ γραφεῖα τοῦ Συλλόγου

Ἡ «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» στηρίζεται στὴν ἀγάπη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον
των συνδρομητῶν τῆς

Παρακαλοῦμε νὰ μεριμνήσετε γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς συνδρομῆς
του ἔτους 1985

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

- 1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ
- 2) ΜΝΗΜΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΣΑΜΗ ΚΑΡΑΤΑΣΙΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΕΙΨΟΥΝ
ΑΠΟ ΚΑΝΕΝΑ ΝΑΟΥΣΑΙ-Ι-ΚΟ ΣΠΙΤΙ

ΜΠΟΡΕΙΤΕ ΝΑ ΤΑ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΙΤΕ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

Νέα διεύθυνση Βασιλέως Κων)ντίνου 40, κάθε Δευτέρα Τρίτη Πέμπτη 6-9 ἀπόγευμα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

“ΝΙΑΟΥΣΤΑ”

ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

ΕΤΟΣ Θ'. Τόμος Δ'. Τεύχος 31.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Οδυσσεύς Ντινόπουλος, Ελένη Μήτσαλα
Λευκή Σαμαρά, Χρήστος Μουχάγιερ, Αλ. Οικονόμου

ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Βασ. Κωνσταντίνου 44

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Γιάννης Καρατσιώλης, Γεωπόνος 60.331

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

«Αράπιτσα» φωτογραφία Κων. Σπορελα.

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ — ΕΚΤΥΠΩΣΗ

«Τυπογραφία» Αντώνη Μαυρογένη
Αντωνίου Κομάρα 3 — τηλ. 260.140 & 226.924
Θεσσαλονίκη

Περιεχόμενα

Ιστορικά — Λαογραφικά — Επικαιρότητες σελ.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Αντιιστίξεις	48
ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΣΤ.: Το πρόβλημα της φυλετικής προ- έλευσης των Ναουσιών	50
ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Η Νάουσα τότε και τώρα	60
ΣΒΑΡΝΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤΕΛΙΟΥ: Οι πελαργοί της γειτο- νιάς	61
ΣΠΑΡΤΗ ΝΙΚ.: Τα κουκούλια	63
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΙΦΙΓ.: Η κόκκινη πιπεριά στα Μακεδο- νικά χωριά	66
ΜΠΑΪΤΣΗ ΔΗΜ.: «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» μια πόλη από ευερ- γέτες	70

Επιστημονικά — Λογοτεχνικά — Παιδαγωγικά — Έρευνες

ΜΥΛΩΝΑ ΓΙΑΝΝΗ: Φιλοσοφία και Φυσική	71
ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ ΓΚΙΚΑ Ν.: Η ωραιολάτεια	74
ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣΚΟΠΩΝ ΒΕΡΟΙΑΣ: Οδοιπορικό Φυτειά 1983	76
ΦΤΕΡΓΙΩΤΗ ΕΛ. - ΜΗΤΣΑΛΑ ΕΛ.: Η ισοότητα των δύο φύλων στα Σχολικά βιβλία	78

Γεωργικά — Δεντροκομικά

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Διεθνές δεντροκομικό Συ- νέδριο (Περιλήψεις ομιλιών)	84
ΑΛΜΑΛΙΩΤΗ ΔΗΜ.: Παράγοντες αποδόσης της καρυ- διάς	88
ΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ ΟΔΥΣ.: Συντήρηση μήλων Γκρόννη Σμιθ - Κλώνοι Σπουρ και Στόνταρ	90

Δραστηριότητες Συλλόγων

ΑΛΔΑΚΟΥ ΘΩΜΑ: Δραστηριότητες πολιτιστικού Κέν- τρου 1984—1985	93
ΞΟΥΛΙΑΔΗ ΔΗΜ.: Πολιτιστική ατζέντα	94

Αγαπητέ φίλε

Η σημερινή «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» κυκλοφορεί με περισσότερες σελίδες. Η εξήγηση δίνεται αμέσως παρακάτω. Κρίθηκε αναγκαίο να προστεθούν κι άλλες σελίδες (σύνολο 8) μιας και αποφασίσθηκε να δημοσιευθεί ολόκληρη — αρκετά μεγάλη για τα μέτρα της «ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ» — η ιστορική γλωσσολογική μελέτη του συνεργάτη μας Στέργιου Σπ. Αποστόλου που αφορά τους Ναουσαίους και την φυλετική τους προέλευση. Έτσι διευκολύνεται καλύτερα ο σημερινός αναγνώστης της «ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ» και ο αυριανός μελετητής της Νάουσας. Η εν λόγω μελέτη βλέπει για πρώτη φορά το φως της δημοσιότητας.

Η αναφερόμενη εργασία, δεν θα θέλαμε σε καμιά περίπτωση, να συντελέσει στον περιορισμό της άλλης και καθιερωμένης ύλης του περιοδικού για την οποία ενδιαφέρονται πολλοί συνδρομητές και αναγνώστες.

Στις 25—27 Απριλίου 1985 ο τοπικός σύλλογος γεωπόνων του Νομού Ημαθίας στη Βέροια οργάνωσε το Α' Διεθνές Δεντροκομικό Συνέδριο. Για την ενημέρωση των δεντροκαλλιεργητών του Νομού μας δημοσιεύουμε μερικές περιλήψεις, εφό τις σπουδαιότερες ομιλίες που αναπτύχθηκαν στο συνέδριο. Έτσι θα πάρουν μια «γεύση δεντροκομική» το τί συμβαίνει στη Γαλλία και Ιταλία. Επίσης θα πληροφορηθούν για την διακίνηση των Ελληνικών φρούτων στη Δυτική Ευρώπη.

Όπως πάντα στις σελίδες του περιοδικού μας δημοσιεύουμε αρκετά άρθρα ποικίλης ύλης, επιστημονικά, ιστορικά, λαογραφικά, δεντροκομικά και αρκετές δραστηριότητες των πολιτιστικών συλλόγων.

Αυτά για τώρα. Καλές διακοπές. Ραντεβού μετά τρεις μήνες.

Η
Συντακτική Επιτροπή

Ετήσια συνδρομή Ιδιωτών	δρχ. 600
Δήμοι, Κοινότητες, Συν)σμοί	δρχ. 1.500
Εξωτερικού δολάρια	20

ΑΝΤΙΣΤΙΞΕΙΣ

ελεύθερος σχολιασμός της επικαιρότητας

Όταν ο κόσμος ακούει σοβαρή μουσική

Δημοσιεύτηκε στον Αθηναϊκό Τύπο (Ελευθεροτυπία, 20. 6. 85) ρεπορτάζ της Μαρίας Μαργακού με τίτλο «Όταν ο κόσμος ακούει σοβαρή μουσική», αποσπάσματα του οποίου παραθέτουμε στη συνέχεια κα' λόγω επικαιρότητας (προβολή της «ΚΑΡ ΜΕΝ» στον θερινό μας κινηματογράφο αλλά και λόγω του γενικότερου ενδιαφέροντος που παρουσιάζει μιά που αγγίζει ένα θέμα για πολλούς «Ταμπού». Το θέμα της σοβαρής μουσικής και των επιλογών της από τους νεοέλληνες:

«Τρείς δίσκοι μονοπωλούν σχεδόν το ενδιαφέρον του κοινού αυτόν τον τελευταίο καιρό. Το γεγονός δεν θα εξέπλυτε, αν δεν τύχαινε οι δίσκοι αυτοί ν' αφορούν την κλασική και την λεγόμενη σοβαρή μουσική. Είναι η μουσική της τανίας «Αμαντέους» η όπερα «Κάρμεν» του Μπιζέ και τα «Καρμίνια Μπουράνα» του Καρλ Ορφ..., των οποίων οι πωλήσεις δίσκων έφτασαν σε υψηλότερα για τα ελληνικά δεδομένα επίπεδα με αποτέλεσμα την πλήρη εξάντληση των αποθεμάτων των εταιριών δίσκων, οι οποίες ως σημειωθεί έκαναν μέχρι τώρα παραγγελίες μεταξύ 50 και 100 κομματιών το εξάμηνο.

Το γεγονός δημιούργησε σκόλια αισιοδοξίας στους μουσικόφιλους κύκλους, σκόλια που επάδονται διάφορες ερμηνείες κοινωνιολογικής περισσότερο φύσης. Ίσως όμως, πίσω απ' όλη αυτή την εμπορική επιτυχία να

μην κρύβεται ούτε η κόπωση προς κάποια μουσική που έφτασε σε αδιέξοδο, ούτε και η στρέψη 180° προς κάποια άλλη κατεύθυνση, αλλά μόνον εξηγήσεις του φαινομένου απλές και μονοσήμαντες. Όπως το «ευχάριστο» άκουσμα των συγκεκριμένων έργων — η «Λίμνη των Κύκνων» για παράδειγμα είναι πάντα μιά εμπορική επιτυχία — και η σύνδεσή τους στη μνήμη του θεατή με συγκεκριμένες εικόνες, όπως το πάθος της Κάρμεν, το στοιχείο των προεκλογικών συγκεντρώσε-

ων (Καρμίνια Μπουράνα), τις σκηνές του γάμου σ' όλα σχεδόν τα κινηματογραφικά έργα με το γαμήλιο εμβατήριου του Μέντελσον κλπ.

Το θετικό στην περίπτωση αυτή είναι ότι το μεγάλο κοινό έρχεται σ' επαφή μ' ένα άλλο είδος μουσική, και είναι σχεδόν βέβαιο ότι ακούγοντας ένα τέτοιο δίσκο θ' ανακαλύψει, έστω και σε μικρό ποσοστό, την άλλη, την πραγματική μαγεία της μουσικής».

A. O.

Συμβαίνουν κι αλλού!

Σάλος έγινε στις τελευταίες εξετάσεις στην έκθεση των μαθητών, για δυό άγνωστες σε πολλά παιδιά λέξεις που υπήρχαν στο θέμα. Δόθηκε έτσι η ευκαιρία σε πιθανούς και απίθανους γλωσσολογότερους και υπέρμαχους των παραδόσεων (στην περίπτωση μας των γλωσσικών) να μλήσουν για καταστροφή της γλώσσας, για περιορισμό της εκφραστικής δυνατότητας των νέων, και σε επέκταση για «φαστ-φουντοποίηση» (Θεέ μου τί «κουλουριάρικος» όρος) της ζωής τους, για απώλεια των μεγάλων αξιών και ιδανικών, για αδυναμία του ίδιου του εκπαιδευτικού συστήματος να σπλίσει τους νέους με αρκετές γνώσεις κι ένα σωρό άλλα πράγματα, που αν τα μαζέψει κανείς και τα ταξινομήσει δίπλα δίπλα, θα νομίσει ότι οι νέοι μας σπιννερούνται

σήμερα μόνο με νοήματα και γνυλισμούς ενώ ο υπόλοιπος έχουν αναχθεί σε ύποπτες από πλευράς τελειότητας, σφαίρες, γλωσσική επικοινωνίας.

Στη συνέχεια βέβαια οι δυό αυτές λέξεις (ευδοκίμηση και αρωγή, όπως θα καταλάβατε) χρησιμοποιήθηκαν τόσο πολύ εκτός από τις παραπάνω αναλύσεις, σε γελοιογραφίες, σατιρικά κείμενα, λεζάντες θεατρικές επιθεωρήσεις κλπ., που το νόημά τους έγινε γνωστό «εις πάσι» και δεν πρόκειται να σθηστούν από τη μνήμη κανενός νέου «εις τον αιώνα».

Με την ευκαιρία αυτή, και για παρηγοριά σ' όσους ολοφύρονται για ανεπάρκειες του εκπαιδευτικού μας συστήματος και των γνώσεων που παίρνουν, ή μάλλον εν παίρνουν οι νέοι μας παραθέτουμε στη συνέχεια το πα

ΑΝΤΙΣΤΙΞΕΙΣ

ελεύθερος σχολιασμός της επικαιρότητας

ράπνο του προέδρου της Εθνικής Γεωγραφικής Εταιρίας των Ηνωμένων Πολιτειών, του μεγαλύπερου ίσως ιδρύματος στον κόσμο για θέματα Γεωγραφίας ο οποίος πρόεδρος διαπιστώνει στην επιφυλίδα του τελευταίου τεύχους του περιοδικού «NATIONAL GEOGRAPHIC», την ραγδαία αυξανόμενη άγνοια των αμερικανών σπουδαστών σε οικειώδη θέματα γεωγραφίας. Να μερικές από τις ερωτήσεις που

τέθηκαν στους σπουδαστές: και τα ποσοστά επιτυχία στην απάντησή. Σε παρένθεση τα ποσοστά επιτυχίας στην ίδια ερώτηση σε ανάλογη έρευνα που είχαν κάνει το 1950 οι «NEW YORK TIMES»:

— Ποιά χώρα κυρίως διασχίζει ο Αμαζόνιος; Το 1950, 78% απάντησαν σωστά ότι πρόκειται για την Βραζιλία. Το 1984, μόνο 27% έκαναν το ίδιο.

— Σε ποιά χώρα βρίσκεται η

Μανίλα; Το 1950, 84% ήξεραν ότι ήταν τις Φιλιππίνες. Το 1984 μόνον 27%. Τέλος πόσοι νομίζετε ότι μπορούσαν να αναφέρουν τρεις Αφρικανικές χώρες, απ' τη Σαχάρα μέχρι τη Νότιο Αφρική, το 1984 (υπάρχουν πάνω από 30 χώρες). Μόνον 7% και 69% δεν μπόρεσαν να αναφέρουν ούτε μία!!

Ας παρηγορηθούμε λοιπόν. Συμβαίνουν κι αλλού.

A. O.

Διεθνές Δεντροκομικό Συνέδριο

Ο Τοπικός Γεωπονικός Σύλλογος Νομού Ημαθίας οργάνωσε το Α' Διεθνές Συνέδριο στη Βέροια (25—27 Απριλίου 1985). Στο Συνέδριο αυτό μίλησαν ειδικοί επιστήμονες από το εξωτερικό (Γαλλία - Ιταλία), καθηγητές Πανεπιστημίου της Γεωπονικής Σχολής Θεσσαλονίκης και ειδικοί επιστήμονες των Ιδρυμάτων Ερεύνης της χώρας. Αν δε μια απάτη η μνήμη είναι το πρώτο διεθνές συνέδριο που πραγματοποιείται στην χώρα μας σ' ότι αφορά τα φυλλοβόλα δέντρα και συγκεκριμένα την ροδακινιά, αχλαδιά, μηλιά και κερασιά. Κι αυτό οργανώθηκε από την «ΕΒΑ» από ένα μικρό Επαρχιακό Σύλλογο, από ένα μικρό φορέα που καλά καλά δεν συμπλήρωσε δύο χρόνια θητεία από τότε που ιδρύθηκε. Που στο κάτω κάτω δεν είχε υποχρέωση να αναλάβει να φέρει σε πέρας ένα τεράστιο και κολλοσιαίο έργο, να επωμισθεί δηλαδή τις ευθύνες ενός

διεθνούς δεντροκομικού συνεδρίου, που από την φύση του παρουσιάζει τεράστια προβλήματα οργανωτικά τεχνικά και οικονομικά. Την οργάνωση τέτοιου συνεδρίου θα έπρεπε να αναλάβουν άλλοι φορείς που συγκεντρώνουν άλλωστε όλες τις προϋποθέσεις όπως είναι το Γεωτεχνικό Επιμελητήριο, οι Γεωπονικές Σχολές, τα Ιδρύματα Ερεύνης κλπ.

Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε γιατί βρέθηκαν επεκεφαλής του Συλλόγου ένας άξιος, ικανός και δημοκρατικός πρόεδρος που έφερε και την μεγαλύτερη ευθύνη για την επιτυχία του συνεδρίου, ένας δραστήριος και εργατικός νοσηματίας και μερικά ακόμα μέλη του Συλλόγου που δούλεψαν, μόχθησαν και ξενύχτησαν για να φέρουν σε πέρας τη νοσηματιά του. Λίγοι άνθρωποι όλο κι όλο.

Ο Σύλλογος πέτυχε στην αποστολή του, γιατί στηρίχθηκε κα-

τά κύριο λόγο, στις δικές του δυνάμεις. Ακόμα και οι περισσότερες δαπάνες καλύφθηκαν από τους δικούς του πόρους. Αυτό δεν πάει να πει ότι και άλλοι φορείς δεν βοήθησαν τον Σύλλογο και δεν συνέβαλαν οικονομικά. Ίσα ίσα, η ηθική και υλική συμβολή των φορέων εκτιμήθηκε και αναγνωρίστηκε απ' όλους.

Ο τοπικός Σύλλογος Νομού Ημαθίας, ξεχώρισε απ' όλους τους Γεωπονικούς Συλλόγους της χώρας και διακρίθηκε. Για την ιστορία αναφέρουμε τα ονόματα της Οργανωτικής Επιτροπής: Βασ. Κουκουριάννης (πρόεδρος του Συλλόγου), Ευαγ. Δημητρίου (γροηματίας του Συλλόγου), Ευρ. Ζησέκας, Λαζ. Σαββίδης, Παρ. Ανδρίτσος, Βασ. Θεοχαρόπουλος, Παν. Βασιλειάδης, Νικ. Τσιόλης, Κων. Τσιπουρίδης, Νικ. Κελέσης, και Νικ. Μπουσάκης.

O.N.

Το πρόβλημα της φυλετικής προέλευσης των Ναουσαίων και απόψεις των ιστορικών Τρικούπη, Αραβαντινού και Τοντόρωφ

(Μια άλλη δεώρηση του θέματος)

Α' Οι απόψεις των ιστορικών Αραβαντινού, Τρικούπη και Τοντόρωφ για τους Ναουσαίους

Πρόσφατα είδε το φως της δημοσιότητας μία ενδιαφέρουσα ιστορική πραγματεία του Νικολά Τοντόρωφ, σύγχρονου βούλγαρου ιστορικού, ακαδημαϊκού και πολιτικού.

Η πραγματεία αυτή που εκδόθηκε το 1982 στα ελληνικά φέρει τον τίτλο «Η ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821» (Η περίπτωση των Βουλγάρων) και προλογίζεται με μία εκτενέστατη ιστορική εισαγωγή από τον Έλληνα ακαδημαϊκό και τότε πρωθυπουργό Παν. Κανελλόπουλο.

Στο ειδικό κεφάλαιο αυτής της πραγματείας με τον τίτλο «Βούλγαροι εθελοντές στην Ελλάδα στην επανάσταση του 1821», ο Τοντόρωφ κάνει επώνυμη αναφορά στους βούλγαρους αγωνιστές που πολέμησαν στο πλευρό των Ελλήνων επαναστατών, συγκαταλέγοντας μεταξύ αυτών και τον Αγγελή Γάπσο.

Πάνω αυτού, ο συγγραφέας κάνει μνεία και για Βούγαρους της Νάουσας, παραπέμποντας για περισσότερες λεπτομέρειες στο έργο του Έλληνα ιστορικού Σπυρ. Τρικούπη με τίτλο «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ».

Παραθέτω το πλήρες κείμενο της αναφοράς του Τοντόρωφ στα παραπάνω σημεία.

«Επιφανής αγωνιστής για την ελευθερία της Ελλάδας ήταν ο Άγγελος Γάτσος. Μετά την ισοπέδωση της Νάουσας, όπου ανέπτυξε πλούσια δραστηριότητα, έφυγε για τα νότια με μια μεγάλη ομάδα ελληνοπατριωτών του και πήγε μέρος σε πολλές μάχες.¹⁵⁸ Ο διακεκριμένος ιστορικός και αγωνιστής Χριστόφορος Περραιβός, τότε υπουρ-

ΙΣΤΟΡΙΚΟ - ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΝΑΟΥΣΑ

γός Πολέμου, έγραφε για τον Γάτσο στις 16 Ιουνίου 1823: «Η πατρίς θα σε τιμήσει αξίως. Εις αυτήν επακουμβώντας θα λάβεις προνόμια και δικαιώματα πατριώτου και δι' αυτής θα σε γνωρίσουν τοιούτον και εκείνοι όπου σε ονομάζουν σήμερα και σε μεταχειρίζονται δια Ξένον».¹⁵⁹

158. Για τους Βούλγαρους της Νάουσας της εποχής βλ. Σ. Τρικούπης.

Του Στέργιου Σπυρ. Αποστόλου

Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης, τμ. Β', Λονδίνο 1860, σελ. 180.

159. Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, τμήμα Χειρογράφων. (Στη συνέχεια με τα αρχικά ΕΒΕ) Αρχείον Αγώνος, αρ. 19169. (1)

Ορθότατα, νομίζω, ο συγγραφέας αποφεύγει να επικριθεί περισσότερο σ' αυτό το θέμα, γιατί τα στοιχεία τα οποία επικαλείται από το έργο του Τρικούπη «άσχετα», οπιασδήποτε.

Άγνωστο πώς και χωρίς να κάνει μνεία στην πηγή απ' όπου είχε τις πληροφορίες για την Νάουσα και την φυλετική προέλευση των κατοίκων της, ο Τρικούπης αναφέρει επί λέξει:

Η πόλις της Ναουσας δια το πλήθος των κατοίκων της Χριστιανών, Ελλήνων και Βουλγάρων, δια τους πόρους της και δια το περιτείχιμά της εφώνη προσφυές ορητήριον των κατ' εκείνα τα μέρη επαναστατικών κινήσεων' δια τούτο πολλοί και σημαντικοί οικογένειαι, εν αίς και οι του Καρατάσου και Γάτσου, κατέφυγον χάριν ασφαλείας εις αυτήν, και εισήλθαν και τα υπό τον Καρατάσον και τον Γάτσον

στρατεύματα υπό την σημαίαν της επαναστάσεως. Και πρώτον μεν εφόνευσαν τον διοικητήν και τους περι αυτόν ολίγους Τούρκους, τους μόνους ευρισκομένους εν τη πόλει' διεχύθησαν έπειτα εις τα χωρία των Βοδιών προς διέγερσιν των μη προθύμων χωρικών και έκαυσαν και τρία χριστιανικά χωρία, την Επισκοπήν, την Όσολανην και το Δρεσίλοβον'

Από τον ίδιο, σ' άλλο σημείο του βιβλίου του, οι Καρατάσος και Γάτσος χαρακτηρίζονται σαν «... ο Γάτσος σπλαρχηγός των Βοδιών και ο Καρατάσος σπλαρχηγός της Βεροίας». (2)

Άλλος Έλληνας ιστορικός του περασμένου αιώνα ο Π. Αραβαντινός, στον αλφαριθμικό πίνακα των εθνικών και τοπικών ονομάτων που συντάζει και συμπεριέλαβε στο έργο του «ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ», αναφερόμενος στην «Νιούστα», την φυλετική προέλευση των «Νιουστιανών ή Νιουσταίων» και τους αγώνες τους κατά του αλβανού πασά των Ιωαννίνων Αλή Τεπελενλή, γράφει:

«Νιούστα Νέα της Μακεδονίας πόλις οικουμένη εν δύο χιλιάδων χριστιανικών οικογενειών φυλής Βουλγαρικής υπό την διοίκεισιν της Θεσσαλονίκης. Οι Νιουστινοί ή Νιουσταίαι έδειξαν ουχί ευκαταφρόνητον ανδρείαν αντισταθέντες τω 1804 κατά Αλβανισσαλικού στρατού σταλέντος εις λαληραγήσιν της πόλεως των. Μετά έκτάμηνον πολιορκείαν ηναγώσθη η πόλις αύτη να υποταχθή εις τον άγριον εκείνον πολιορκητήν της, και πολλά παθούσα διάφυγεν επιθεξίως τον παντελή άλκείραν της υποδουλείας υπό την άμικσιν διοικήσιν του Αρχιεπισκόπου του Σουλτάνου». (3)

Ο Ε. Ι. Στουγιαννάκης στο έργο του «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ» (βασισμένη σε ανέκδοτο σχέδιασμα του Δ. Πλαταρίδη) καταλογίζει επιπολαιότητα στον Αραβαντινό ως προς το σημείο αυτό και πιστεύει ότι τελευταίως παραδόθηκε από την ύπαρξη ξενόφωνων οικογενειών που εγκαταστάθηκαν στην Νάουσα μετά την καταστροφή του 1822 και προέρχονταν από τα προς Βορράν της πόλης χωριά (4) που την εποχή εκείνη μιλούσαν ένα είδος παραφθαρμένης σλαβικής διαλέκτου.

Είναι εννόητο ότι και η άποψη αυτή του Αραβαντινού για την φιλική προέλευση των Ναουσίων «πάσχει» και μάλιστα σε σοβαρότερο βαθμό από αυτήν του Τρικοίτη, γιατί, δεν αναφέρεται μόνον σε μέρος των κατοίκων της πόλης αλλά στο σύνολό τους κι' αόμα, γιατί δεν ξεχωρίζονται με την επιθυμία αποδεικτικών στοιχείων.

Ακόμα, θεωρώ αναγκαίο να τονίσω ότι και η άποψη που διατυπώνει ο Τοντάρωφ, κι' αυτή, εμφανίζει «αδύνατα σημεία».

Μεταξύ των Βουλγάρων αγωνιστών που πολέμησαν στο πλευρό των ελλήνων επαναστατών, όπως και προηγούμενα αναφέραμε, συγκαταλέγει και τον Αγγελή Γάτσο. Και για μεν όλους αυτούς κάνει επάνυμη αναφορά του τύπου καταγωγής των (διάφορες περιοχές της Βουλγαρίας κ.λπ.) για τον Γάτσο όμως δεν γίνεται καμιά αναφορά σχετική με τον τόπο καταγωγής του και τα στοιχεία που αποδεικνύουν την βουλγαρική προέλευσή του.

Ακόμα, παρότι να επιστημάνω και το γεγονός ότι ο Τρικοίτης (στον οποίο παραπέμπει ο Τοντάρωφ) κάνει μνεία της ύπαρξης «χριστιανών Βουλγάρων» κατοίκων της Νάουσας, εντελώς αδύνατο, και πουθενά δεν χαρακτηρίζει τον Γάτσο σαν «Βούλγαρο» εστιάς από την αναφορά που κάνει σ' αυτόν σαν «παραρχηγός Βοδινών».

Προχωρώντας ακόμα πιά πέρα, στα γραφόμενα από τον ιστορικό και αγωνιστή Χριστόφορο Περαϊδό (στον οποίο, επίσης, παραπέμπει ο συγγραφέας) παρατηρούμε κι' εδώ ότι ο χαρακτηρισμός που προσδίδει στον Γάτσο «ξένος» δεν σημαίνει και' ανάγκην και Βούλγαρος.

Συνεπώς, από τα στοιχεία που παραθέτουν οι Τρικοίτης και Περαϊδός δεν προκύπτει αποδεικτικά ότι ο Γάτσο ήταν βουλγαρικής καταγωγής.

Από υεθασμό όμως προς την ιστορική αλήθεια, είμαι υποχρεωμένος να παραθέσω και την προσωπική μαρτυρία που παραθέτει στο έργο του ο Σ. Ε. Στουγιαννάκης σχετικά με τον τόπο καταγωγής του Αγγελή Γάτσου.

«Επισημαίνω ο Γάτσο θεωρείται Περισιώριτης, υπό δε του Γερβίνου Βοδενιώτης. Κατά πληροφορίας του πάππου μου (1803 — 1886), ήτο εις Σαρακινό, (χωριό απέχοντος 4 ώρας ΒΔώς της Εδέσσης), οπλαρχηγός δε του τμήματος Βοδενών. Ως τοιοῦτον δε ορθώς θεωρεί και ο Σπ. Τρικοίτης (Ιστ. Ελλ. Επαν. Β. τ. 9. σ. 134). Εκ Σαρακινόθου μετοίκησας εις Περισιώρι έγινε χοιροβοσκός είτε δε, δια της ανδρείας και τόλμης του ανεδείχθη οπλαρχηγός εκτιμηθείς δεόντως υπό του Καρτάσιου». (5)

Το χωριό Σαρακίνοβο, που ο Στουγιαννάκης αναφέρει σαν τόπο καταγωγής του Γάτσου, σύμφωνα με πληροφορίες που κατάρθωσα να συγκεντρώσω, πράγματι, ήταν ξενόφωνο και οι κάτοικοί του μιλούσαν τότε την ίδια παραφθαρμένη σλαβική διάλεκτο, που πως αναφέρθηκε προηγουμένα, μιλούσαν μερικά από τα χωριά της Νάουσας κατά την εποχή της επανάστασης.

Επίσης, και το Περισιώρι όπου μετοίκησε ο Γάτσο, χωριό που βρίσκονταν βορειοδυτικά από την Νάουσα, ανάμεσα Δραζίλοβο και Γιαννάσοβο, κατά πληροφορία (βλ. στη συνέχεια) κατοικούντων από ξενόφωνους.

Ο Ι. Κ. Βασδοαέλης στο βιβλίο του «ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΑΓΩΝΑΣ (1796 — 1832) σαν τόπο καταγωγής του Γάτσου αναφέρει κι' αυτός το χωριό Σαρακινό, (6), περισσότερες δε πληροφορίες για την προσωπικότητα του τελευταίου μας παρέχει και ο Ν. Γ. Φιλίππιδης στην ιστορική πραγματεία του για την επανάσταση και την καταστροφή της Νάουσας. (7)

Επίσης, από τα έργα των ιστορικών Α. Ε. Βασιλόπουλου (ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ — 1354 — 1833) (8) και Δ. Α. Κοκκινο (ακαδημαϊκού) «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ» (9) στα κεφάλαια τα σχετικά με την επανάσταση και καταστροφή της Νάουσας και τους πρωταγωνιστές της, δεν γίνεται μνεία περί βουλγαρικής καταγωγής των Ναουσαίων και του Γάτσου.

Σχετικά με την ύπαρξη ξενόφωνων χωριών στην περιοχή της Νάουσας — υρεινή και πεδινή — σημαντικό δια-

φοριστικά στοιχεία μας παρέχονται από την «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ». Τα στοιχεία αυτά δεν έχουν σχέση με την Νάουσα και τους κατοίκους της, που, ήταν Έλληνες και η γλώσσα τους καθαρά ελληνική, εκτός από «κόλλους» τινες μόνον ξενόφωνους και βαρβαρισμούς (οι οποίοι) δραδύτερον παρειπέφθησαν εις το γλωσσάριόν των δια της μετά των γειτόνων σχέσεως και επισκοπίας». (Στο σημείο αυτό ο Στουγιαννάκης σχολιάζει τις απόψεις που διατυπώνει στο σχεδίασμά του ο Δ. Πλαταρίδης σχετικά με την ελληνική προέλευση των Ναουσίων και θεωρώντας ασθενή τα επιχειρήματά του προστρέχει σε εσαυτοσύνη τους, μη παραλείποντας, όμως, να τονίσει και αυτός, ότι «ικανά δουλοκρατικά λέξεις», πράγματι, ενυπήρχαν στο γλωσσικό ιδίωμα των Ναουσίων, οι οποίες όμως, με την πάροδο του χρόνου εκδηθήθησαν κανονικά. Νομίζω πως ο Στουγιαννάκης ατύχησε στο σημείο αυτό. «Σλαβικές» παραφθαρμένες, ναί, «βουλγαρικές», πάθεν, το συμπέρασμα; (10)

Σε άλλο σημείο του βιβλίου σχετικά με τους ξενόφωνους της περιοχής Νάουσας, αναφέρεται:

«Αι κυριώτεροι (των περί την Νάουσαν κομών) αλίτες και ευρίσκοντο εις σχέσεις και επικοινωνίαν προς την πόλιν είναι αι εξής: Προς Ναν μόν και Δάξ τα: Σέλι (εξ 800 οικογ.), η άνω μητυπονησμένη Σκοτίνα (120 οικογ.), το Τσιδρονόβον (65), η Μαρούσια (70), ΒΔώς το Περισιώρι (εξ 120 οικογ.), το Δραζίλοβον (450), η Κουτσούφλιανη (90), και η Όσλιανη (εξ 80 οικογ.). Προς Ν και ΝΑίον Αρμουδοχώρι, Διχαλείρι, Διαδορνίτσα και Χεροσάνι. Αώς δε Μονούσιτα, Κοπανοί, Άνω και Κάτω, Πιάντισια, Ζερδοχώρι, Βέστιτσι δύο και Γκολισιάνι (Γαμνοχώρι). Βώς δε και ΒΑώς Άρσεν, Επισκοπή, Τσαρμαρινόν, Μπένια, Δέδοβον, Άνω και Κάτω Γιαννανόν, Φέιτσα και Μπέλα - Βόνια (Ασπρηνέρι). Και οι μόν κάτοικοι Σελίου, Σκοτίνας, Τσιτορνόβου, Μαρούσιας, Αρμουδοχωρίου, Διαδορνίτσης, Διχαλευρίου και Χεροσπανίου αμιλλούν την Ελληνικήν, οι δέ των άλλων κομών (εκτός των της Κουτσούφλιανης λαλούντων την Σλαβομακεδονικήν). (11) Και στο σημείο αυτό, νομίζω, διαγράφεται σφάλμα. Χαρακτηρίζονται σαν «Σλαβομακεδονική γλώσσα» τα παραφθαρμένα σλαβικά που μιλούσαν τότε

Ναυοικαίοι, της απορίας και συμπεράσματα θα είναι καθοριστικά και για τον προσδιορισμό της φυλετικής προέλευσης των τελευταίων. Απόλα, τα συμπεράσματα αυτά θα κρίνουν τελείως και την ορθότητα ή μη των απόψεων των ιστορικών Αρσθαντινού και Τριούση.

Πέραν αυτού, θα πρέπει να επιχειρηθεί και άλλη μία έρευνα προς την κατεύθυνση της ύπαρξης καταποτιστικών στοιχείων σε ξένες πηγές, κίρια τουρκικές και αλβανικές, τα οποία θα συμβάλλουν αποφασιστικά στην προέλευση συναγωγής ορθού συμπεράσματος.

Κάποιος αρχή από τις ξένες πηγές σημειώνω αμέσως παρακάτω τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξα σαν αποτέλεσμα αυτής της έρευνας:

Γ' Ξένες μαρτυρίες για την μη ολαβική προέλευση των Ναουσαίων

1) ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ.

Από τα ιστορικά αρχεία Μακεδονίας στα οποία κατέφυγα και ειδικά — λόγω περιοχής — στα αρχεία του ιεροδικαστηρίου (ιεροδικείου) Βέροιας — Νάουσας, δεν προκύπτει ότι οι Ναουσαίοι ήταν βουλγαρικής φυλής. Οι διαπιστώσεις μου είναι οι εξής:

α) Η αναφορά που γίνεται σ' αυτά για τους Ναουσαίους γίνεται, αφιλόως, με την χρήση αυτής της λέξης με την προσθήκη — κατά περίπτωση — των επιθέτων «κύριοι», «επαναστάτες», «αληθές» κ.λπ. (12)

β) Οι Τούρκοι θεωρούν σαν κομμάτι του ελληνικού έθνους όχι μόνον τους Ναουσαίους αλλά και τους κατοίκους των γύρω χωριών. (13)

γ) Όταν επιρόκειτο να γίνει αναφορά στο εθνικό όνομα «Βούλγαρος» ή «Βούλγαροι», οι τούρκοι ιεροδίκαστές (κατήχες) δεν παρέλειπαν να το σημειώσουν στον κώδικα όπως, π.χ. στην περίπτωση του Γιουβάν, κάτοικου του χωριού Μπουσίανη της Βέροιας που χαρακτηριζόταν «Βούλγαρος». (Πρόκειται για περιστατικό επίθεσης κλεφτών στο χωριό αυτό, οι οποίοι ειπός των άλλων, λεηλάτησαν την περιουσία του Γιουβάν και έκαιψαν την γυναίκα του). (14α)

Επίσης, άλλη περίπτωση όπου γίνεται μνεία Βουλγαρικών στα τουρκικά αρχεία Βέροιας — Νάουσας, είναι αυτή που αφορά στην εμφάνιση Ιληστών στην περιοχή της Νάουσας οι οποίοι

ομιλούσαν την βουλγαρική γλώσσα. Οι Ιληστές αυτοί, άγνωστο από που προερχόμενοι, κατέλαβαν τους κυριότερους οδικούς κόμβους των γειτονικών καζάδων Βέροιας και Γιαννιτσών και απέκριναν τον δρόμο στους εμπόρους που κατετίθονταν στην Θεσσαλονίκη. Πολλοί από αυτούς μάλιστα, πεζοί και έφιπποι, περιφέρονταν γύρω από την Νάουσα και προξενούσαν «ζημιές και καταστροφές στους ταξιδιώτες». Από τον βαλλή Θεσσαλονίκης εκδίδεται και αποστέλλεται στις τουρκικές αρχές της Βέροιας αυστηρή διαταγή για την λήψη μέτρων και εξάντληση των «αγνώστου ταυτότητας» τυχοδιωκτών». Στο κείμενο της διαταγής γίνεται σαφής διαχωρισμός των Ναουσαίων από τους βουλγαρόφωνους Ιληστές οι οποίοι αποκαλούνται «τυχοδιώκτες άγνωστης ταυτότητας» και όχι Βούλγαροι από ην Νάουσα. (14 β)

δ) Από έναν μακροσκελέστατο κατάλογο 408 ονομάτων κατοίκων της Νάουσας που έλαβαν μέρος στην επανάσταση του 1822 και σκοτώθηκαν στις μάχες ή αγνοούνταν η τύχη τους, συγκέντρωσα 20 μόνον, τα οποία, κατά την άποψή μου, είναι ολαβικής προέλευσης ή υποδηλούν τέτοια:

1) Δημήτριος Μπέλλας	(σελ. 284)
2) Τάσιος Γουρίνας	» »
3) Ζήρο Δάγκας	» 285
4) Ντίρος Βόδας	» »
5) Ζαφείριος Κούτσιος	» »
6) Χρήστος Κούτσιος	» »
7) Δότσιος Ραϊδάρης	» »
8) Πρωτόσιος Σαίντας	» »
9) Γεωργάκης Τάντας	» 286
10) Θαμάς Σπύσσου	» 286
11) Παναγιώτης Τράικου	» 287
12) Κωνσταντής Μάικος	» »
13) Νίκος Στολίνος	» »
14) Λάσης Πέτσιος	» »
15) Τάσιος Βίντας	» »
16) Γεώργιος Τρύτσου	» 288
17) Κώστας Ρούτσας	» »
18) Λάσης Μύτσας	» 289
19) Καλής Γιουβάνης	» »
20) Ρίζος Πράσος	» »

Επίσης, από έναν άλλο κατάλογο 199 ονομάτων που αφορά σε κατοίκους της Νάουσας που εγκατέλειψαν την πόλη κατά την επανάσταση και μετά την κατάντη της από τα εχθρικά στρατεύματα και επανήλθαν ύστερα από χορήγηση αμνηστίας, συγκέντρωσα άλλα 10 ονόματα, ολαβικής παθων, προέλευσης:

- 1) Δούζια Μπιμπαρόσα (σελ. 290)

2) Δήνης Παράκου	» 291
3) Κώστας Σιάντας	» »
4) Φίλιππος Νουσκοζίνης	» 292
5) Τάσιος Τζούμας	» »
6) Μάνης Τζέτσης	» »
7) Δήνης Δότσιος	» »
8) Δημήτριος Δάγκας	» »
9) Δήνης Κολάτσιος	» »
10) Τράσιος	» 293

Σε σύνολο, δηλαδή, 607 κατοίκων της Νάουσας μόνον 30 ονόματα είναι ολαβικής προέλευσης ή υποδηλούν κατά κάποιο τρόπο τέτοια, ποσοστό δηλαδή 4.94%. Πάντως, επί πλέον ή επί πλέον των αριθμητικών στοιχείων που παραθέτω παραπάνω μπορεί να υπάρχει και κάποια απόκλιση, πολύ μικρή, όμως. (15)

2) ΑΛΒΑΝΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

α) Από το αλβανικό ιστορικό δημοτικό τραγούδι που αναφέρεται στην καταστροφή της Νάουσας από τους Τούρκους το 1822 δεν προκύπτει, ούτε καν ένδειξη, ότι οι Ναουσαίοι έχουν βουλγαρική ή εν πάσει περιπτώσει, οποιαδήποτε άλλη ολαβική προέλευση. Το τραγούδι αυτό μεταφράστηκε και για πρώτη φορά είχε το φως της δημοσιότητας πρόσφατα. (16)

β) «SHQE — TE» (Σκέ-τ) και όχι Βούλγαρος ή Σλαβομασέδονες αποκαλούσαν γενικά τους ολαβόφωνους της περιοχής Νάουσας οι αρθάντες έμποροι Ξυλείας, τεχνίτες ξύλου (πελεκιστές κορμών δένδρων), Ξυλοκόποι, μεταφορείς Ξυλείας κ.λπ. που δούλευαν στα βουνά της Νάουσας (Πριόνια, Γκουρνάσαβα κ.ά.) από το δεύτερο μισό του περασμένου αιώνα και που εγκαταστάθηκαν τελικά στην Νάουσα (περίπου 25 — 30 οικογένειες) προσερχόμενοι, κύρια, από τα ορεινά χωριά Ντάρδα και Σινίτσα του Μοράβα, περιοχής Κοριτσάς. (Νοτιανατολική Αλβανία).

Αντίθετα οι ίδιοι, όταν έβαναν αναφορά στους Ναουσαίους, χρησιμοποιούσαν το εθνικό όνομα «GREKE» (Γκρέκ — Έλληνες) ή και την λέξη «NEGOSHTALLIN» Νεγκοσταλίν — Ναουσαίοι, παράγωγη λέξη από το «NEGOZH» (Νεγκάζνι — Νάουσα).

Απόλα, στην περίπτωση που κάποιος αρθάντης έπαινε ναουσαία γυναίκα, αυτήν την αποκαλούσαν «GRECKA» (Γκρέτσα — Ελληνίδα), ενώ αν προέρχωναν από τα ολαβόφωνα χωριά της Νάουσας «SHKLIRA» (Σκλίρα — Σλάβα) γενικά, χωρίς να

γίνεται διάκριση εθνικότητας (Βουλγάρα, Σερβίδα κ.λ.π.). Η διάκριση αυτή γίνεται για τα άτομα που είχαν πραγματικά την καταγωγή από την Βουλγαρία, Σερβία ή άλλη σλαβική χώρα. (16 β)

γ) Στο αλβανικό λεξικό (FJALOR I GJUHES SHQIPE» (έκδοση του Ινστιτούτου Επιστημών, 1954) όπου κατέφυγα για περισσότερες πληροφορίες, σχετικές με την λέξη «SHQE — TE» (Σκέ-τ), βρήκα τις παράγωγες από αυτήν λέξεις «SHQENIA ή SHQERIA» (Σκενία ή Σκερία) για τις οποίες δίδει τον ακόλουθο ορισμό: «καινό όνομα για τους Σλάβους» (17), κάτι το αντίστοιχο, δηλαδή, προς το «Φραγκιά», που είναι κοινό όνομα για τους Φράγκους.

Φαίνεται ότι η λέξη «SHQE — TE» είναι αρχαιότητα γιατί, σε άλλο λεξικό, όπου επίσης κατέφυγα για συμπληρωματικές πληροφορίες το «FJALOR SHQIP — GREQISHT» (επανέκδοση από RÛLÛNDJA, PRISHTINA 1977) η ίδια λέξη σημαίνει: α) Σλάβος, βασιλιάς. (ρίζα SHQE — Σκέ, SHQA — U — Σκιά - ου — ο Σκιάθης - βλ. σχ. στο ίδιο λεξικό —), κατόπιν β) Σλάβοι, γενικά, (χωρίς να γίνεται αναφορά σε συγκεκριμένο σλαβικό φύλο) και τέλος, (επειδή οι Βούλγαροι είναι σλαβικό φύλο — ή εκσλαβισμένο βλ. σχ. άποψη του έλληνα αναδιπλωτή II. Κανελλόπουλου στο βιβλίο του Ν. Τσιρνάκοφ, σελ. 10, σπυχ. με παραπομπή 1), γ) και Βούλγαροι. (18) Φυσικά, η τελευταία ερμηνεία «και' επέκτασιν».

Όπως και προηγουμένα ετόνισα, είμαι πεπεισμένος ότι η λέξη «SHQE — TE» (Σκέ-τ) είναι αρχαιότητα αλβανική λέξη, ιλλυρικής σαφώς, προέλευσης και είναι ιστορικά εξαιρετικά σημαντικό ότι οι Αλβανοί είναι απόγονοι των Ιλλυριών, πανάρχαιου λαού της Βαλκανικής χερσονήσου.

Επομένως και από την παράθεση των παραπάνω αλβανικών μαρτυριών, αβίαστα και σαφέστατα προκύπτει ότι οι Ναουσαίοι είναι ελληνικής καταγωγής.

Δ' Ουσιώδεις διαφορές στον χώρο της φωνητικής ανάμεσα στους Ναουσαίους και τους Σλαβόφωνους

Όμως, τα αποδεικτικά στοιχεία που αποκλείουν ατελεσίδικα την βουλγα-

ρική ή οποιαδήποτε άλλη σλαβική προέλευση των Ναουσαίων δεν εξαντλούνται μόνον με την αναφορά στις ξένες μαρτυρίες και σε όλα άλλα σχετικά στοιχεία έχω επικαλεσθεί μέχρι τώρα.

Παραθέτω, στην συνέχεια, ορισμένες ουσιώδεις διαφορές τις οποίες διέπιστωσα στον τρόπο προφοράς των φθόγγων κύρια, από τους Ναουσαίους και από σλαβόφωνους της περιφέρειας, όταν οι τελευταίοι κάνουν χρήση της ελληνικής γλώσσας. Οι διαφορές τις οποίες εντόπισα αναφέρονται, ως επί το πλείστον, στον διαφορετικό τρόπο προφοράς ορισμένων συμφώνων και είναι καρπός μιάς έρευνας που πραγματοποιήσα μεταξύ των ετών 1961 — 1962 σε ιππερήλικα πρόσωπα, κύρια γυναικες.

Οι παρατηρήσεις μου:

Οδοντικά

Το γράμμα Δ δ 1) Στο γλωσσικό ιδίωμα των Ναουσαίων υπάρχει και προφέρεται κανονικά π.χ. δρόμους, πιδί, διπέλι, δούλους, Δημήτρης κ.ά.

2) Στις αντίστοιχες λέξεις το δ δεν προφέρεται από τους σλαβόφωνους και αντί αυτού χρησιμοποιείται το σύμπλεγμα των συμφώνων ντ π.χ. ντρέμος, ντίνι, ντικέλι, ντούλος, Ντημήτρης κ.ά.

Οδοντικά

Το γράμμα Θ θ 1) Στο γλωσσικό ιδίωμα των Ναουσαίων υπάρχει και προφέρεται κανονικά π.χ. θιός, θουλιός, θήκη, άνθρωπος, θηρίου, Θανάσης κ.ά.

2) Στις αντίστοιχες λέξεις το θ δεν προφέρεται από τους σλαβόφωνους και αντί αυτού χρησιμοποιείται το σύμφωνο τ π.χ. Τιός, τωλιός, τήκη, άνθρωπος, τηριο, Τανάσης κ.ά.

Λαρυγγικά

Το γράμμα Γ γ 1) Στο γλωσσικό ιδίωμα των Ναουσαίων υπάρχει και προφέρεται κανονικά π.χ. γάστρα, γιάμα, γουμάρι, γράφου, μάγα, Γάλης κ.ά.

2) Στις αντίστοιχες λέξεις το γ δεν προφέρεται από τους σλαβόφωνους και αντί αυτού χρησιμοποιείται το σύμπλεγμα των συμφώνων γκ π.χ. γκάστρα, γκιάμα, γκοιμάρι, γκράφω, μάγκα, Γκόλης κ.ά.

Λαρυγγικά

Το γράμμα Χ χ 1) Στο γλωσσικό ιδίωμα των Ναουσαίων υπάρχει και προφέρεται κανονικά π.χ. χάρους, χαρά,

χαιργιό, τήχους, χάμα, Χρήστους κ.ά.

2) Στις αντίστοιχες λέξεις το χ δεν προφέρεται από τους σλαβόφωνους και αντί αυτού χρησιμοποιείται το σύμφωνο κ π.χ. κάρους, κερ(γα)ιό, κερά, τοίκος, κάμα, Κρήστος κ.ά.

Γλωσσικά

Το γράμμα Λ λ (υγρά) 1) Στο γλωσσικό ιδίωμα των Ναουσαίων υπάρχει και προφέρεται κανονικά π.χ. λάμα, λίκους, λέτσους, λαπά, γάλα, Αλέκους κ.ά.

2) Στις αντίστοιχες λέξεις το λ προφέρεται από τους σλαβόφωνους πάρα πολύ βαρειά, σχεδόν διπλό λλ π.χ. (λλ)άμα, (λλ)τίμος, (λλ)έτσος, (λλ)απίς, γκά(λλ)α, Α(λλ)έκος κ.ά.

Συριστικά

Το γράμμα Σ σ 1) Στο γλωσσικό ιδίωμα των Ναουσαίων υπάρχει και προφέρεται κανονικά π.χ. σιάκη, σταγόνα, σκουφοίνι, μισάλα, μισκάνης, Σουφία κ.ά.

2) Στις αντίστοιχες λέξεις το σ προφέρεται από τους σλαβόφωνους έντονα συριστικό, σαν διπλό παχύ σ, (σσ) π.χ. (σσ)κάφη, (σσ)τα(γα)άνα, (σσ)κουφοίνι, μι(σσ)ά(λλ)α, μι(σσ)κάνης, (Σσ)οφία κ.ά.

Διαφορές όμως δεν παρατηρούνται μόνον στις παραπάνω περιπτώσεις.

Πρέπει να σημειώσω τον ιδιαίτερο τρόπο της χρήσης του αρσενικού και θηλυκού άρθρου στην αιτιατική του ενικού (τον, την) από τους ίδιους.

Οι Ναουσαίοι κάνοντας χρήση των παραπάνω άρθρων προφέρουν κανονικά το ν τον άρθρου ενώ σλαβόφωνοι το παραλείπουν ανεξάρτητα αν η επόμενη λέξη αρχίζει από φωνήεν ή σύμφωνο π.χ.

1) Ναουσαίοι

α) Την πήρι κί την έβαλι στην ιίκρα.

β) Τοίν ελτιν τοίν Αλέσου να τοίν αφήρει τοίν τουρβά.

2) Σλαβόφωνοι

α) Τη πήρε και τη έβαλε στη άρη.

β) Το έλτε το Α(λλ)έκο να το αφήσει το τουρβά.

Διευκρινίζω και πάλι ότι ο εντοπισμός των παραπάνω διαφορών ως προς τον τρόπο προφοράς ορισμένων συμφώνων από τους σλαβόφωνους, έγινε σε πρόσωπα με περιορισμένη κοινωνική ζωή, χωρίς καμιά παιδεία και κύρια, σε γυναίκες υπερήλικες, που, το

μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους το πέρασαν με οικιακές ανασχολήσεις (σπιτική ζωή) γι' αυτό και διετήρη-

σαν πολλά από τα στοιχεία της φωνητικής αναλλοίωτα. Στις τελευταίες δεκαετίες οι διαφορές αυτές έχουν,

σχεδόν, εξαλειφθεί και χρειάζεται ιδιαίτερη παρατηρητικότητα για να τις προσέξει κανείς.

Ε' Ξένα δάνεια στο γλωσσικό ιδίωμα της Νάουσας. Εντοπισμός εκατοστιαίας συμμετοχής των Σλαβικών λέξεων στο σύνολο των δανείων.

Θα ήταν παράλειψη, νομίζω, να μην αναφερθώ και στα δάνεια από ξένες γλώσσες που υπεισλήθαν στο γλωσσικό ιδίωμα των Ναουσαίων κι' αυτό

το θεωρώ σαν καθοριστικό παράγοντα, γιατί η συμμετοχή τους σε εκατοστιαία αναλογία (από την κάθε ξένη γλώσσ

σα χωριστά) στο σύνολο των δανείων, θα μας οδηγήσει στην συναγωγή ενδιαφερόντων συμπερασμάτων.

1) Δάνεια από την Τουρκική (Η παράθεση ενδεικτική, όχι συνολική)

1) ζαβαλλίδικους	(ζάβαλης)	ZAVALLI 111)	ελαττωματικός, (και μειονεκτικός)
2) κουρασάνι	(κορασάνι)	KORASAN 165)	αμμοκονίαμα (είδος)
3) γιμενιά	(γεμενί)	YEMENI 61)	είδος παπουτσιού
4) μιμντέρι	(μιμντέρι)	MINDER 208)	χαμηλός καναπές
5) ντάλα	(ντάλα)	DAL 231)	ακριβώς, απάνω που
6) κουμπές	(κουμπές)	KUBBE 168)	τρούλλος
7) μπιζιρνώ	(μπιζιρίνω)	BEZMEK 218)	δαρυέμαι, αποκάμνω
8) τασίμι	(τασίμι)	TAKIM 359)	σύνολο όμοιο (πραγμάτων)
9) παρτάλι	(παρτάλι)	PARTAL 268)	κουρέλι
10) μπιμπίλα	(μπιμπάλα)	BIR-BIRI 219)	στρώμα μαπτηλιού (κεντ.)
11) μουστιρής	(μουστερής)	MÜSTERI 214)	σελάτης
12) τσιρσί	(τσιρσίσι)	CIRIS 386)	συγκολλητική ουσία
13) νταμπλός	(ταμπλός)	TABLA 360)	συγκοπή
14) μπιτιζου	(μπιτιζώ)	BITMEK 219)	τελειώνω
15) χουζιμέτι	(χουσιμέτι)	HIZMET 429)	υπηρεσία, εξυπηρέτηση
16) ταϊφάς	(ταϊφάς)	TAYFA 259)	σύνολο ανθρώπων, φυλή
17) μπιρντάχι	(περντάχι)	PERDAH 278)	κόντρα ξύρισμα, ξύλο (μετ.)
18) ντιμπισίρι	(τεμπισίρι)	TEBESIR 363)	κιμωλία
19) εσνάφι	(εσνάφι)	ESNAF 107)	συντεχνία
20) κολαϊ	(κολαϊ)	KOLAY 161)	ευκολία
21) λέσι	(λέσι)	LES 183)	ψοφήμι, βρόμα
22) αντιρί	(αντιρί)	ENTARI 24)	μακρύ γυναικείο φόρεμα
23) ταξέδικους	(ταξέδικός)	TAZE 359)	φρέσκος
24) μπιλιατζίκι	(μπιλιατζίκι)	BILEZIK 219)	δραχιάλι
25) θιράνικους	(θιράνι)	VIRAN 51)	ερείπιο (και επί ανθρώπου)
26) καράρι	(καράρι)	KARAR 146)	αναλογία, δόση,
27) τσιπές	(τσιπές)	TEPE 364)	κορυφή (και κεφαλιού)
28) νταμπάκιου	(ταμπάκιου)	TABAK 360)	θυροσδεψείο
29) κισμέτι	(κισμέτι)	KISMET 157)	τύχη, πεπραγμένο
30) μερεμέτι	(μερεμέτι)	MEREMET 203)	επιδιόρθωση
31) μπιμπι	(μουχαλεμπί)	MUHALLEBI 215)	είδος γλυκίσματος
32) γαστάζης	(γαστάζης)	KAVAS 135)	φρουρός, φύλακας
33) ουλούκι	(ουλούκι)	OLUK 189)	υδρορρόση
34) κολάνι	(κολάνι)	KOLAN 161)	ζώνη
35) τσιϊρι	(τσιϊρι)	ÇAYIR 381)	λειβάδι
36) σερμαϊά	(σερμαϊά)	SERMAYE 322)	κεφάλαιο (χρηματικό)
37) μπάσιους	(μπάσιους)	BOS 220)	χαλαρός
38) τσελιμπής	(τσελιμπής)	CELEBI 383)	ευγενής
39) ταϊμι	(ταϊμί)	TAYIN 359)	σιτηρέσιο
40) πεσιρί	(πεσιρί)	PESKIR 278)	πετσέτα
41) τουπούζι	(τοπούζι)	TOPUZ 370)	βαρύ ρόπαλο, σίδερο ξυγού
42) κουρμπάνι	(κουρμπάνι)	KURBAN 169)	θύμα, θυσία ζώου
43) καρσί	(καρσί)	KARSI 148)	απέναντι
44) αβτζής	(αβτζής)	AVCI 3)	κνηγός
45) μπουμπάρι	(μπουμπάρι)	BUMBAR 221)	παχύ έντερο
46) ταπί	(ταπί)	TAPU 361)	τίτλος ιδιοκτησίας
47) χαντούμης	(χαντούμης)	HADIM 420)	ευνούχος
48) τσιατμάς	(τσιατμάς)	CATMA 383)	ξύλινο τοίχος
49) σιμίθι	(σιμίθι)	SIMIT 323)	κουλούρι, είδος κουλουριού

50) ταμάχι	(ταμάχι TAMAH 360) πλεονεξία
51) γκαϊρέτι (κουράγιο)	52) έριτζι (κόστα, σειρά κοινωνική)
53) ιχτιμπαρί (εκτίμηση)	54) γιανγκείνι (τυρκαϊά)
55) τζιαμακιάνι (τζιαμαρία)	56) ιμπρέτι (πέισμα)
57) ιμάνι (ενδοιασμός, έλεος)	58) κiousές (γκωνιά), τζακιού κύρια
59) κιμέρι (πέτσινο πορτοφόλι)	60) ριτζιάς (παρόληψη, ικεσία)
61) ταξιράτι (ατυχία)	62) μαϊτάπια (παχιά λόγια, κομπορημοσύνη)
63) νισάρι (φτάνει, εσαρκεί)	64) σακίν (τύποτα/μεταφ: μιλιάρ?)
65) σιμαπλέκι (γένος)	66) μπουζμάς (κατσάδα)
67) τζιαντάς (δημόσιος δρόμος)	68) στού τζέντιμι (στον διάβολο)
69) τούβλα (πολύ αλμυρό)	70) χατάς (καταστροφή)
71) αντζιάν (αεριθώς)	72) αντέτι (έθιμο)
73) γιαζίας (αζήμα)	74) ζαράρι (ζημιά)
75) ζαμέτι (κόστος)	76) ζανάτι (επάγγελμα)
77) ιλιάτσι (φάρμακο)	78) ισάτι (λογαριασμός)
79) ιξία (λιψό)	80) κιουτείου (δειλιάζω)
81) κουμαπέτι (ξενητεία)	82) αλιζβιρίσι (κατανάλωση)
83) αλάδερισιν (δόξα τω Θεώ)	84) ζαίρες (ζωοτροφή)
85) κιαπέτι (πολύ)	86) κιοριστές (ξυλκία)
87) κισέγκι (ρόλο μαγαζιού)	88) κισάτι (αναδουλειά)
89) καρακόλι (περίπολιος)	90) μουζαβίρη; (διαβολέας, συκοφάντης)
91) μπαντγιαδά (τζάμπα)	92) μπάρφι (τουλάχιστο)
93) μπικιατί (ευτυχώς)	94) μπουύρουιν (ορίστε)
95) μπικριντζί (μιά χαρά, πολύ καλά)	96) μονχαμπέτι (διασκέδαση, ψυχαγωγία)
97) ντιληπαάλας (τρολλός, ζητηρός)	98) π.σάσι (δώρο)
99) σιαμάς (αστείο)	100) τσιμπής (τσιγασύνης)
101) χούμι (για φαγητό: λυωμένο)	102) χούμι (ευχαρίστηση στο φαγητό)
103) νταλάς (καμμός)	104) ουρνέκι (δείγμα, είδος)
105) ουλιούρι (αρματιά)	106) σαλάμικου; (σωστός), σκέραιος)
107) ντουσιάνης (χάρος, εχθρός)	108) σιπατζιάς (έξοδος) σιαπής)
109) μπαϊά (πολύ, σαν πολύ)	110) γκαρτομάκους (τα φωνητικά όργανα)
111) ντεμέκ (δηλαδή (τάχα)	112) ταμάι (αεριθώς) κ.ά.

Τοπωνύμια:
(μερικά)

Καρά - μπουνάρ (μάση πηγή), Χαμίτι (βουνοστροφή, από το XAMIT), Τσιφλίκι (μεγάλη γαιοκτησία), Κουλοίκι (παρατηρητήριο), Ιζμαήλι (πειροχή, από το ΙΣΜΑΗΛ), Μαντέμι (μεταλλείο), Γκουτζιά - Ταφλά (περιοχή έξω της Νάουσας) κ.ά.

Σημείωση: Οι αριθμοί που δόσκονται απέναντι από τις λέξεις με αύξ. αριθμ. 1—50 παραπέμπουν στις σελίδες του βιβλίου «ΕΤΥΜΟΛΟΓΙ-

ΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ» του Ν.Π. Ανδριώτη. (19)

2) Δάνεια πό την Λατινική (μέσω Ιταλικής, Βενετοϊάνικης κλπ.) (Η παράθεση ενδεικτική, όχι συνολική)

1) νταραβέρι	(DARE — AVERE ITAL 231 νταρ)ρι) δυσοληψία
2) παλάντζα	(PALANCA LAT 259 παλάντζα) ζυγαριά
3) κατίνα	CATENA ITAL 152 κατίνα) αλυσίδα και κλειδαριά)
4) ντούρους	(DURO ITAL 232 ντούρος) άκαμπτος, ίσιος, σκληρός
5) παντέρα	(BANDIERA ITAL 261 παντιέρα) σημαία (μεταφ.: χωρταετός
6) ρουφαιάνους	(RUFFIANO ITAL 312 ρουφιάνος) προσαγωγός
7) σαλντώ	(SALTARE ITALIA 317 σαλτάρω) εξακοντίζω, πηδώ
8) παρασόλι	(PARA — SOLE ITAL παρασόλι 268) αλεξήλιο (προφυλ. ήλιου)
9) ντάρα	(TARA ITAL 231 ντάρα ή τάρα) απόβαρο
10) κολιάστρα	(COLASTRUM LAT 161 κολιάστρα) γάλα μετά τον τσεστέ (το πρώτο γάλα)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Πειραιώς

- 11) σουλτούκου
- 12) ριγάλο
- 13) νάνα
- 14) μουσαφέςικους (μεσοβέζικους
ήσως από το MEZO — VENTO
— ενδιασμένους άνεμος. VEN/204
- 15) ριτσέτα (ρετσέτα
- 16) διεγγέρα (διεγγέρα
- 17) κολάρι (σελάρι
- 18) προτίνου (πρότινο
- 19) κούρβα (κούρβα
- 20) στιθάλι (στιθάλι
- 21) μισκάνης μεσκάνης
- 22) κούτρα (κούτρα
- 23) καλσιούνη (καλτσούνι
- 24) κάργα (κάργα
- 25) λιθάντα (λεθάντα
- 26) μισάλα (μεσάλα
- 27) μούκου! (μούκο!
- 28) φούρλα (φούρλα
- 29) μπουκίλια (μπουκίλια
- 30) χαρχάλι (καρχάλι
- 31) λιλβιλου (λουβίλινο
- 32) νιράβαλα (νιράβαλα
- 33) σιρβιτσιάλι (κλίσημα)
- 35) κάρτου (τέταρτο)
- 37) λέβα (υποκίνηση)
- 39) κόντρα (αναμέτρηση)
- 41) αδάντα (περιβώριο)
- 43) λιγγέρι (σκαβός κουζ.)
- 45) σκακαρία (παλιό μετ. μέσο)
- 47) βιτούλι (χαρκατ. μοσχαριού)
- 49) θύρα (συνέχεια/επίρ.)
- 51) ζαμπούκους (είδος φυτού)
- 53) σκουτέλι (επιμηνη. δίσκος)
- 55) στραπάτσα (επίρ: τα διέλυσε)
- 57) τσιρότου (τσιρότο)

(SOLTU VEN 335 σουρτούκο) σακάκι, είδος επανωφωριού
(REGALO ITAL 308 ρεγάλο) δώρο
NONA ITAL 229 — 230) γιαγά
Ενδιάμεσος άνεμος και μεταφ.: αυτός που γέρνει τότε εδώ και τότε εκεί

RICETTA ITAL 309) συνταγή
VEGGHERIA ITAL 49 εσπερίδα (βραδυνή συνη)ση)
CELLARIOUM LAT 155) αποθήκη τροφίμων
PRUNUS LAT 302) κορέμπλο, δαμάσκηνο
CURVA LAT 169) πόρνη
STIVAL VEN 342) μπουτίτι, σκαρπίνι
MESCHINO ITAL 204) σθλιός
SCUTRA 170) μεταφ. στους Ναο υσαίους: είδος μετε. σκευούς. Κανονι
κά: χύτρα (και μέτωπο)
CALZONE ITAL 147) κάλτσα
CARGA VEN 147) γεμάτα επιρ.)
LEVANDA ITAL 180) είδος μυρωδικού
MENSALIUM LAT 204) τραπεζο-μόντηλο
MOCCIO ITAL 210) σιωπή!, τσιμουδιά!
FRULLO ITAL 410) σβούρα
BUCCULA LAT 221) δούβα
CARACALLA LAT 147) το λειρί του πετεινού
LUPINUM LAT 189) είδος φυτού «τοξικό»
TRAUAGLIO ITAL 373) φασαρία
34) καντάρι (ο ρωμαϊκός ζυγός)
36) καρζάλα (καρκίος)
38) στασιόνι (σταθμός σιδηρ.)κος)
40) μάντζια (είδος πρόχ. φαγητού)
42) λότους (λαχνός)
44) κοιουσίμη (φωτ. μέσο/ δοχ. με υγρό φωτιστικό: πετρέλαιο)
46) Βέλλου (τούλι)
48) βιγνάλω (βιγνίλω, παρατηρώ)
50) βραγιά (φράχτης)
52) μέντα (φυτ. αρωμ. παραμέλλα)
54) σκουτί (φόρεμα, ύφασμ. μικρ. παιδ.
56) τσάπα (τσάπα)
58) φλάτσκας (με ιδιόρ. κατατομή κεφαλιού, προσώπου/από το λατιν.
FLASCA) κ.ά.

Τοπωνύμια (μερικιά)

Καμάρα (θολωτή, αψιδωτή), περιο-
χή έξω της Νάουσας Γαλατσιάνους
(ήσως από το Γαλάτες, επίσης περιοχή
κ.ά.

Σημείωση: Οι αριθμοί που δρι-
σκονται απέναντι από τις λέξεις με

αύξ. αριθμ. 1—32 παραμένουν στις σε-
λίδες του ίδιου διβλίου. (βλ. παραπ. 19) (20).

3) Δάνεια από την Σλαβική (Η παράθεση ενδεικτική, όχι συνολική)

1) γυλάβα (γυλάβα	GLAVA 64) κεφάλι, χοντρό κεφάλι
2) μπάρα (μπάρα	BARA 217) τέλμα
3) ρούντου (ρούντο	RUDO 312) λεπτό σγουρό μαλλί
4) ζακόνι (ζακόνι	ZAKONA 111) έθιμο
5) κουντέτσι (κουντέσι	KOTETS 168) ορνιθώνας
6) λούτσα (λουτσα	LUZA 189) λιμνάζον νερό, τέλμα
7) ντόμπρους (ντόμπρος	DOBR 232) καλός, ειλικρινής
8) πλάβα (πλάβα	PLAVA 283) θάρακα λίμνης
9) μπράτιμους (μπράτιμος	BRATIM 222) στενός φίλος
10) βερβιρίτσα (βερβερίτσα	VERVERITSA 50) σκίουρος
11) βίτσα (βίτσα	VITSA 52) θέρα
12) στρέγολια (στρέγολια	STRUKEL 344) αλογάμια (μετ. είδ. αρώστ.)
13) μπάμσου (μπάμσου	BOBO 217) γριά

- 14) μούχους μούχος
- 15) τζιαντίλα (τσαντίλα)
- 16) καρούτα (καρούτα)
- 17) ιζβόρι (πηγή)
- 19) γαόλιους (γυμνός)
- 21) ίζιμα (σκοτεινό μέρος)
- 23) μπουνέλου (πηρούσι)
- 25) πέτσιους (στραβός)

- MUHU 215 σκόνη, τσίπα, εξωτ. επίστρ.)
- TSEDILO 382 σακουίλα για στράγ. τυριού)
- KORYTO 147) ξύλινη σακάφη
- 18) αλάτι (νερουλό, π.χ. χιόνι)
- 20) ζμπουρίζου (φλυαρώ)
- 22) σάλτσα (στενό σοκάκι)
- 24) ουζνίτζου (ταστοποσιώ)
- 26) χλιάπας (από το χλάπα — ψωμάς, ανόητος, δλόκας κ.ά.

Τοπωνύμια (μερικά): Ντούπκις (ερύτες), Μσάμπκις (γριές), Ιζβόργια (πηγές), Γιάιόργιανα - ρέια

(το ρέμα της Γιώργιανας), Γκουλέμα ρέια (μεγάλο ρέμα), Γκουσιόργιαθου (γκούσια — το μπροστινό μέρος του

λαιμού και γνάθα — κεφάλι. φράζεται: (περίπου λαιμοκέφαλά.

Σημείωση: Οι αριθμοί που βρίσκονται απέναντι από τις λέξεις με

αύξ. αριθμ. 1—16 παραπέμπουν στις σελίδες του ίδιου βιβλίου. (βλ. πα-

ραφ. 19 και 20) (21)

4) Δάνεια από την Αλβανική (Η παράθεση ενδεικτική, όχι συνολική)

- 1) μπέσα (μπέσια)
- 2) γκουρτσιά (γκοριτσιά)
- 3) τσιούπα (τσιούπρα)
- 4) ζβέρκους (ζβέρκος)
- 5) μπαμπαέζης (μπαμπαέσης)
- 6) κατσίκι (κατσίκα)
- 7) πλιάτσικου (πλιάτσικο)
- 8) μπί (περισσότερο)
- 9) τσιούγκου» (κουλοχέρης)
- 10) τσίπα (κομμάτι)
- 11) τσιπαρί (θήμα)
- 12) νταλντώ (επιχειρώ)
- 13) σκροίμους (καρδονίασμα)
- 14) τζιούμπα (εξόγκωμα (σώμ)
- 15) τσιούνι (τσιούγκισμα)
- 16) τρόκαλου (κομμάτι πέτρας)
- 17) τσιουτσιούρου (δρίση με λίγο νερό)
- 18) τζάντζας (με πολλά χούια)
- 19) λάτα (λείο σανίδι από το ρήμα)
- 20) τρουκουλνώ (καλώ κάποιον

- BESE 218) εμπιστοσύνη, πίστη
- GORITSE 65) αγριαπιδιά
- CUPE 387) κορίτσι
- ZVERK 112) τράχηλος
- PABESE 216) επίσκοπος, αναξιόπιστος
- KATS 153) γίδι
- PLACKE 286) λεία
- ME 308) πίο πολύ (συγκρ. βαθμός)
- CUNG 60) με ακρωτήρ. χέρι (και κουλός)
- COPE 59) τεμάχιο
- CAP 62) απόστ. ανοικ. αντίχ. και δείκτη/θήμα
- DALLDIS 72) επιχειρώ, ριψοκιν. δυκείω (μεταφ. επιδίδομαι έντοκάτι)
- SHKRUMB 530) απανθ. άκωση
- XHUMBE 624) εξόγκωμα (μετά σπό χτύπημα)
- COKAS 68) χτυπώ την πόρτα με ταφ. τσουγκρίζω
- TROKE 575) πολύ σκληρό χόμα σαν πέτρα
- CURKE 70) κρουνός, βρήση/μικρή φλέβα νερού που σιγοτρέχει.
- XANXE 621) άνθρωπος με χούια, με βύτσα
- LATOJ 261) πελενάω κάτι για να του κάνω λεία την επιφάνεια
- RRUKULIS 480) καλώ κάποιον κάτω/και σπρώχνω κάποιον καλώ

τον

- 21) πλάσκατσι (παιχνίδι από τρύπιο ξύλο που σπάει με αέρα από το ρήμα PLAS
- 22) μπουράς (άντρας, με την έννοια: παλιωάρι
- 23) κάτσιους (είδος αγριολοίλουδου)
- 24) μπόντους (αιχμή, μύτη)
- 25) γκατζγαλνώ (γαργαλιώ)
- 26) τσάπους (τράγος)

- PLAS 417) σκάζω, εκρήγνυμαι
- BURRE 52) άνθρωπος που κρατάει το λόγο του
- KACE 190) άγριο πριαντάφυλλο/αγριολοίλουδο
- BODEC 42) αγνάδα, μυτερή απάληξη
- NGAS 345) κεντρίζω κάποιον στο σώμα, γαργαλιώ
- CJAP 59) τράγος κ.ά.

Τοπωνύμια: ενόπισα το Βάντου; (αγροτική περιοχή), πιθανόν από το

VADE — σύστημα ποτίσματος με αυλάκια/595

Σημείωση: Οι αριθμοί που βρίσκονται απέναντι από τις λέξεις με αύξ. αριθμ. 1—7 παραπέμπουν στο ί-

διο βιβλίο. (βλ. παραπ. 19,20,21 (22) — Οι αριθμοί που βρίσκονται απέναντι από τις λέξεις με αύξ. αριθμ.

8—26 παραπέμπουν στις σελίδες βιβλίου «FJALOR I GJUHES IPE» (23).

Υστερα από την παράθεση των παραπάνω στοιχείων για την κάθε ξένη γλώσσα χωριστά η εσωτερική συμμε-

- 1) Δάνεια από την Τουρκική:
- 2) » » » Λατινική:
- 3) » » » Σλαβική
διάρλεκτο:
- 4) » » » την Αλβανική
γενικό σύνολο

Επαναλαμβάνω ότι η παράθεση των παραπάνω γλωσσικών δανείων είναι ενδεικτική. Ταυτόχρονα, όμως, είναι και αναλογική σε σχέση με όσες άλλες έχω συγκεντρώσει μέχρι τώρα και συνεχίζω να συγκεντρώνω. Αν πρόκειται να υπάρξει κάποια ασάφηση, είναι βέβαιο ότι αυτή θα είναι αυξητική (Ιεραρχικά) των τουρκικών και των λατινικών.

Από το μικρό ποσοστό των δανείων σλαβικής προέλευσης που συμμετέχει στο σύνολο των ξένων λέξεων και ενυπάρχει στο γλωσσικό ιδίωμα της Νάουσας και από την συντριπτική πλειοψηφία αυτών της Τουρκικής και επίμαχα της Λατινικής (φαινόμενο καθολικό και σε άλλα ελληνικά γλωσσικά ιδιώματα, καθώς και στην κοινή νεοελληνική), προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι το γλωσσικό ιδίωμα των Ναουσαίων αναπτύχθηκε και εξελήθητε διαχρονικά μέσα στους κόλπους της ελληνικής γλώσσας με απόλυτα φυσιολογικό τρόπο. Ανάμεσα μία μαρτυρία, απόλυτα αντικειμενική και τεκμηριωμένη, που αποδεικνύει την ελληνική προέλευση των Ναουσαίων και οδηγεί στον χαρακτηρισμό των απόμενων Αραβαντινών και Τρικοίπων σαν ευθαφρών, ιστορικά αβάσιμων και «καθ' ολοκληρίαν» απορριπτέων.

Και όλες οι μαρτυρίες που μέχρι τώρα επικαλέσθηκα για να αποδείξω την ελληνική καταγωγή των Ναουσαίων, προσεπικουρούνται και ισχυροποιούνται ακόμα περισσότερο με την επίκληση και άλλης μιάς που προέρχεται από τον ευρύ χώρο των γλάν, εθίμων, τοπικής ενδυμασίας (ανδρικής και γυναικείας), τραγουδιών (24) κ.λπ. που δεν εμφανίζουν καμμιό — απολύτως — ομοιότητα με τα αντίστοιχα των σλαβόφωνων.

ΣΤ' Ανακεφαλαίωση των εκτεθέντων.

Καταλήγοντας, κρίνω σκόπιμο να ανακεφαλαιάσω με λίγες γραμμές τα όσα μέχρι τώρα εκτέθηκαν:

τοχή της κάθε μιάς στο σύνολο των λέξεων που υπεισέλθαν στο γλωσσικό ιδίωμα της Νάουσας σαν δάνεια (σε

σύνολα λέξεων	119	50 %
» »	60	25,2 %
» »	32	13,4 %
» »	27	11,4 %
	238	100 %

1) Ο Έλληνας ιστορικός Αραβαντινός υποστήριξε ότι η Νάουσα κατοικούνταν από 2000 οικογένειες βουλγαριστής φυλής.

2) Άλλος Έλληνας ιστορικός, ο Τρικοίπης, έγραψε ότι η Νάουσα κατοικούνταν από χριστιανούς Έλληνες και Βουλγάρους.

3) Ο Βούλγαρος ιστορικός Τοιντόρωφ υποστηρίζει ότι ο Γάτσος ήταν Βούλγαρος και κάνει αναφορά σε Βουλγάρους της Νάουσας.

4) Στην «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ» παρέχονται στοιχεία σχετικά με τα ξενόφωνα χωριά της περιοχής Νάουσας.

5) Από ήξευρα στα τουρκικά αρχεία του Ιεροδικείου Βέροιας - Νάουσας δεν προκύπτει ότι οι Ναουσαίοι είναι Βούλγαροι. Αντίθετα οι Τούρκοι τους θεωρούν σαν κορμάτι του ελληνικού έθνους, καθώς και τα χωριά γύρω από την Νάουσα. Επίσης, ποθενά δεν χαρακτηρίζεται ο Γάτσος σαν Βούλγαρος.

6) Από ονομαστικούς καταλόγους των τουρκικών αρχείων που αφορούν σε επαναστάτες Ναουσαίους δεν προκύπτουν σλαβικά ονόματα καθοριστικά της βουλγαρικής ή σλαβικής γενικής προέλευσης των Ναουσαίων.

7) Επίσης και από αλβανικές μαρτυρίες προκύπτει ότι οι Ναουσαίοι ήταν Έλληνες και όχι Σλάβοι.

8) Υπάρχουν βασικές διαφορές στα στοιχεία της φωνητικής μεταξύ του γλωσσικού ιδιώματος της Νάουσας και του τράπου με τον οποίο έκαναν χρήση των ελληνικών οι ξενόφωνοι της περιοχής της.

9) Από τον εντοπισμό των ολίγων λέξεων σλαβικής προέλευσης στον χώρο των ξενικών (γλωσσικών) δανείων του γλωσσικού ιδιώματος της Νάουσας αποδεικνύεται αντικειμενικά η ελληνικότητα της προέλευσής του και η ελληνική, επίσης, προέλευση των Ναουσαίων.

10) Τέλος, και στον χώρο του φωνητικού (γραφική και) υπάρχει διαμετρική διαφορά μεταξύ του ναουσαί-

οικονομική αναλογία) εμφανίζεται ό πως παρακάτω:

Βιβλιογραφία - Πηγές

(Οι αύξοντες αριθμοί αφορούν στις παραπομπές του κειμένου)

1) Νικολάι Τοιντόρωφ: «Η ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821» (Η περίπτωση των Βουλγάρων), σελ. 150—151, Αθήνα 1962.

2) Σπυρίδων Τρικοίπης: «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ», τόμ. Β', σελ. 172, Λονδίνο (1861).

3) Π. Αραβαντινός: «ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ», τόμ. Β', σελ. 116, Αθήνα 1856.

4) Ε.Ι. ΣΤΟΥΤΙΑΝΝΑΚΗ: «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ» (κατ' ανέκδοτον σχεδίασμα Δ. Πλαταρίδου) σελ. 46 (επανεκδοση από Σίλλογο Αποφοίτων Γυμνασίου Ναούσης), Θεσσαλονίκη 1976.

5) Ε.Ι. ΣΤΟΥΤΙΑΝΝΑΚΗ: ό.π. σελ. 70.

6) Ι.Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ: «ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΑΓΩΝΑΣ» (1796—1832), σελ. 119, (έκδοση Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών) Θεσ)κη 1950.

7) Ν.Γ. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ: «Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΗΣ» (ιστορική πραγματεία), σελ. 36, Αθήνα 1881.

8) Α.Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ: «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ» (1354—1833), σελ. 585, Θεσσαλονίκη 1969.

9) Δ.Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ: «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ» Τρίτη έκδοση, τόμ. Ε', σελ. 57—78, Αθήνα 1957.

(Συνέχεια στη σελίδα 62)

Η Νάουσα τότε και τώρα

1934. Η πλατεία Καμένα και η περιοχή της.
(Παλιά ονομασία της πλατείας Διοικητηρίου
Τρομπανά)

Σημερινή μορφή της περιοχής

1940. Η ίδια περιοχή

Έργο της κ. Χάρης Μούγγρη (απεικονίζει την
περιοχή στην δεκαετία του '60)

12-12-30. Το παλατάκι
(Φωτογραφίες Παν. Μαρκέρη)

Το παλατάκι σήμερα. (Προβλέπεται η αναστή-
λωσή του σε συνδυασμό με το γήπεδο που κα-
τασκευάζεται στην περιοχή)
(Φωτογραφίες Αλ. Οικονόμου)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη

Οι πελαργοί της γειτονιάς

Στη γειτονιά μας κόπιασαν μακρυνοί τουρίστες από την Αίγυπτο, όπως κάθε χρόνο. Οι μεγάλες άσπρες φτερούγες τους πήραν μια ανάλαφρη κιτρινάδα απ' το μεγάλο ταξίδι. Μ' όλη την κούρασή τους δείχνουν μιαν καταμαχητή αισιοδοξία και ριχνονται με τα μούτρα στη δουλειά να στήσουν την καλοκαιρινή τους στέγη. Πού αλλού; Στο πιο ψηλό μέρος της πολιτείας κοντά στους ανθρώπους και πάνω απ' αυτούς. Στο τζαμί της παλιάς Μητρόπολης. Καλά που έπεσε ο μολυβδένιος τρούλος του — ο Αλλάχ ως με συγχωρέσει — και βρήκαν οι πελαργοί το καλύτερο οικόπεδο για να παραβείσουν.

Ανήμερα το δειλινό ανέβηκαν ψηλά στο μπαλκόνι του μιναρέ κι από κει άρχισαν να λένε αντί του χότζα την προτευχή «μπιρ Αλλάχ» τα βάσανα και τους καημούς τους.

Μα δεν είναι ζωή αυτή εκεί κάτω. Η ζέστα έχει γίνει καμίνι, θρωμοκοπούν τα μαραμπού του Νείλου, ο ουρανός βρέχει μολύβι κι' όλο κινδυνεύεις να φας καμιά σφαίρα Παλαιστίνιου αντάρτη στο πλατάρι.

Μόνη σωτηρία η φυγή. Μας είχαν πει πέρσι οι γονισί μας άμα δέitte τα σκούρα εκεί να πάτε ψηλά στο τζαμί εκεί που σας γεννήταμε. Αν το πατρικό σας το πήραν οι άνεμοι να χτίτετε άλλο, την δουλειά την ξέρετε. Μη θαρρείτε πως κι' εκεί τα πράγματα είναι ρόδινα κι' ωραία. Μπορεί σφαίρες να μην πέφτουν αλλά έχουν ρίζες τόσο φαρμάκι στα φύλλα και στα κλωνιά των δέντρων που αφάνισαν τα κερκινέζα και τα ψαλλιδωτά τα χελιδόνια. Κι' απ' τους δικούς μας

λίγους θα βρείτε. Μόνο πετροχελιδόνα και κείνη την πληγή του ουρανού τις κάργες. Να προσέχετε την τροφή σας.

Μ' αυτές τις γονικές τις συμβουλές χωρίς διαβατήρια και βίζες οι πελαργοί πέρασαν τα σύνορα και κόπιασαν στον τόπο μας

Του Στέλιου Σθαρνόπουλου

δείχνοντας έτσι σεβασμό στην πελαργίσια παράδοση.

Πρώτη φροντίδα το στεγαστικό. Μήτε άδειες απ' το πολεοδομικό μήτε πράξεις ταχτοποιήτως. Άρτιο το οικόπεδό τους και οικοδομικά υλικά άφθονα στις πλαγιές του Βερμίου και στα στεγνά πουρνάρια.

Σιγά - σιγά και με μεθοδικότητα έπλεξαν το σπίτι τους με μια απαράμιλλη αρχιτεκτονική που την ζηλεύουν οι μηχανικοί κι' οι χτίστες της αντικρινής πολυκατοικίας του Ιορδάνη.

Το θέμα της διατροφής το αντιμετωπίζουν με τις προσγειώσεις τους στους φιδότοπους των βράχων και με άγριες τρυφερές ρίζες κι' όπου νάσαι θα γιαιμίσουν πεσμένα στάχια στα θεριπμένα σταροχώραφα.

Δεν είναι μονάχα η ώρα η βραδυνή που ξυπνάει τους πόθους σαν παίζουν τα μπουζούκια του αντικρουνού του μαγαζιού με τις γυμνόστηλες τις καλλονές, είναι κι' ο προσριμμός της δημιουργίας, της διαιώνισης του είδους.

Η πελαργίνα γέννησε δύο αυγά κι' η φροντίδα του ζευγαριού διπλή να τα κλωστήσουν βάρδια - βάρδια. Τα τσόφλια σκάσαν, οι νεοσσί αντίκρυσαν το φως του ήλιου που τους τύφλω-

σε και κάναν τα πρώτα αδέξια δηματάκια κάτω απ' τις προστατευτικές φτερούγες της μάνας. Ο αρσενικός, ο Τούρκος, όπως τον αποκαλεί ο κυρ-Λάζος, ολόρθος στο ένα του ποδάρι κάνει παρατηρήσεις και διαπιστώσεις για την τιμιότητα και αφοσίωση της συμβίας του.

Εξ άλλου άλλος αρσενικός εδώ κοντά δεν είναι εκτός απ' το καμπαναριό του Αγίου - Γιώργη στο Σταυρό...

Άλλοίμονο στην πελαργίνα που θ' απιστήσει. Τότε συγκροτείται δικαστήριο με εφετειακή σύνθεση και εισιγγητή τον απατημένο σύζυγο και επιβάλλει την έσχατη ποινή, την θανάτωση της μοιχαλίδας δια ραμφισμών.

Η πελαργίνα της γειτονιάς μας είναι πιστή σύζυγος. Έτσι αρχίζει το πρόγραμμα της εκπαίδευσης χωρίς διαρροές θεμάτων. Μάθημα πρώτο. Θ' ανοίγετε το ράμφος σας για να πέφτουν σε παγίδα οι μύγες και τα κουνούπια και για χόρταση εμείς εδώ είμαστε. Όταν ο πελαργός στέκεται στο ένα πόδι είναι προμήνυμα βροχής (φέτος πολλές φορές έγατε στα προγνωστικά), όταν κάθετα το θερμόμετρο θ' ανέβει, όταν κάνει το 7 μαθαίνει στα παιδιά του αριθμητική, ενώ οι βιαστικοί της παρέας παθαίνουν νίλα μη μπορώντας να κατανοήσουν πως τέσσερα και τρία κάνουν εφτά...

Ο ήλιος καίει μεσούρανα, τα κατάσπρα τα πελαργάκια κινδυνεύουν από ηλίαση. Να θέμα για ζωγραφική σύνθεση, ώρες ατέλειωτες η μάνα ή ο πατέρας να κάνουν προστατευτική σκιά με τα φτερά τους απλωμένα στον ήλιο.

Αρχίζουν τα δύσκολα. Μάθη-

μα σωματικής αγωγής. Να έ-
τσι θα κουνάτε τα φτερά σας.
Τέσσερα ζευγάρια φτερούγες, δύο
μικρές και δύο μεγάλες, παίζουν
αδιάκοπα. Τα λάθη τιμωρούν-
ται. Ο πατέρας δεν χαρίζει κά-
στανα, δίνει κλωτσιές.

Μάθημα ωδικής. Όταν ο πε-
λαργός κροταλίζει κάνει ταρατό-
ρι, όπως λένε. Στην πραγματικό-
τητα εξυπηρετεί δύο ανάγκες:
καθαρίζει τη στοματική του κοι-
λότητα και σύγχρονα τραγουδά-
ει παρασυρμένος απ' την φλύα-
ρη γαλιάντρα του γερο-πλάτα-
νου ή από κανένα παξιμάκι της

«Μιμόζας»... Οι μικροί πολύ το
θέλουν να τραγουδήσουν αλλά τα
μαλακά τους ράμφη κάνουν πιφ
και τρώνε φάπες. Θα το μάθουν
κι' αυτό.

Αρχίζουν οι απογειώσεις σε
μικρό ύψος στο χώρο της πίστας
της φωλιάς κι' αύριο πιο ψηλά
και την άλλη ακόμα πιο ψηλά
ώσπου φτάνει η μεγάλη στιγμή
της ρίψης.

Οι γονιοί ντουέτο το κροτά-
λισμα για ώρα πολλή έτσι σαν
προανάκρουσμα μάγης για να
εμφυχωθούν τα παιδιά τους. Κι'
ύστερα απ' το στηθαίο της φω-

λιάς δίνουν το σπρώξιμο του
παιρσιτισμού. Άντε στο καλό
Καινούργια γενιά τράβα μπ-
στά. Μπορείς.

Τί κρίμα! σιγά-σιγά θα λ-
ψουν απ' τους ουρανοί μας
αξιαγάπητοι πελαργοί, θύμα
κι' αυτοί της τεχνοκρατίας και
του ανθρώπινου πολιτισμού.

Οι όμορφες λαϊκές ιστορίες
λείφουν κι' αυτές και πώς
γεννιούνται τα μικρότερα μας
δελφάκια γιατί όπως ξέρετε
μωρά τα φέρνει ο πελαργός
καλακαίρι ενώ τον γεμιάνα
μπάμπω απ' τα τσουκνίδια...

Το πρόβλημα της φυλετικής προέλευσης των Ναουσαίων και απόψεις των ιστορικών Τρικούπη, Αραβαντινού και Τοντόρωφ

(Συνέχεια από την σελίδα 59)

10) Ε.Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ: ό.π.
σελ. 46.

11) Ε.Ι. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ: ό.π.
σελ. 63—64.

12) «ΑΡΧΕΙΟΝ ΒΕΡΟΙΑΣ - ΝΑ-
ΟΥΣΗΣ»: σελ. 289 (έκδοση Εταιρ.
Μακ/ρίων Σπουδών), περιληπτή διατα-
γή του Βασιλέως Θεσ/νίκης με χρονολ.
26 Μαρτίου 1822. Θεσ/νίκης 1954. Συ-
σχ. με Ι.Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ: ό.π.
σελ. 247. Θεσ/νίκης 1950 (πλήρες κεί-
μενο).

13) «ΑΡΧΕΙΟΝ ΒΕΡΟΙΑΣ - ΝΑ-
ΟΥΣΗΣ» σελ. 290 (έκδοση Ε.Μ.Σ.)
περιληπτή αυτοκρατορικού φερμανίου
με χρονολ. 5 Απριλίου 1822. Θεσ/νί-
κης 1954. Συσχ. με Ι.Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛ-
ΛΗ ό.π. σελ. 249. Θεσ/νίκης 1950 (πλή-
ρες κείμενο).

14α) «ΑΡΧΕΙΟΝ ΒΕΡΟΙΑΣ - ΝΑ-
ΟΥΣΗΣ, ό.π. σελ. 70 (κείμενο ιερο-
δικαστικής απόφασης με χρονολογία
25 Απριλίου 1673.

146) «ΑΡΧΕΙΟΝ ΒΕΡΟΙΑΣ - ΝΑ-
ΟΥΣΑΣ» ό.π. σελ. 372—373 (διαταγή
του Βασιλέως Θεσσαλονίκης προς τις κοιν-
τικές αρχές Βέροιας με χρονολογία
11 Απριλίου 1848.

15) Ι.Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ: ό.π.
σελ. 284—293 (ονομαστικοί κατάλογοι
Ναουσαίων).

16α) «ΝΙΑΟΥΣΤΑ»: Τριμηνιαία
περιοδική έκδοση Συνδέσμου Αποφοί-
των Γυμνασίου Νάουσας. Τεύχος 30
Ιανουαρίου - Μαρτίου 1985, σελ. 7—
11. (βλ. ιστορικο-λαογραφική μελέτη
Στέργιου Στ. Αποστόλου με τίτλο: «Η
ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ Α-
ΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΤΟ 1822
ΣΤΟ ΑΛΒΑΝΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΗ-
ΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ».

16β) Μαρτυρία του γράφοντος. Τις
λέξεις άκουσε κατ' επανόληψη στο πα-
ρελθόν από υπέργηρα στενά συγγενι-
κά του πρόσωπα καταγόμενα από τα
αναφερόμενα στο κείμενο χωριά.

17) "FJALOR I GJUHES SHQIPE"
(Instituti i Shkencave), faq. 540. Tirana

1954.

18) K. Kristoforidhi "FJALOR S
QIP - GREQISHT", faq. 339 (Transk-
riptim - përpunim Alexandër Xhuvan
ribotim, Prishtina 1977.

19) Ν.Π. Ανδριώτης: «ΕΤΥΜΟΛ-
ΓΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΝΕ-
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ» Δεύτερη έκδοση, σ.
(βλ. στο κείμενο), Θεσσαλονίκη 19

20) Ν.Π. Ανδριώτης: ό.π. σελ. (6
στο κείμενο)

21) Ν.Π. Ανδριώτης: ό.π. σελ. (6
στο κείμενο)

22) Ν.Π. Ανδριώτης: ό.π. σελ. (6
στο κείμενο)

23) "FJALOR I GJUHES SHQIPI"
o.p. faq. (βλ. στο κείμενο)

24) «ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟ-
ΔΙΑ ΤΗΣ ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ» Συλλο-
γή Τάση Μπαίτση. Έκδοση του Ομίλου
για την προστασία και προβολή το-
πικού «ΓΕΝΙΤΣΑΡΟΙ ΚΑΙ ΜΠΟ-
ΛΕΣ», Νάουσα 1977.

Στουν κινό απ' τα κουκούλια δα μη πληρώσεις: Ίλιγαν πινγκλαστικά. Κι' αυτό απόμεινεν σαν παροιμία γιατί όλοινοι τότε, στουν κινό απ' τα κουκούλια πλέρουναν, τότε έπιφιν μαζουμένους παρός.

Τα μιταξουκούλια τρέφουνταν μη μουρόφυλλα. Τότε όλα τα μιταξενγία που πρσιπίζουταν είχαν μουριές φυπημένες. Στη Μπλόνα, Λαζαρόσκα, Μαντρί, Αέραντου, Μιλίτσα, Γκλησούρα, Μουσοφά, Βάλια, Αγία Θανάσας, Σιασιάφι, Κούκου, Σκάλα, Καραίδα, Τρουχός, Παναγιοπούλα, Πλακένια, Γούρνα του Μπαρίτα, Ταφλίκι Μπαλτανέντου, Βάντον, Μπαχούτσι, Βιργιώτικη, Γαλατακίονου, Παλιουσώτρη κι σ' όλα τα σημακουντινά μέργια τρουγούρου στη Νιάουστα.

Οι μουριές φυτεούταν μη κουλουριζία, Ζικλίντγιο ή κι σπορουσ απου τρανές μουριές που κάρπιζον. Μικροί κι τις αμπόλιαζαν. Τις φυτήβαν πέντι έξι μέτρα σι τσιράγκουνα ή καλαρτζινά μπακλαβουτά.

Τώρα μούγκι για ιλιότσι απόμεινα μουριές.

Υπήρχαν άργεις μουριές αραικές, που δεν κάρπιζαν, θηλικές πουδιναν μούρα άσπρα, ή κι μούρα μικρά, μη φύλλα σκιασά κι λιπτά. Απ' τ' αυτές έκουφταν φύλλου για του πρώτου κι του δευτέρου χέρι.

Οι μούρες οι Νισουστινες, μη φορδύτρη στρόγγυλα μού χοντρήτρα φύλλα ήταν μικρές αραικές κι μικρές θηλικές πουδιναν μούρα τρανύτρη κουράδες, άσπρα ή μούρα. Για του μπάει δεν ήταν καλές αυτές που καρπούσαν γιατί στου τρανό χέρι που χρειόζονταν πουλύ φύλλου τα διμάτχια απ' τον καρπό ήταν μού βεριά.

Ταναμπταέυ μέρους απ' τις μουριές ζηγαρίζονταν κι σπέρνονταν καλαμπούκι μη φασούλια, πατιάτες, τριφύλλι κι άλλα.

Τώρα που οι μουριές γίνηκαν φάρμεις απ' τα 1939—40—41 κι δώθη. Χάθηκαν κι οι μουρατζιόδοι. Ξακουατό μούρα είχεν του Μπαχούτσι. Όντας είθλαν να πουν για κανέναν που είλιγειν φέμστα κι' έταζιν χωρίς να δίνει, είλιγαν δα πάρες «Μούρα απ' του Μπαχούτσι» ή για ένα πράγμα που δεν εμπουρούσειν να γένει.

Ου Κουσαντούλης είχαν βγάει στοιχάκια για τους μουρατζιόδοις:

Τα μούρα επαράβλησαν στη Ζμιξη και (στη γάστρα

Τότε υι τώρα

ΤΑ ΚΟΥΚΟΥΛΙΑ

κι' ου δήμαρχους διάταξιν να μην τα (τρων τα άσπρα.

Το μούρα το καλύτερα μιμίγκες τα (ηλακώνου

κι οι μουρατζιόδοι που τα τρων τη γλώσσα τους δαγκώνουν.

Το μούρα μαζώνουνταν σι καλάτχια ή για μού ταξέδικα στη μαλαγκούτα, που δένουνταν μη πέσσα απού μουρόβιργα απ' του κουταϊάνι κι τη σουφρουμένη κουρφή της σαν καλάθι. Μη σουφρουμένη κουρφή τσακουμένη μη

Του Νίκου Σπάρτη

του χέρι εφκινάνμι κι τάση για να πίνουμι νιρό στη μαλαγκούτα απού κανά ιζβόρι.

Πισέση τουρφαντό σ' ανήμπουρους ή φίλους ήταν μινά μαλαγκούτα μούρα. Ήταν του προυιρότηρου του φρούτου μαζί με τα κινάκια. Κανέναν δε φύλαγειν τις μουριές, όλοινοι μάζουναν απ' ούπου είθειλαν κι ου ντραγότης τους άφηγειν αν δεν πατούσαν του καλαμπούκι.

Σι πέντου τούχαν τα πιντιγιά νάχουν δάχτυλα μουρισμένα κι μούσκα λιρουμώη απ' τα μούρα πόφαναν.

Τώρα που οι που οι καμνιά άκρα υπάρχει καμνιά μουριά αμπουλισμένη απού κανέναν μιρακλήν.

Τότε όλοινοι πήγηναν για μούρα σα στου πανηγύρι.

Τουν κουκουλόσπουρου τουν ίφιρναν μιπόροι απ' τη Σαλουνίκη σι χαρτουνένια κουτιά αφραγισμένα, μη τρύπεις μικρές για να αιρίζηται. Κάθι σπήτι έπιρηναν ένα ίαυμι τρία ή κι πάρα πάνου κουτιά. Κουκουλόσπουρου έφκιναν ου Κουντόπουλος ου Στράτης που κάθουσαν στου Τζαμί κι ου Κουϊουμπζής μέσα στου σουκάκι του

Αρνή. Αυτινοί ντιγιάλιγαν καλά κουκούλια κι τάφιναν να βγάλουν πιπιρούγκες που ζιουαρώνουνταν κι γινούσαν σπόρους. Έπιρναν κι αργαπίεις για τ' αυτήναν τη δουλειά.

Τουν κουκουλόσπουρου τουν φύλαγαν σι ψυγεία στη Σαλουνίκη, τουν αγόραζον του Μάρτη κι τουν έβαναν στου εικανουαπόση. Του Βαγγιλιμού πήγηναν τα κουτχιά στην ικαληιά να τα ιβλουγήσει ου Πλαπς να δόσουν πουλά κουκούλια. Ένα κουτί είχεν 25 γραμμάρια ίαυμι 36.000 αυγά.

Έβγα Απρίλλη όντας αχινούσαν να τρανεύουν τα φύλλα στις μουριές, έβγαζαν τη σκούλα, την πανίτικη μη του σπόρου κι τουν άπλουναν σ' ένα πανί άσπρου σιμά στου τζιάκι πόκιγειν. Ου σπόρους αχινούσειν να ρουίξει. Τα μικρά σκουλίκια ανέβηναν σι μικρά μουρόφυλλα για να βουσκήσουν. Πανουθιό σ' αυτά τάφειρναν σ' έναν προουηλικόν νουντάν κι τάβαναν σ' ένα τσιαρτσιάφι. Εκεί έβαναν κι τ' αυγό της Πασκαλιάς απ' του εικόνισμα, κι του ύψουμα της Μιγάλης Πέφτης. Μη τις χάρεις αυτές να γένουν πουλά κι γιρό κουκούλια. Στου τσιαρτσιάφι έριχναν φιλουκουμένα μουρόφυλλα που τόκουφταν μη του κουπίδι.

Ου σπόρους ροίξειν στου έμπα του Μόη κι μη ζιστόν κινόν βαστούσιν τρεις τέσσερις μέρες του ρόισμα. Όντας ου χαβάς ντιγκλίντζειν έβαναν κι κανά μαγκάλι με ζιόρι στου νουντά.

Τις μέρες που ροίξειν του μιπόει κύαζαν να μην έρθει κανέναν μη κακό μάτι κι ματχιάσει το σκουλίκια. Έτσι αχινούσειν του πρώτου του χέρι μη τρία ταισματα την ημέρα. Όσου τράνιβαν τα σκουλίκια απ' του μιπόει τ' άριουσαν κι οι' άλλους νουντάδες, σι ανώγεια, στου μιταξουργείου κι σι ώρα ανάγκης κι στις αχινώνεις. Όσου αρχώτρη ήταν τα σκουλίκια τότε σι καλύτερη γένουνταν του μιπόει.

Ένα κουτί είθειλιν απάνου κάτου νηγιό νουντάδεϊς. Όλου του σπιτι γένουνταν νταρ - μοντών. Οι σπητικοί κοιμούνταν στ' ανουγούντγια κι στουν ολισκό.

Τώρα αλησμουνηθήκαν αυτά, μούγγισαν παραμύτγια απόμειναν.

Τα κριβάτγια για του μπάξι γένουνταν απου πουδαρικά διχαλουτά Ευλένια μι νηγιό πατώματα οι ουγδόντα πόντους κι οι νάμιοη μέτρου ψηλό. Στα πουδαρικά έβαναν νηγιό λαβδαριές κι απανουθιό άπλουσαν τα καλομπουτά μι φάρδους νηγιό μέτρα απάνου κάτου. Έτσι γένουνταν τρία πατώματα μαζί μι του πάτωμα κάτου που γένουνταν αβραγιά. Τα παραθύργια στου μιταξουργείου είχαν κανάτγια που έκλειναν κι' σπου μέσα έβαναν πύλεις μι μπιούρντεις ή παλιά ζιλιά για να μη σβίσινει κρύγιου.

Πανουθιό στα καλομπουτά άπλουσαν πρώτα κρημνιρίδεϊς ή παλιές λινάσεις ή σακιά ή κι μαλαγκούτεις για να μην πέφτουν τα σκουλίκια κι' οι κακαράτζεις τους. Τα σκουλίκια τ' άριουσαν, όντας ανέβησαν οι ακέργια φύλλα.

Μη του ρόισμα του μπάξι σέβηγειν στου πρώτου του χέρι πέντη έξι μέρες ύπαρνας κοιμούνταν μι του κιφάλι ψηλά τα σκουλίκια, χωρίς να τρών 12—24 ώρες, άλλαζαν την πέτσα τους κι σέβηναν σπου δεύτιρου χέρι. Σι έξι μέρες ύπαρνας έρχουνταν του τρίτου χέρι, οι ιφτά του τέταρτου κι οι δόκα μέρες τα σκουλίκια σέβηναν στου τρανό του χέρι για να φκιόσει κι του κουκούλι του. Στου τρανό του χέρι τα σκουλίκια είθειλαν πολυύ τάισμα' ένα κουτί γύριβειν 338 κιλά φύλλα. Σι όλη τη Ζουή του έτρουγαν 420 κιλά. Μικκοί τότι πήγηναν νύχτα μη τάλουγα στα Βουδινά για ν' σγουράσουν φύλλου κι όχι μι του φουρτχιό αμά μι την ουκά. Τρία παίσματο γένουληταν την ημέρα.

Στις αρχές τα σκουλίκια ήταν μουριδερά κι' όσου τράνηβαν, γένουνταν μιά ασπράττρα μη νηγιό βούλεις όσπρεις κουντό σπου κιφάλι τους. Όσου τράνηβαν τα σκουλίκια του φύλλου κόφτουνηταν μιά χουντρό κι στα τρενά τα χέργια έριχναν φύλλα κι κλαυνώργια άκουπα.

Τις μουρόβριγγεις τις έκουφταν μη του Ζουβανό κι τις έφκιαναν δμάτγια

διμένο πάλι μι μουράβριγγεις κι φάρτουναν τέσσαρα πέπτι δμάτγια στ' όλουγου κι νηγιό σπου γουμάρι. Τάφιρναν στην αυλή κι τα κλαρνούσαν μη τουν κλαδουκόπου ή του κουπίδι. Όταν ήταν βριμένου του φύλλου οι βέργεις στήνουνταν κι αριώνουνταν σπουν τοίχου για να σπινγώσουν, γιατί τα σκουλίκια αρώατηναν μη βριμένα φύλλα. Ούπι λιρουμένα έπρηπειν να ίνει γιατί δα κόφτουνηταν η κλαυστή απ' του κουκούλι. Οι βέργεις κλαρνούνηταν σ' ένα ζιλί κι μι τις πουδιές τάφιρναν κι τάζαν τα σκουλίκια στα κριβάτγια.

Στου τρανό του χέρι κουβανούσαμι κι στις σγκαλιές φύλλου για τάισμα.

Τις βέργεις τις τρανύττεις τις Ειφλουάσαμι κι τις πέτσεις τις απεγνουάμι για να δένουμι του τριφύλλι κι τις βέργεις τις εφκιανάμι μίτη μη τουν κλαδουκόπου σ' ένα κούτσουρου κι τις εβανάμι βιργιό στα φασούλια. Τις άλλεις ιτε μικράττεις τις βαστούσαν για την άλλη χρουνά για του καλό. Μι τ' αυτές έμηναν την πηττα τα Φώτα για να γένουν μιά καλύττρα τα κουκούλια την άλλη τη χρουνά. Η τις είθειλαν κι για προυσανάματα για του φούρνου ή του τζιάκι.

Τώρα καν κανέναν δεν χρειόζητι τούκνα.

Στου τέλους απ' του τρανό του χέρι γένουληταν τα μούρα κι σχιρνούσειν του πανγγύρι για τους μουρατζιδεϊς. Όπουσ είλιγειν κι' ου Κουσταμπούλης.

-Τα μούρα είνει άβλαβα έχουν μιγάλη (χάρι

κι καθι χάφτας μουρατζής τα τρώει και (γουςάρει.

Τα μαύρα τα καλύττρα μιμιγκεις το (πλακώνουν

κι οι μουρατζιδεϊς που τα τρων τη (γλώσσα τους δαγκώνουν-..

Όντας σημακόντβειν να μπιτίσει του τρανό του χέρι σχιρνούσαν οι πρώτοι καλαούζιδοι ν' ανιβαίνουσι διαπάνου στα πουδαρικά κι' σχιρνούσαν να πλέγουν του κουκούλι.

Τώρα ούπι έβραυν οι νεοί τι δα παι κουκούλια μι μπάξι.

Τότι έπρηπειν να γένει του κλάδουμα Πηγηνάμι σπη Σέτα, σπου Σπηλήιου, σπουν άξου τουν Αγια Σουτήρη κι μη τα φαλκίμτγια εκουφτάμι πλειότρου τουξάρι αμά κι σιουμάρι, ή βρουμουξου-

λιές, φράμα ή κι γάβρο. Μικκοί ίφταν κι' ένα κλουνι άγκάθι παλιούρι αγριουοπάραγγου που τόβαναν στην Εσπαυρτα για του κακό του μπάξι.

Τα κλαντγια ήταν κουντά πινίντα ουγδόντα πάντους' σ' αμιά ανέβηγν τα σκουλίκια για να πλέξουν του κουλί τους. Την πρώτη την ημέρα τα κλαντγια έφκιαναν του «στούριμα». Σπη μέση απ' τα κριβάτγια έβαναν μικκές προυσκιές μι ίσια κλαυνώργια σπου πιξάρι. Τις βέργεις μπουνούσαν σπου σπράττου (ουλοση κλαδιά απ' το τάισμα), πούχ γένει ως τότι ίσιαμι τριόντα σπράπόντους πάχους. Σι κανα νηγιό μέρ έβαναν κι' άλλου κλαδι. Απ' τη μι πυρσουκιά στην άλλη έφκιαναν καρεις, σειρές καθπεις στις μικκές προυσκιές κι ανάμσα τάζαν σκά τα σκουλίκια που δεν ανέβηναν. Τηλιπαία τα λίγα τιμπέλικα σκουλίκια μόζουσαν σ' έναν κουσέν κι τάναν ανθιαμένη λγια για να φκιόσει κουκούλι. Στου τρανό του χέρι παρσιόζουνηταν κι αστένεις. Όσα σκουκια ήταν άρουαπο τα πουλιμούσαν σπου πούταμι για να γλυτώσουν τ' άλλα.

Για δικαπέντι μέρες Εισπόστειναν σπητικοί ίσιαμι να μπιτίσει του πειξου απ' τα κουκούλια. Τότι Ειάτγτζαν κι παρέεις παρέεις πήγηναν μούρα. Για να πει ου Κουσταμπούλης.

Το μούρα είνει νόστιμα κι όλιοι (Ζηλεύουν

τον ονομαστό το μουρατζή όλιο (κουρουιδεύουν.

Όλοι τα τρων σχόρταγα μι τις νου (αντόμα

κι όλιοι τα πιργιλούν, πιριεργον (πράμα..

Τώρα αυτά φαίνουντι σαν παρατγια.

Όταν μπιτζειν του πλέξιμου μόζουναν τα κλαντγια μη τα κουκούλια σγκαλιές σγκαλιές τα κατέβάζαν σπου ουλή για να μαζουχτούν οι κανέστρι. Σημακόντβειν Αγια Απόστουλουσ κι να μόσουν τα κουκούλια σκαλνούτους συγκινεις κι τους γεπίνουσε βάτγιου. Τότι γένουνηταν πήτεις, μιμπάργια κρες μη λουβίντγια κι τα τάρτι. Μικκοί άπλουσαν τα κουκούλι σ' έναν νουντόν που σήκουσαν σπου σπράττου, τα καλομπουτά κι τα πουρικό κι σπου κει τα μόζουσαν στο

κιά κι την άλλη την ημέρα το πήγην στα Καμένα για πουάλημα.

Μαζώνοντας ντιγάλιγαν τα μαλακά τα «μικίσια» κι το τρανά τους «μπουταλάδεις» κι τα βαστούσαν για του απήτι. Φόρτουσαν τα σακιά στ' άλλουγυ ή τάπρναν στουν νώμου κι τα πήγην στα Καμένα. Τογόραζαν οι Χατζηνώπης πουάχαν κι φούρνουν κι τάψηναν για να μη βγουν πιπρούγκεις. Αγόραζαν κι ου Κουτόπουλους, ου Κουτουμπζής κι' άλλουνοι. Έβοναν του χέρι τους στου σακκί κι τα Ζούλιγαν Ειπιπούτου για να γένουν μικίσια ή έβρισκαν κόνα μαλακό για να τα πληρώσουν ιφτηνόπης.

Ένα ιπιπυχημένου μιτάξι έδουνειν απ' όνα κουτί πινίντα ίσαιμ ιξίμπα ουκάδεις κουκούλια.

Μικροί νοικοκυηροί ήταν μιά μισακλίδοι κι τάζαν μη φισφισλούκι. Απ' αυτούς αγόραζαν κουκούλια για σπόρου.

Ύαταρνας απ' του μάσιμου το πιέργια κι οι μιά τρανές βέργεις απ' του στράτου δένουπταν διμάτχια για πρυσανάματα. Ου άλλους ου στράτους μαζώνουνταν οι χαράργια ή παλιά Ζιλά κι πουλημνιούνταν στην παλιόστρατα. Τα κζαμπουτά κουλουριάζουνταν, δένουνταν κι μαζί μη τα πουδαρικά μαζώνουνταν στου μιταξουργείου για την άλλη τη χρονιά. Κι ύσταρνας βάρτει βούρτσεις κι λανάργια... ανασκουμπόνουπταν οι νοικοκυηρές κι αχρνούσαν τα φουκάλιαματα, τα εξαπνίσματα, τα σφουκαράματα κι τ' ασβηστώματα για νάρθει οι αράδα του απήτι.

Πού να ιταλνίσεις τώρα να πεις για μιτάξι.

Ου στράτους, τα πσάκια απ' τις μουροβιργεις κι τα πιέργια έπιαναν τό-

πουν στου μαγειρήμα, του τηγάνισμα, έφκιαναν κι τουν καφέ στου καφόμπηκου του καλουκαίρι μόνι μόνι. Σι βαρυχειμουιές ήταν χρειαζούμνα κι τα πουδαρικά όπους γράφει ου Κουσαντούλης οι ώρα ανάγκης.

Και άλλος πάλι έκαμε μια ωραία πράξη έκαίγε τα πουδαρικά που κύταζε μιτάξι.

Μικροί ντιγιά ιβδουμάδεις ύσταρνας απ' του πρώτου του μιτάξι κι' όντας τράνηβαν τα νέα τα βλοσάργια απ' τις μουριές έπιρναν τα κλωνγιά απ' του βλαστουλόγημα της μουριάς, αχρνούσαν τουν τσαρκέζη απού σπόρουν πόφκιαναν οι ίδιοι απού ντιγαλιγμένα κουκούλια της πρώτης ισουδείας. Άλλουνοι αγόραζαν σπόρουν για κίπαρνα κουκούλια. Ου τσαρκέζη έφκιανειν μιά μικρόπηςρα κουκούλια «Ζουναράτα» μη λιανώπηςρου νήμα καλύπηςρου για μημπιλεις. Τα κουκούλια αυτά τα βαστούσαν για του απήτι.

Μικροί βαστούσαν κι καλά κουκούλια απ' την πρώτη ισουδειά, αυτά αμά όπους κι τουν τσαρκέζη για να σταθούν πουλύν κζόν τάψηναν οι τάψεις στου φούρνου σαν που έβγαζαν του ψουμί κι είχειν πυρά ου φούρνους.

Τα μικίσια κι τους μπουταλάδεις όπους κι τα καλά τάβραζαν στου καζάνι για να ψουφίσει του σκουλίκι κι να μαλακώσουν. Ύαταρνας απ' του βράσιμου, όπους ήταν Ζιουματιστό του νιρό, έπιρναν ένα φουκαλάκι καθαρό κι του βουτούσαν στα βρασμένα τα κουκούλια, ίσαιμ να ακαλώσουν νήματα, πουλά ή ουλίγα, για να γένει χουντρή ή λιανή, όσου είθειλαν η κλουσπή απ' του μιτάξι. Μιτά τραβούσαν τις ινουμένεις κλουστές απ' τα κουκούλια μη του χέρι κι την άπλουσαν καγκέλια

καγκέλια για να μην πιδικλώνητι σ' ένα σινί ώσπου να Ειτυλιχτεί όλη η κλουσπή απ' τα κουκούλια που ακάλουσαν στου φουκαλί κι να φανούν τα σκουλίκια. Αν ήταν Ζιουματιστό του νιρό ξανάβαναν του φουκαλί για να τσακώσει κι' άλλεις κλουστές μιτοξενεις που τις έριχναν οι άλλου σινί. Δεν έβοναν κι πουλά κουκούλια στου καζάνι.

Τις κλουστές απ' του σινί όντας στέγγουναν ιβρισκαν την αρχή κι τις μαζούσαν στην ανέμη οι θηλιές κι ύσταρνας στου τσιρκίκι μασούργια για τουν αργαλειό. Έφκιαναν κιαμπί που λέγουνταν «μπουραυπζιούκι».

Μικρές τικηήτριες όπους η Νταννάνινα κι' άλλεις είχαν ειδικά «μαγκάνι» πόφκιαναν νήματα μιταξουτά λιανά ή χουντρά.

Μη του μιτάξι οι Κάλιδοι έφκιαναν μπισίμνια, χουντρά ή λιανά οι διάφουρα συρνέκια απού χρώματα για να κιντούν λιμπανγιά, κέκια αντρικά, τυπιλούκια κι' άλλα.

Μη του μιτάξι ύφηναν στου απήτι κουκουλάρικα υφάσματα για αντρικά κουστούμια, ύφηναν κιομργιά για τσιαρτσιάφκια, πύλεις, σιρβέτεις, πουκάμισα της νύφης κι του γαμπρού, σάβανα κι τέτοια μη «μόνεις» κι «δαχτυλάτα». Σι πουλά απ' αυτά του σπιμόνι ήταν απού μπαμπάκι πουλύ γι' αυτό κι του υφάδι μιτάξι. Οι Ζόστρεις κι τα Ζουνόργια τ' αρντρίκια ήταν όλα απού μιτάξι βαμένου μη μπουιές απ' του Σιανό, τουν Κουκούλου ή τουν Αλντάκου. Μι του μιτάξι κιντούσαν τραχηλιές, έφκιαναν κουλούφκια απού πρυσάκφαλα, πύλεις κι γιοφεις γιληκίεις κι' άλλο πουλά πράγμαστο υφαντά για του απήτι.

Η ΚΟΚΚΙΝΗ ΠΙΠΕΡΙΑ ΣΤΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ ΧΩΡΙΑ

Ψημμένη, ξεφλουδισμένη, ξυδάτη, μ' αλάτι και λάδι, όλο γεύση και νοστιμιιά η φρέσκια και γλυκειά κόκκινη πιπεριά, έχει τούτο τον καιρό την πρώτη θέση στο καθημερινό τραπέζι του σπιτιού μας.

Παχύσαρκα, κι ορεχτική τρώγεται με πολλή ευχαρίστηση. Στις ταβέρνες οι καλοφαγάδες την καλοπληρώνουν, γιατί ανάμεσα στην ποικιλία των άλλων μεζέδων πρώτη και καλύτερη είναι η κόκκινη ψημμένη πιπεριά.

Τούτη την εποχή την τρώμε φρέσκια κομμένη στη σαλάτα μας, ψημμένη ή ζεματισμένη και ξεφλουδισμένη με αλάτι, ξύδι και λίγο σκόρδο για πιο πικάντικη. Επίσης μαγειρεμένη, στις εντράδες μας.

Προκλητικά κόκκινη κι αστραφτερή από φρεσκάδα φαντάζει ανάμεσα στ' άλλα λαχανικά της αγοράς. Μπορείς να περάσεις από κοντά της και να μη την λιμπιστείς, να μην αγοράσες καναδού κιλά; Κι εδώ που τα λέμε, δεν είναι και φθηνή. Αλλά, έλα που είναι νόστιμη! Και δεν είναι μόνο αυτό, είναι και πολύ ωφέλιμη για την υγεία μας.

Μια κόκκινη πιπεριά από άποψη βιταμινών — όπως λένε — ισοδυναμεί με τέσσερα πορτοκάλια. Μια πιπεριά δηλαδή μπορεί να καλύψει τις ανάγκες μιας ημέρας σε βιταμίνη C και εικοσιδύο πιπεριές σε βιταμίνη A.

Με την καψαϊκίνη — τη διεγερτική ουσία — που περιέχει σε μεγάλη ποσότητα, ανοίγει την όρεξή μας γιατί διεγείρει το πεπτικό μας σύστημα. Η πιπερίνη και το πιπερικό της οξύ διαλύουν τα οργανικά σώματα καθώς και τα ανόργανα άλατα, εμποδίζουν τη θρόμβωση και την εμβολή. (Ωστόσο, ρωτήστε κι ένα γιατρό που τα ξέρει καλύτερα).

Για την δυσπεψία και τον πυρετό είναι φάρμακο αποτελεσματικό. Στη Δαμασκηνιά λ.χ. του Βοΐου, αλλά και σε πολλά άλλα χωριά μα-

κεδονικά, παίρνουν οι γυναίκες κόκκινες «τσούτσκες» — τις μικρούλες εκείνες στρογγυλές πιπεριές, που μοιάζουν με κόκκινα κεράσια, αλλά είναι σωστή φωτιά στη γεύση — τις θράζουν, και με το καυτερό τους ζουμί κάνουν εντριβές στην πλάτη, στο στήθος και στα πόδια και γιατρεύονται από το κρυολόγημα.

Μια γερή εντριβή με ζουμί «τσούτσκας πιπεριάς» κάνει τον άρρωστο... περδίκι. Απαγο-

Της Ιφιγένειας Διδασκάλου

ρεύουν όμως να φάει κόκκινες πιπεριές όποιος υποφέρει από «τραχώματα» — σοβαρή αρρώστεια των ματιών —, ούτε πιπέρι κόκκινο.

Στο χωριό Γαρέφι, στη Σωτάνδρα, στους Προμάχους, αλλά και σ' άλλα πολλά χωριά στην περιφέρεια της Αριδαίας, κόκκινη καυτερή πιπεριά με λάδι ή με ρακί, ή με οινόπνευμα, είναι το καλύτερό τους φάρμακο για το κρυολόγημα. Ακόμα και τον πυρετό από την ελονοσία τον θεραπεύουν μ' αυτό το φάρμακο.

Ο αγρότης Γιάννης Τοπάλης — Μακαρίτης τώρα — διηγήθηκε κάποτε στον κ. Πάυλο Λιολόπουλο, γεωπόνο, τούτο το περιστατικό:

Φυλακισμένος έξι ολόκληρους μήνες ο Γιάννης Τοπάλης στον πόλεμο του 1914, είχε προσβληθεί από ελονοσία και καθημερινά καίγόταν από τον πυρετό. Μάταια παρακαλούσε τον θεράποντα Γάλλο γιατρό του να του επιτρέψει να φάει κόκκινες πιπεριές καυτερές του χωριού του, για να του κσιέ ο πυρετός. Ο γιατρός του δεν έδινε προσοχή στα λόγια του. Ωστόσο, με την επιμονή του ο Γιάννης, κατάφερε να πάρει την άδεια του γιατρού. Του φέρανε, λοιπόν σ' ένα ναλάθι μέσα κόκκινες πιπεριές, που όταν τις μέτρησαν τις βρήκαν 27.

Ο Γιάννης, μπροστά στον γιατρό του άρ-

χισε να τρώει τη μια πίσω από την άλλη τις καυτερές πιπεριές, ενώ από τα μάτια του τρέχανε τα δάκρυα... ποτάμι! Τόσο καυτερές ήταν οι πιπεριές.

Όταν τελειωσε το... καυτερό του εκείνο γεύμα ο Γιάννης, είχε μουσκέψει στον ιδρώτα, είχαν προηστεί τα χείλη του από την καούρα, αλλά σε εικοσιτέσπερις ώρες ο πυρετός της ελονοσίας, που τόσο τον βασάνιζε καθημερινά, είχε πάει περίπατο στα... «όρη, στα βουνά», όπως λέμε κι ούτε ξαναβάνηκε. Ο Γιάννης είχε γιατρευτεί!

Οι χωριανοί στο Γαρέφι και στους Προμάχους, για να έχουν ζεστά τα πόδια τους στις πολύ κρύες ημέρες του χειμώνα, βάζουν κόκκινο πιπέρι μέσα στις γάστρες τους πριν τις φορέσουν, κι ύστερα βάζουν τα παπούτσια τους.

Τη μέθοδο αυτή — λένε — χρησιμοποίησαν και μερικοί στρατιώτες μας τον χειμώνα, στον πόλεμο του 1940, στο Ελληνοαλβανικό Μέτωπο. Αλλά και οι Γερμανοί στο Ρωσικό Μέτωπο, έκαναν χρήση του κόκκινου καυτερού πιπεριού μέσα στις μάλλινες κάλτσες τους, για να φυλάξουν τα πόδια τους από τις παγωνιές.

Οι Βόρειοι λαοί, που καταναλώνουν πολλά λιπαρά κρέατα, τρώνε πολλές πιπεριές.

Οι «μπάμπες» — γριές — του χωριού γιατρεύοντας τον «λυμένο» αφαλό του άρρωστου, μουρμουρίζουν: Απού πέρ' του βουνό, είναι τούτα τζαριά. Τόνα μέλ' τ' άλλου πιπέρ' τ' άλλου δέν' τουν αφαλό κι φεύγ'».

Το παλληκάρι, που πρωτογνώρισε το «κεντρί» της αγάπης, πλέκει το στίχο:

Δυό πουλάκια τα καημένα, πόνε κι έρχονται για μένα
τόνα το πουλί αγαπάω, τ' άλλο παίζω και γελάω.
Τόνα το ταίζω μέλι, τ' άλλο κόκκινο πιπέρι.
Μούπε το πουλί ν' απέχω, γιατί διάφορο δεν έχω.
Πώς ν' απέχω απ' την αγάπη πόσαθα πολλά για δούτη;
Η αγάπη είναι βελόνη κι όπου στέκω μ' αγκυλώνει
η αγάπη είναι καρφίτσα μ' αγκυλώνει την καρδίτσα.

Αυτός που γνώρισε καλά τη γυναίκα και τις απαιτήσεις της πλέκει το δικό του τραγούδι με τα λόγια:

Η γυναίκα είναι κόλλα και χρειάζεται απ' όλα.
Θέλει αλάτι κι αλατόκι, κι πιπέρι κι πιπεράκι.
Όποιους θέλει ν' αγαπήσει, θέλει να χασουμήσει
θέλει γρόσα να ξουδιάσ' κι να μη τα λουγαριάσ'.
Ούλα, ούλα να μη θέλ', θέλει αλάτι κι πιπέρ'!

Από το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Σεπτεμβρίου μέχρι το τέλος του Οκτωβρίου που γίνεται η συγκομιδή της πιπεριάς, την βρίσκουμε στα μανάδικα φρέσκια, παχύσαρχη και κατακόκκινη. Όλο τον άλλο χρόνο — σαν κόκκινο πιπέρι — τη χρησιμοποιούμε στην κουζίνα μας. Τη διατηρούμε όμως και ξερή, περασμένη σε αρμαθιές, καθώς και διατηρημένη σε κονσέρβες.

Στη Μακεδονία κάνουμε χρήση κόκκινου πιπεριού σε αρκετά φαγητά της καθημερινής μας μαγειρικής. Τσορβάς και σαλτσιστό ψάρι (γριβάδι) στην Καστοριά χωρίς κόκκινο πιπέρι, ούτε νόστιμο είναι, ούτε μοσχοβολάει, ούτε γαλαλιστικό είναι στην όψη.

Φασουλάδα και φασουλοταβάς στο φούρνο γίνεται χωρίς να μπει μέσα κόκκινο πιπέρι, αλλά και μια - δυό «τσιούτσικες» πιπερίτσες;

Χωριανές νοικοκυρές τηγανίζουν αυγά μαζί με άσπρη μωζήθρα, την περιχύνουν με λίπος και λίγο κόκκινο πιπέρι και... νοστιμεύονται!

Ένα σατυρικό λαϊκό τετράστιχο λέει:

Φρόγκο μου στο καπέλο σου
ουγιά με το πιπέρι
να τρέξει η μόνα σου
να γλύψει το... σκουτέλι.

Άλλοτε οι γεωργοί στην Αρναία της Χαλκιδικής, πριν ξεκινήσουν για τους αγρούς, έπρεπε να φάνε την «παπάρκα» — την πρωινή τους σούπα. Έβαζαν, δηλαδή στην κατσαρόλα αρκετό νερό, έρριχναν λάδι, πσιγαρισμένο κρεμμύδι και αρκετό κόκκινο πιπέρι, τρίβανε μέσα ψωμί και η «παπάρκα» ήταν έτοιμη. Την τρώγανε και... δρόμο για το χωράφι.

Στα χωριά της Φλώρινας, της Πτολεμαΐδας, της Έδεσσας και της Αριδαίας που καλλιεργούν σε μεγάλες ποσότητες την κόκκινη πιπεριά, τούτη την εποχή της εσοδείας, αποτελεί απαραίτητο συμπλήρωμα σε κάθε γεύμα των

χωριανών. Γι' αν τους ρωτήσετε πώς πάνε από όρεξη, θα σας πούνε ότι «πρώνε και χορτασμό δεν έχουν». Τόση όρεξη τους δίνει η κατανάλωση της κόκκινης πιπεριάς.

Κάπου πενήντα ποικιλίες πιπεριάς υπάρχουν. Στην περιφέρεια Αριδαίας όμως καλλιεργούν δύο ποικιλίες της κόκκινης πιπεριάς. Τη γλυκειά και την καυτερή. Το κόκκινο χρώμα της γλυκειάς πιπεριάς είναι εξαιρετικά λαμπερό σαν τα κόκκινα μάγουλα των κοριτσιών στο χωριό Κριμίνι του Βοΐου, γι' αυτό κι' ο λαϊκός τραγουδιστής δίκαια έπλεξε το στίχο του έτσι:

Μήλο μου, γλυκό μου μήλο και νεράντζι μου γραμμένο
σένα στοίχημα σε θέλω να σε στήσω κρύα βρύση
μαρμαρένιο κυπαρίσσι.

Νάρχονται όμορφες να πλένουν, τα κορίτσια να λευκαίνουν.
Μ' ήρθεν ένα, μ' ήρθεν άλλο, μ' ήρθε ένα φτωχό κορίτσι
που έλαμπε κι αυτό κι η βρύση.

Στέκ(ει) η βρύσ' και το ρωτάει: Α, μωρέ φτωχό κορίτσι
πόθεν τόχ'ε τα μαύρα μάτια, τα φλουριά τα μερτζιανάτα;
Έχω άντρα πρώτο κλέφτη κι αδερφό πρώτο γροσότο
παν και πάτησαν τον ήλιο και του φεγγαριού τη λάμψη.
Πήραν γρόσια, πήραν άσπρα, πήραν κόρη ρωμιοπούλα
πού'ταν άσπρη σαν το γάλα, κόκκινη σαν το πιπέρι!

Η καυτερή κόκκινη πιπεριά έχει βαθύ κόκκινο χρώμα.

Η γλυκειά πιπεριά έχει τον μίσχο της χοντρό, ενώ η καυτερή λεπτό.

Λιγνόμωστη θάταν και η κόρη, που γι' αυτήν
ο λαϊκός τραγουδιστής έπλεξε το τραγούδι του:

Πιπερόριζο, φιλή, λιγνή μου μέση
και να σ' όριζο.

Μα τη θάλασσα, φιλή, λιγνή μου μέση
να σ' αγκάλιαζο.

Το ανόστημα του φυτού λίγες φορές φτάνει τους πενήντα πόντους. Απ' αυτό και τούτο το χαριτωμένο ταχτάρισμα της μάνας για το μωράκι της, που πρωτοκάνει για πρώτη φορά τα βηματάκια του:

Στράτα, στρατίτσα, φουντωτή μηλίτσα
κοντοπιπερίτσα!

Για να γίνει η πιπεριά πιπέρι χρειάζεται

να είναι ξερή. Άλλοτε η αποξήρανσή της γίνονταν στον ήλιο, έξω στην ύπαιθρο, στα «πιπεράλωνα».

Ανατκουμπώνονταν οι νοικοκυρές, καθάριζαν τ' αλώνια από τα χόρτα, τις πέτρες και τα χώματα και τα κατάβρεχαν καλά με τις ποτιστήρες κι ύστερα τα ξανασκούπιζαν. Ετοίμαζαν μια αραιωμένη φρέσκια κοπριά από τα βόδια τους και μ' αυτήν άλειφαν το αλώνι και τ' άφηναν να στεγνώσει.

Στεγνό πια τ' αλώνι το ξανασκούπιζαν κι άπλωναν τις πιπεριές, αφού πρώτα τις κομματιαζαν μέσα στις ξύλινες σκάφες με το σιδερένιο κοφτερό φτυάρι. Η δουλειά ήταν πολύ κοπιαστική. Αργότερα πήραν χειροκίνητες μηχανές που κάθε μιά τους είχεν έξη σειρές κοφτερά μαχαίρια.

Στις μηχανές οι πιπεριές και τεμαχίζονταν γρηγορότερα, αλλά και δεν συθλιβόνταν. Κομμένες κατόπι απλώνονταν στο αλώνι για να στεγνώσουν. Έπρεπεν όμως να ανακατεύεται η μάζα δύο φορές την ημέρα.

Εκτεθειμένη, ωστόσο, στον αέρα και στη σκόνη, έχανε και από το ζωηρό χρώμα της και από την καλή της ποιότητα. Ακόμα, γιατί, και η υγρασία της νύχτας, και η πρωινή όρεσιά έπεφταν επάνω της. Γι' αυτό, κάθε σούρπο, με τη δύση του ήλιου φρόντιζαν και συμμαζεύαν τη μάζα στη μέση του αλωνιού και την σκέπαζαν καλά με κουβέρτες και πολλά πανιά.

Ορισμένοι από τους χωριανούς παραγωγούς στέγνωναν τις πιπεριές τους επάνω σε ξύλινα τελάρα, ενώ κάτω απ' αυτά καίγιανε φωτιά. Με τον τρόπο όμως αυτόν οι πιπεριές και μαύριζαν και καπνίζονταν, οπότε το πιπέρι μύριζε καπνίλες.

Τα τελευταία χρόνια έχουν αλλάξει όλα. Η Γεωργική Υπηρεσία με τους Συνεταιρισμούς της διαθέτει όλα τα σύγχρονα μέσα, τόσο για την αποξήρανση, όσο και για την άλεση της πιπεριάς.

Ένα καιρό, τις στεγνές πιπεριές για να τις κάνουν πιπέρι τις άλεθαν στους πετρόμυ-

λους. Υγροσκοπική όμως η πιπεριά καθώς είναι, έπρεπε όσο ήταν καλά στεγνή, πριτού δηλαδή υγρανθεί να πάει στον μύλο για άλεση. Γι' αυτό οι παραγωγί και μυλωνάδες συνεννοούνταν πρώτα, ώστε ο μύλος να είναι έτοιμος στην ώρα του. Το πόσο βιαστική ήταν μια παραγωγός νεοκυρά φαίνεται κι από τούτο το δημοτικό τραγούδι, που λέει:

Αμάν, αμάν βρε μυλωνά, άλεσέ το να χαρείς
κι από μένα ότι ποθείς.

Αμάν, αμάν βρε μυλωνά μου, θα το βρεις.

— Να στ' αλέσω κούκλο μου, να και την καρδούλα μου
να κι ο μύλος χάρισμά σου, να και όλα τα καλά σου!

Κι ένα ακόμα τραγούδι π' αναφάιρεται στο πιπέρι:

Όλα τα δέντρα της αυγής δροσιά είναι γεμισμένα
και μένα τα ματάκια μου πολύ 'ναι δοκρυομένα.

Πού ήσουν τριανταφυλλένιο μου τόσο καιρό χαμένη;

'Ηρουν στα πλάγια που έβασκα, στα δέντρα που κοιμόμουν
και στην ψιλή την πιπεριά που μάζευα πιπέρι.

Πιπέρι για τις έμορφες και για τις μαυρομάτες
να πιπερώσουν τα φαγιά, να φαν τα παλληκάρια!

Πάνω στην άλεση, πολλές φορές οι πέτρες του μύλου κολλούσαν και σταματούσαν. Άρπαζε τότε ο μυλωνάς μια χούφτα αλεύρι, τóριχνε και ξαναξεκινούσε ο μύλος. Αν όμως τύχαινε και δεν είχαν αλεύρι κοντά του, έρριχνε κοπανισμένο κεραμίδι, οπότε και τα δύο αυτά — αλεύρι ή κεραμίδι — χαλούσαν την ποιότητα του πιπεριού, πλήθαιναν την τέφρα του, αλλά τρώγαμε και μεις... κοκκινόχωμα!..

Σήμερα αυτό δεν γίνεται, μην το φοβάστε. Ο έλεγχος από το εργαστήριο του Χημείου είναι τακτικός και το κοκκινόπιπερό μας απαλλαγμένο από οποιαδήποτε νοθεία.

Όταν μικρά παιδιά — θυμάμαι — ξεστομίσαμε κάποια «κακή» λέξη, άρπαζε η μητέρα μια πρέζα κόκκινο καυτερό πιπέρι από την πιπεροθήκη και μας το έχωνε στο στόμα. Και τότε, πώ, πώ, φωτιά, Θεέ μου! Φουλτάχιαζεν η

γλώσσα μας και πρήζονταν τα χείλη. Τρέχανε και τα δάκρυα από τα μάτια, αλλά το «φάρμακο» ήταν «μιά κι όξω», αποτελεσματικότατο. Πού να τολμήσουμε να ξαναπροφέρουμε «κακή» λέξη. «Βουδακάκι!»!

«Η γλώσσα» — λέει μια παροιμία — κόκκαλα δεν έχει, αλλά κόκκαλα τσακίζει γι' αυτό την κακόγλωσση γυναίκα τη λένε: «Άντε, μωρή πιπέρω! Φωτιά στάζει το στόμα σου».

«Φωτιά» πρέπει νάταν κι ο λόγος του νιού που έκσπε τις ελπίδες του κοριτσιού μ' αυτά τα λόγια:

Αν κάνει ο πετεινός αυγό κι η μυγαλιά πιπέρι
τότε κι εσύ να καρτερείς για να σε κάμω ταίρι.

Πολύ χαριτωμένο ήταν το τραγουδάκι που λέγαμε πριν από κάθε παιχνίδι και που έχει τα λόγια:

Ανέβηκα στην πιπεριά, να κόψω ένα πιπέρι
κι η πιπεριά τσακίστηκε και μούκαψε το χέρι.
Δός μου το μαντιλάκι σου το χρυσοκεντημένο
να δέσω το χεράκι μου που είναι ματωμένο.

Και θα κλείσουμε με δύο ακόμα δημοτικά μας τραγούδια που μαρτυρούν, πως δεν καίει μονάχα το καυτερό πιπέρι, αλλά που καίει κι ένα φιλί γυναίκας ή κοριτσιού. Το πρώτο:

Πραματευτής πινέθικι σ' όλα τα πανηγύρια
πως γέλασι κι φίλησι χήρις κι παντριμένις.
Οι καλουγρές κι οι παπαδιές λογαριασμό δεν είχαν
μα σαν της βλάχας το φιλί, γλυκότιρου δεν έχει.
Γλυκό είναι σαν τη ζάχαρη, μα καίει σαν το πιπέρι!

Το δεύτερο τραγούδι:

Ένας κοντός καλόγερος, ένας καλογεράκος
πώχει τα χίλια πρόβατα, τις δυό χιλιάδες γίδια
σπώχει μύλους δώδεκα, μαντάνια δεκαπέντε
έχει κι ένα ζερβόμυλο, π' αλέθει το πιπέρι
τον έρριξαν μιαν σφορμή φίλησ' ένα κορίτσι
και πούλησε τα πρόβατα και πούλησε το γίδια
και πούλησε τους μύλους του μ' όλα του τα μαντάνια.

«ΝΙΑΟΥΣΤΑ» μια πόλη από ευεργέτες

32. Το Βαϊνανίδιο Κολυμβητήριο

Ήταν και έμεινε για τον τόπο ένα όραμα· η μεγάλη δωρεά του μετανάστη συμπολίτη Κων)νου Βαϊνανίδη. Το έργο ξεκίνησε το 1937 με τη δωρεά του Βαϊνανίδη. Η τότε επιτροπή που αποτελούνταν από τον δήμαρχο Αλέκο Χωνό και τους Αναστάσιο Τσίτση, Δημότριο Βαϊνανίδη και Γιάννη Γιαννικουρή ως τεχνικός, ήρθε σε επαφή με τον δωρητή ύστερα από μεσολάβηση του Άγγελου Βαλαδώρου. Το οικόπεδο, τεσσάρων στρεμμάτων, παραχωρήθηκε από τον Δήμο και την Επιτροπή του Γυμναστηρίου. Η άδεια και τα σχετικά σχέδια εκδόθηκαν από το Υπουργείο Γεωργίας, ύστερα από συντονισμένες ενέργειες πολλών παραγόντων. Αναφέρουμε τον κ. Κολφαρέζο, τον Γιάννη Καραμπατζό, την Ολυμπιακή Επιτροπή και τον Ε.Ο.Σ. Αθηνών.

— Οι διαστάσεις του κολυμβητηρίου καθορίστηκαν με διεθνείς προδιαγραφές 20 X 50 μ. και είχε καμπίνες, κερκίδες, αμυνδιά, βούτες χλωρίου για τα πόδια, πύργο καταδύσεως με κυματισμό για την ανανέωση του νερού. Επίσης προβλεπόταν από το σχέδιο να γίνει και χειμερινό. Ήταν σχεδιασμένο για διεξαγωγή διεθνών αγώνων.

Η δωρεά αυτή παρέμεινε αναξιοποίητη, γιατί την περίοδο εκείνη δεν βρέθηκε ένα προοδευτικό και τολμηρό μυαλό για να φέρει σε πέρας το έργο αυτό, και η Νάουσα έχασε την ευκαιρία να γίνει ένα αξιόλογο αθλητικό κέντρο.

Η Επιτροπή ονόμασε το έργο «ΒΑΪΝΑΝΙΔΕΙΟ ΚΟΛΥΜΒΗΤΗΡΙΟ» προς τιμή του ευεργέ-

τη. Με την δωρεά τέλειωσε η πισίνα και η βάση του πύργου καταδύσεως. Δυστυχώς όμως με την αλλαγή της Δημοτικής αρχής και την εξάντληση των χρημάτων της δωρεάς το έργο

Του Δημ. Μπαίτση

έμεινε ημιτελές στο στάδιο αυτό. Ο δωρητής προσφέρθηκε να συνεχίσει την χρηματοδότηση για την αποπεράτωση του έργου, πλην όμως δεν έγινε τίποτε. Σήμερα στην θέση αυτή υπάρχει το κλειστό γυμναστήριο.

Ο δωρητής πέθανε με την πικρα, χωρίς να ιδεί να υλοποιείται το όραμά του. Η δε πόλη μας έχασε την ευκαιρία να αποκτήσει το κολυμβητήριό της και να καταστεί ένα κέντρο αθλητισμού. Ευχόμαστε πολύ σύντομα το όραμα του Βαϊνανίδη να γίνει πραγματικότητα και να δοθεί το όνομά του, όπως άλλωστε και του αξίζει.

33. Η Παναγιωπούλα

Είναι παλιό μοναστήρι και βρίσκεται σε απόσταση ενός χιλιομ. ανατολικά από τη Νάουσα. Είναι αφιερωμένο στη Ζωοδόχο Πηγή. Η Παναγιωπούλα ήταν μο-

ναστήρι γυναικών και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην Επανάσταση της πόλης στα 1822 καθώς και στο Μακεδονικό αγώνα που πρόσφερε τις πρώτες βοήθειες στους τραυματίες.

Η εκκλησία ανακαινίσθηκε στο 1895, με στηρίγματα τοίχου στη μια μεριά, καφασωτά κτλ., είναι αγιογραφημένη όλη, όπως και ο Αγιώργης με την ίδια τεχνολογία. Πολλά θέματα εικόνων είναι παρμένα από την Παλιά Διαθήκη.

Μέσα στον περίβολο της μονής ήταν φκιασμένα και το κελιά τα οποία σήμερα δεν υπάρχουν. Σώζεται όμως το σπίτι που μέχρι τελευταία στέγαζε τον μοναχό Μελέτιο, ιδρυτή του οικοτροφείου και τους τρόφιμους. Επίσης υπάρχει και το πηγάδι πάνω στο οποίο είναι τοποθετημένο το κελυβναριό. Οι πόρτες της εκκλησίας είναι χαμηλές όπως σε όλα τα μοναστήρια μας για να μη μπαίνουν μέσα οι Τούρκοι έφιπποι.

Πάνω από την κύρια είσοδο είναι η εικόνα του Αγίου Θεοφάνη, γροσσάτη πολιούχου της Νάουσας.

Μια επιγραφή μέσα στην εκκλησία μας δίνει τα ονόματα των πρωτεργατών του μοναστηριού με τα εξής:

ΕΓΕΝΕΤΟ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΤΡΟ ΠΕΥΟΝΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΡΝΙ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΚΑΛΕ ΕΤΕΙ

1895

Πρόσφατα οι Ναουσαίοι συνεχίζοντας τις παραδόσεις των προγόνων τους, ανακαινίσαν τα κτίρια. Η Παναγιωπούλα ανήκει στην ενορία Αγίου Γεωργίου. Παλιά λειτουργούσε κάθε Κυριακή. Σήμερα κάθε Παρασκευή.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΗ

(Η εξέλιξη των ιδεών στη φυσική)

Η φυσική επιστήμη (όχι βέβαια με την σημερινή της μορφή, αλλά με την μυστήριφη φυσικής φιλοσοφίας) γεννήθηκε και αναπτύχθηκε στην Αρχαία Ελλάδα.

Πρώτοι οι Αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι ζήτησαν να ερμηνεύσουν την δημιουργία, την ανάπτυξη και την εξέλιξη του κόσμου και να δώσουν ικανοποιητικές απαντήσεις στα μυστήρια και σκοτεινά φυσικά φαινόμενα του σύμπαντος.

Ωστόσο η εμφάνιση στην Αρχαία Ελλάδα της φιλοσοφίας, της κοσμολογίας, της αστρονομίας και των άλλων επιστημών δεν είχε χαρακτήρα αυτάρκτης γέννησης. Πολύ πριν από την Αρχαία Ελλάδα διάφοροι λαοί της Ασίας και της γύρω Ανατολής έφθασαν σε αξιοθαύματα επίπεδα πολιτισμού, εληρέζοντας τους άλλους λαούς και ιδιαίτερα τους Έλληνες με τους οποίους ήρθαν σε επαφή δια μέσου των εμπορικών ανταλλαγών. Έτσι λοιπόν στην Αίγυπτο, στη Συρία, στη Βαβυλωνία αλλά και παραπέρα στην Περσία και στην Ινδία γεννήθηκαν και αναπτύχθηκαν οι πρώτες αρχέγονες ιδέες της φυσικής φιλοσοφίας και αστρονομίας. Σύμφωνα με το Διογένη το Λαέρτιο: «Το έργο της φιλοσοφίας μερικοί ισχυρίζονται πως έχει την καταγωγή του στην Ασία γιατί οι εισηγητές της φιλοσοφίας στους μιν Πέρσες ήταν οι μάγοι, στους Βαβυλώνιους και Ασσύριους οι Χαλδαίοι και στους Ινδούς οι γυμνοασφιστές (σοφοί-ιερείς)». Είναι λοιπόν λογικό να υποθέσουμε ότι απ' αυτές τις χώρες δημιουργήθηκαν τα πρώτα δείγματα, τα πρώτα σπέρματα της φιλοσοφίας και των επιστημών επειδή η παραγωγή τους εξαρτιώταν από τα μεγάλα ποτάμια και τις κοιλάδες, τις ιδιαίτερες εδαφολογικές, κλιματολογικές και γεωγραφικές συνθήκες και επειδή για το λόγο αυτό χρειάστηκε να γίνουν μεγάλα τεχνικά έργα που απαιτούσαν απ' ενός μεν τη γνώση των μαθηματικών απ' ετέρου δε την ένωση μεγάλων ομάδων ανθρώπων. Η άμυνα επίσης στις επιδρομές των εχθρικών φυ-

λών απαιτούσε την δημιουργία μεγάλων κρατών και πολέων στις οποίες δημιουργήθηκε το ιερατείο που σκοπό του είχε την καλλιέργεια των επιστημών και της φιλοσοφίας. («Με τη λέξη ιερατείο δεν εννοώ μόνο τους παπάδες κάθε αρχέγονου ή αρχαίου λαού αλλά και τους σοφούς και τους ειδικούς που ασχολούνταν με την συγκέντρωση γνώσεων και με την μελέτη και την έρευνα των φυσικών φαινομένων»).

Το πιο προχωρημένο ιερατείο, από άποψη σοφίας και γνώσεων κατά την διάρκεια της Αυγής της Αρχαίας Ελληνικής φιλοσοφίας ήταν το ιερατείο

Του Γιάννη Μυλωνά Φυσικού - Μαθηματικού

της Αιγύπτου γι' αυτό και πολλοί Έλληνες φιλόσοφοι και στοχαστές μεταξύ των οποίων ο Θαλής και ο Δημόκριτος μαθήτευσαν για αρκετά χρόνια στην Αίγυπτο.

Οι Έλληνες στοχαστές που επισκέφθηκαν την Αίγυπτο, την Βαβυλωνία, την Περσία και άλλες ασιατικές χώρες μελέτησαν είτε έμμεσα είτε άμεσα τα ιερατικά αρχεία των χωρών αυτών και διδάχθηκαν πολλά όχι μόνο για ορισμένες τεχνικές γνώσεις αλλά και για τις βασικές αρχές της αστρονομίας και των άλλων επιστημών.

Αλλά αν οι Έλληνες φιλόσοφοι διδάχθηκαν τις πρώτες αρχές της φιλοσοφίας και των επιστημών από τους ασιατικούς λαούς εν τούτοις εργάστηκαν με πάθος, αφομοίωσαν πλήρως τις πρώτες ιδέες, πέταξαν ό,τι άχρηστο και περιττό υπήρχε από τις αρχικές θεωρίες, δημιούργησαν νέες ανώτερες ιδέες και φιλοσοφικά συστήματα και παρουσίασαν έναν πνευματικό και ποιοτικά ανώτερο πολιτισμό στο παγκόσμιο πνευματικό αζοδαγμια που θα αποτελούσε τη βάση για τη γέννηση, την ανάπτυξη και την εξέλιξη όλου του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού. Με αυτήν την έννοια λοιπόν ο Αρχαίος Ελ-

ληνικός Πολιτισμός είναι πρωτότυπος και ποιοτικά ανώτερος από κάθε άλλο πολιτισμό του αρχαίου κόσμου: Όπως γράφει ο Ένγκελς: «Ο μικρός σε πληθυσμό ελληνικός λαός πέρασε από όλα τα μονοπάτια της επιστημονικής σκέψης και δημιούργησε έναν μεγάλο πνευματικό πολιτισμό που τον θαυμάζουν οι αιώνες».

Έτσι λοιπόν δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες κατά την διάρκεια του 8ου - 7ου - 6ου αιώνα πριν τη νέα χρονολογία για την ανάπτυξη του λαμπρού πολιτισμού της Κλασικής Ελλάδας: Η συγκέντρωση των ανθρώπων στις πόλεις, η ανάπτυξη της τότε βιοτεχνίας, η ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυπηγίας, η κατάργηση της διγραφίας, ο ξεπεσμός του ιερατείου και τέλος και πολύ σημαντικό το δημοκρατικό πολίτευμα που επέτρεπε τον ελεύθερο στοχασμό και την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών ήταν οι κύριες και κυρίαρχες αιτίες που η αρχαία Ελλάδα έφτασε σε τέτοιο επίπεδο ανάπτυξης ώστε να δώσει τέτοια καθολικά και γιγάντια πνεύματα στον παγκόσμιο πνευματικό πολιτισμό όπως ο Ησίοδος, ο Αναξαγόρας, ο Αναξίμανδρος, ο Ανοξημένης, ο Εμπεδοκλής, ο Δημόκριτος, ο Ηράκλειτος, ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, ο Επίκουρος κ.ά.

Στην αρχή, στην πρώτη περίοδο της Ελληνικής φιλοσοφίας οι Έλληνες φιλόσοφοι ενδιαφέρθηκαν κυρίως να λύσουν το πρόβλημα της σύστασης και της ουσίας της ύλης: και αργότερα οι διάδοχοί τους καταπίεστηκαν να βρουν την αρχή της κίνησης της ύλης: Ερευνώντας το πρόβλημα αυτό ενδιαφέρθηκαν να μάθουν αν ο εξωτερικός κόσμος στον οποίο ζούμε και αισθανόμαστε αποτελείται από πολλά σύνθετα στοιχεία ή από ένα μόνο στοιχείο. Πολλοί δέχθηκαν ότι ο κόσμος αποτελείται από ένα μόνο στοιχείο, άλλοι από δύο ή και περισσότερα.

Ο Ησίοδος, που κατά τον Αριστοτέλη ήταν από τους πρώτους φιλοσοφισάντες του 7ου αιώνα πριν τη νέα χρονολογία, δημιούργησε το πρώτο φιλοσοφικό σύστημα για την γέννηση κι ε-

Εξέληξε του κόσμου. Στα έργα του «Θεογονία» δέχεται ότι στην αρχή ήταν το χάος από το οποίο γεννήθηκε η γη και ο έναστρος ουρανός (πρώτη αντίθεση).

Ο Ησίοδος εδώ δεν εννοεί βέβαια μόνο τη γή μας αλλά γενικά το στερέωμα σαν βάση για την ανάπτυξη της ζωής. Κατόπιν γεννήθηκε η νύχτα και η μέρα (δεύτερη αντίθεση) και μετά γεννήθηκε ο έρωτας. Ο έρωτας έχει την ιδιότητα να γονιμοποιεί, να φέρνει σε εποφή τα αντίθετα. Με τον Ησίοδο λοιπόν γεννιούνται τα πρώτα δείγματα της διαλεκτικής που θα αποτελέσει τη βάση για την παραπέρα ανάπτυξη των ιδεών για την γέννηση κι εξέλιξη του κόσμου.

Ο Θαλής ο Μιλήσιος, ο Γενάρχης της Αρχαίας Ελληνικής φιλοσοφίας διάσημος για τις γνώσεις του, θεωρεί σαν πρώτη αρχή του κόσμου το νερό: Το νερό απαντάται και στις τρεις μορφές της ύλης δηλαδή την στερεά, την υγρά και την αέρια και το γεγονός ότι για να αναπτυχθεί και διατηρηθεί η ζωή χρειάζεται το νερό, οδήγησε το Θαλή στη θεώρηση του νερού σαν αρχή του κόσμου. Ο Αριστοτέλης επίσης γράφει ότι ο Θαλής ήταν πανθειστής (υλιστής) και διδασκε πως όλα τα πράγματα μέσο στην πλύση έχουν ψυχή. Αλλά η ψυχή στη φιλοσοφική γλώσσα του Θαλή σημαίνει το αίτιο που κάνει το πράγμα, τα όντα να κινούνται, να μεταβάλλονται και να έχουν ζωή «τον λίθον, έφη, ψυχήν έχειν, ότι τον αίδηρον κινεί». Ο Θαλής υποστήριζε πως ο κόσμος είναι ένας και ότι όλα γίνονται από κάποια ανάγκη (αιτία).

Ο Αναξίμανδρος, Μιλήσιος και αυτός και σύγχρονος του Θαλή, υποστήριζε ότι αρχή όλων είναι το άπειρο. Αλλά λέγοντας άπειρο, εννοούσε την ύλη. Το άπειρο είναι άναρχο και άφθαρτο. Δεν έχει ούτε τέλος. Τεράστιες μεταβολές γίνονται στη φύση αλλά τίποτα δεν χάνεται ή ό,τι χάνεται σήμερα, θα ξαναγίνει αύριο. Το άπειρο λοιπόν είναι άφθαρτο κι αιώνιο.

Ο Αναξομένης επίσης Μιλήσιος θεωρείται από τους μεγάλους στοχαστές που πρόσφερε παλλά στην Ελληνική διάνοξη. Ο Αναξομένης δέχεται σαν πρώτη ουσία του κόσμου τον αέρα. Ο

αέρας βρίσκεται παντού, δε σταματά ποτέ η κίνησή του, αλλάζει συνέχεια και είναι η αιτία της ζωής και της κίνησης στα έμψυχα όντα. Με το να κινείται ο αέρας συνέχεια δημιουργεί την αραιωση και την πυκνωση. Με την αραιωση γίνεται φωτιά, με την πυκνωση γίνεται σύννεφο, χώμα, πέτρο κλπ. Κατά τον Αναξομένη στο σύμπαν σχηματίστηκε πρώτα η γη, που κρατιέται στον αέρα και που η βάση της βρίσκεται στα βάθη του άπειρου.

Ο Ηρόκλειτος, ο επωνομαζόμενος και σκοτεινός, ο πατέρας της διαλεκτικής, ο ιδρυτής και αρχηγός της σχολής της Εφέσου γεννήθηκε το 544 και πέθανε το 484. Επιρεάστηκε από τις διδασκαλίες του Αναξομανδρου και Αναξομένη και είδε τον κόσμο σαν ενιαίο σύνολο δίχως αρχή και τέλος. Θεωρεί την φωτιά σαν το πρωταρχικό και αιώνιο στοιχείο του κοσμου. Από τη φωτιά γεννιούνται όλα τα όντα και σ' αυτήν ξαναπηγαίνουν. «Ουσία και αρχή πάντων εστι το πυρ». Τίποτα δεν είναι ακίνητο, σταθερό, μόνιμο, αιώνιο, άγιο. «Πάντα... ρεω, είναι δε παγίως ουδέν». Το Σύμπαν δεν είναι κατασκευάσμα κανενός θεού ή κανενός ανθρώπου, μα στην αρχή τα πάντα ήταν φωτιά. Κατά τον Ηρόκλειτο το σύνολο της πραγματικότητας μοιάζει με ποταμό που τρέχει ασταμάτητα. Η δε ουσία των πραγμάτων αλλάζει συνέχεια. Η αέναη αλλαγή είναι το κύριο χαρακτηριστικό της αντικειμενικής πραγματικότητας. Χωρίς κίνηση δεν υπάρχει ζωή κι εξέλιξη. Αφού δε όλα ρέουν, μεταβάλλονται, αλλάζουν και τίποτα δεν μένει σταθερό και αμετάβλητο, αλλά όλα κινούνται, υπάρχει αιώνια αλλαγή. Παρομοιάζοντας την αιώνια αυτή κίνηση με το ρεύμα του ποταμού έλεγε πως «δεν μπορούμε να μπορούμε δυο φορές στο ίδιο ποτάμι».

Ο Δημόκριτος γεννήθηκε στα Άβδηρα γύρω στα 460. Νέος ακόμα μελέτησε τα συγγράμματα των Ιώνων φιλοσόφων και ιδιαίτερα του Λευκίππου και του Αναξαγόρα του Κλαζομενίου. Θεωρείται ο πατέρας της ατομικής θεωρίας της ύλης διότι δεχόταν ότι ο κόσμος αποτελείται από τα άτομα και το κενό. Η μεγαλειώδης αυτή ιδέα θα απασχολήσει και θα προβληματίσει για 2.500 χρόνια τους επιστήμονες και τους

φιλόσοφους και θα αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη της σύγχρονης ατομικής θεωρίας της ύλης που μας δίνει ο Ντόλτων, ο Λαβζιέρ, ο Λομονόσοφ κ.ό. Ο Δημόκριτος πνεύμα καθολικό και συνθετικό, περιορίστηκε μόνο στη μελέτη των πρώτων αρχών του κόσμου αλλά και να ρεύνει όλες τις εκδηλώσεις των φυσικών φαινομένων. Μελέτησε επίσης τα κοινωνικά φαινόμενα της εποχής του και γιαυτό θεωρείται σαν ένα από τους πρώτους και πιο μεγάλους Έλληνες στοχαστές που επέδρασαν στον Αριστοτέλη. Πολυδύναμο όπως ήταν, έγραψε πολλά για τη φυσική, την ηθική, τη φυσική, τα μαθηματικά, την τέχνη. Τόσο ήταν ταπεινός του για μόθηση που προτιμούσε να βρει την αιτία ενός φαινομένου παρά να κερδίσει όλο το χουσαφί της εποχής.

Τέλος ο Επίκουρος, ο τελευταίος μεγάλος Έλληνας φιλόσοφος πριν την παρακμή της Αρχαίας Ελλάδας, θα χωρήσει παραπέρα την θεωρία του Δημόκριτου και θα εφοδιάσει τα άτομα και το κενό με εσωτερική κίνηση και δομή για να εξηγήσει την δημιουργία των επιπέδων οργάνωσης της ύλης.

Οι παραπάνω καταπληκτικές φιλοσοφικές ιδέες, που θα αποτελούσαν τη βάση ολόκληρου του Δυτικού πολιτισμού, είχαν σαν σκοπό να εξηγήσουν τα φυσικά φαινόμενα και τις αιτίες τους έτσι ώστε να τεθούν υπό έλεγχο οι δυνάμεις της φύσης, με σκοπό την ανάπτυξη ουστημάτων για ασφαλή ναυσιπλοία και παραγωγή αγαθών της βιοτεχνίας και του εμπορίου.

Με το πέρασμα των αιώνων, η αρχαία Ελληνική κοινωνία παρακμάζοντας η φιλοσοφία από ορθολογιστική, γίνεται με τον Σωκράτη και τον Πλάτωνα σωστροφής και θεωρητικολόγο. Οι Ρωμαίοι καταλαμβάνουν την Ελλάδα, επιβάλλοντας απολυταρχικό καθεστώς και καταστρέφουν ό,τι καλό είχε απομείνει από τον Αρχαίο Ελληνικό πολιτισμό. Μετά από αυτό και για χρόνια στην Ευρώπη θα επικρατήσει η αμάθεια, ο σκοταδισμός, οι θρησκευτικές και οι δεσποτικές ιδέες. Ο άνθρωπος θα εκβαρβαρωθεί και θα χάσει

βία του σαν άνθρωπος και θα γίνει αρμοιο του δεσποτισμού στη Θεοκρατούμενη Ευρώπη της αμάθειας. Η επεχή αυτή θα περάσει στην ιστορία με το όνομα μεσαίωνας.

Τον 13ον, 14ον, 15ον αιώνα, αρχίζει μια νέα εποχή στην Ευρώπη. Η ανακάλυψη της Αμερικής και των άλλων ηπειρών, η ανάπτυξη της βιοτεχνίας και της μονηφακτούρας και η μεγάλη συγκέντρωση των ανθρώπων στις πόλεις θέτουν νέα προβλήματα που απαιτούν επείγουσες λύσεις. Την εποχή αυτή γεννιούνται πνεύματα καθολικά, όπως του Λεονάρδο Ντα Βιντσι, του Ραφαέλ, του Μικελάντζελο, του Τιτσιάνο και άλλων. Από την άλλη μεριά, ο Μεγάλος Κοπερνίκος δέχεται ότι η γη δεν είναι πλέον το κέντρο του Σύμπαντος αλλά ένας απλός πλανήτης που περιστρέφεται γύρω από τον ήλιο. Ο Τύχο Μπραχέ μελετά τις κινήσεις των πλανητών, ο μαθητής του Κέπλερ ανακαλύπτει τους νόμους που διέπουν την κίνησή τους, ο Γαλιλαίος δίδει τις πρώτες απλές αναλογικές σχέσεις για την κίνηση των σωμάτων και ο Νεύτων, ο Μεγάλος Νεύτων, γράφει στην γλώσσα των μαθηματικών τους νόμους που ακολουθούν τα σώματα και οι πλανήτες του ηλιακού συστήματος κατά την διάρκεια της κίνησής τους. Όπως γράφει ο Ένγκελς: «Αυτή ήταν η εποχή που απαιτούσε γίγαντες. Και γέννησε γίγαντες. Γίγαντες του πνεύματος, της μάθησης, της θέλησης και του χαρακτήρα». Αυτή ήταν η εποχή που πέρασε στην ιστορία με το όνομα αναγέννηση.

Ο Νεύτων, μια από τις μεγαλύτερες διάνοιες που γέννησε ποτέ η ανθρωπότητα, έθεσε τις βάσεις της κλασσικής μηχανικής και της μαθηματικής ανάλυσης κι εδήγησε όλα τα μηχανικά φαινόμενα της εποχής του με αξιοθαύμαστη ακρίβεια. Αργότερα ο Μάξγουελ διατύπωσε τις περίφημες εξισώσεις που διέπουν τα ηλεκτρομαγνητικά φαινόμενα. Έτσι με το Νεύτωνα και το Μάξγουελ ολοκληρώθηκε το οικοδόμημα της κλασσικής φυσικής.

Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, νέες ανακαλύψεις έρχονται στο φως. Το 1900 ο φυσικός Μαξ Πλανκ για να εξηγήσει το φαινό-

μενο της ακτινοβολίας των σωμάτων διατύπωσε την θεωρία των κβάντο. Σύμφωνα με την θεωρία αυτή, η ενέργεια απορροφάται και διαδίδεται στο χώρο κατά τρόπο ασυνεχή και με πολύ μικρά σωματίδια που λέγονται φωτόνια. Η θεωρία των κβάντο είναι μια από τις πιο επαναστατικές θεωρίες της Φυσικής διότι εισάγει την ασυνέχεια εκεί που επικρατούσε απόλυτη συνέχεια, δηλαδή στη διάδοση της ενέργειας. Το 1905 ο μεγάλος Αϊνστάϊν διατυπώνει την ειδική θεωρία της σχετικότητας και το 1916 ολοκληρώνει το λαμπρό αυτό οικοδόμημα με τη διατύπωση της γενικής θεωρίας της σχετικότητας. Το 1925, 26, 27 διατυπώνεται η κβαντική μηχανική από τους Χάιζενμπεργκ, Σραϊντιγκερ, Μπορ, Παουλί, Ντίρακ, Μπορν και άλλους, που θα θέσει τις βάσεις για την ανάπτυξη της ατομικής και πυρηνικής φυσικής.

και τη δόξαση του ατόμου.

Με το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η Φυσική επιστήμη βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της στρατιωτικής τέχνης και τεχνολογίας και κατασκευάζονται οι πρώτες ατομικές βόμβες οι οποίες και χρησιμοποιούνται. Μετά το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας, της βιομηχανίας των ηλεκτρονικών υπολογιστών, της ηλεκτρονικής των αερομεταφορών οφείλεται κύρια στα μαθηματικά και στις φυσικές επιστήμες.

Οι ιδέες της φιλοσοφίας, των τεχνών, των μαθηματικών, των φυσικών επιστημών, αποτελούν το κλειδί για την ευτυχία του ανθρώπου ή για την αυτοκαταστροφή του. Στον άνθρωπο λοιπόν εσφαιεται η εκλογή της χρησιμοποίησης της φυσικής επιστήμης για το καλό και την ευτυχία του.

Διαβάσαμε

...Ο άνθρωπος θέλει να είναι κάτι παραπάνω απ' ό,τι είναι μόνο ο εαυτός του. Θέλει να είναι ένας ολόκληρος άνθρωπος. Δεν τον αρκεί να είναι ένα ξεχωριστό άτομο, αλλ' απαιτεί να μετατεθεί από την ατέλεια της ξεχωριστής του ύπαρξης σε μια «ολότητα»... Ο πόθος του για συμπλήρωση υποδηλώνει ότι μπορεί να ολοκληρωθεί μόνο αν κάνει δικό του αυτό που είναι βίωμα των άλλων, που δυνητικά θα μπορούσε να είναι δικό του. Σ' αυτό που ο άνθρωπος το αισθάνεται σαν δική του δυνατότητα, περιέχονται όλα όσα είναι σε θέση να κάνει ολόκληρη η ανθρωπότητα. Η τέχνη είναι ένα απαραίτητο μέσο αυτής της συγχώνευσης του ξεχωριστού ατόμου με το σύνολο, της άπειρης κοινωνικοποίησής του, της συμμετοχής του στα βιώματα, στις εμπειρίες και στις ιδέες ολόκληρου του ανθρώπινου γένους.

Ερνστ Φίσερ, Η αναγκαιότητα της Τέχνης,
Εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972

Το κείμενο του Σιγράφου και ακαδημαϊκού Ν. Χατζηκυριάκου - Γκίκα που ακολουθεί, δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στο Περιοδικό «Σήμερα», χρόνος Β' τεύχος 3 του Μάρτιο του 1984, και αναδημοσιεύθηκε στον τόμο (κάτι ωραίο» (μιά περιήγηση στην νεοελληνική κακογονισιά), έκδοση «οι φίλοι του περιοδικού ΑΝΤΙ», Αθήνα 1984. Κρίνουμε ότι η αναδημοσίευσή του στις σελίδες του περιοδικού μας θα μπορούσε να προκαλέσει μιά ανήχητη γέμω από το τεράστιο θέμα που πραγματικά μισιίζει την σύγχρονη κοινωνία μας, την κακογονισιά δηλαδή, θέμα που δεν στερείται καθόλου κοινωνικών και άλλων προεκτάσεων και που αποτελεί καθέπιτη του σύγχρονου πολιτιστικού μας επιπέδου.

Η ωραιοπάθεια άλλοτε δεν υπήρχε. Είναι καινούργιο προϊόν —όπως και τα Μουσεία. Οι «Ιδ-αίτερες Συλλογές» διαφόρων φιλοτέχνων μετετράπησαν σε Μουσεία στον 19ον αιώνα και τότε μόνο άνοιξαν τις πόρτες τους στο πολύ κοινό. Οι άνθρωποι αρρώστησαν από ωραιοπάθεια λίγο αργότερα. Ο σημερινός άνθρωπος, μαθημένος από τις εγκυκλοπαιδείες, πήρε τη συνήθεια να κυνηγάε το «ωραίο», ή μάλλον εκείνο που τον έμαθαν να νομίζει ωραίο. Κανένας σήμερα δεν ημωνίζει ούτε ένα σπάγκο, ούτε μιά βούρτσα, αν αυτά τα πράγματα, εκτός απ' την καταλληλότητά τους, δεν τα νομίζει και ωραία. Οι ευρωπαϊκές βιομηχανίες έρριξαν στην αγορά άφθονα τέτοια φτηνά μηχανοποίητα αντικείμενα «ωραία» και πρώτης ανάγκης. Άλλοτε τα ωραία αντικείμενα ήταν σπάνια. Μόνο στα παλάτια έβρισκες ωραία έπιπλα, ωραία βάζα, ωραία ταπέτα και ακροβά. Ήταν κομμημένα για αυτοκράτορες και δούκες και παραγγελμένα επίτηδες σε μεγάλους ή καλούς τεχνίτες, και σε

Η ΩΡΑΙΟΠΑΘΕΙΑ

μερικά ειδικευμένα εργοστάσια. Ο λαός είχε τις λαϊκές τέχνες, που τις έκανε μόνος του. Όταν τα Μουσεία κι οι εγκυκλοπαιδείες φανέρωσαν σ' άλλο τον κόσμο τους θησαυρούς των βασιλιάδων, διάφοροι εργοστασιάρκα έπιασαν ν' αντιγράψουν τα σχέδια που στολίζουν τα παλάτια, για να τα κολλήσουν όπως απάνω στα μαχαιροπήρουνα, στα φλυ-

Του

Ν. Χατζηκυριάκου - Γκίκα

τζάνια και στα ντουλάπια τους. Το στολίδι που είχε ένα ωριαμένο νόημα μέσα στο πλαίσιό του, έγινε ψεύτικο με τη νέα του χρησιμοποίηση. Ό,τι ήταν ωραίο, γιατί ήταν και καλά φτιαγμένο, έγινε άσχημο, γιατί η βιομηχανική κόπια δεν άξιζε —ούτε μπορούσε ν' αξίζει— το πρωτότυπο.

Σ' ένα τέτοιο ψεύτικο περιβάλλον ζούμε οι σημερινοί άνθρωποι, και δεν είναι παράδοξο όλες οι τρεχούμενες ιδέες περί ωραίου, και επομένως περί τέχνης, να βρίσκονται τόσο μακριά από την αλήθεια.

Μερικοί καλλιτέχνες από μας νομίζουν, καλή τη πίστει, πως αντιπροσωπεύουν με τη νέα τέχνη τους τους ανθρώπους της εποχής μας. Εγώ θα έλεγα το αντίθετο: αντιπροσωπεύουν το μέλλον, διότι έχουν μιά διορατικότητα που λείπει στον άλλο κόσμο. Αλλά το παρόν το βρίσκεις σ' αυτό που γαλλικά λέγεται . . .

Δεν ξαίρω αν έχετε μπει ποτέ στη LOGE καμιάς CONCIERGE στη Γαλλία, (Σ.Σ. διαμέρισμα θυρωρού). Αλλά και εδώ, το ίδιο θα παρατηρήσετε, με λίγες παραλλαγές, σε πολλά εύπορα λαϊκά σπίτια. Σε μικρά δωμάτια, δ-

που μόλις περνάς, ένας τεράσιος μπουφές, σκαλισμένος σε σιύλ ψεύτικης Αναγεννήσεως ή Ερρίκου του Β', πιάνει το ένα τέταρτο του χώρου. Το άλλο τέταρτο είναι η θέση του τραπέζιου. Ένας καναπές εποχής Λουδοβίκου-Φιλίππου, τραπεζάκια και κονσόλες διαφόρων ειδών και συχνά «χρυσοποϊκιλίτες», κάρτελες μοντέρνες, η σόρπα γερμανικού ρυθμού, η ταπετσαρία, οι μπερντέδες, οι λ'θωγραφίες, τα «κάδρα» και άλλα διάφορα άχρηστα αντικείμενα πάνουν του υπέλαστο χώρο και κομμιά φορά και το νυφικό κρεβάτι με τις μπρούντζινες κολόνες, την κοινουπέρα και τα κομοδίνα του. Διάφορα νταντελένα σκεπάσματα «κοσμούν» τα έπιπλα. Στα τραπεζάκια υπάρχουν φωτογραφίες, κάρτ-πιοστάλ, κουταλάκια, αχιβάδες σερβίς α λικέρ, μπουκαλάκια, κόκκινες καρδιές, μπομπονιέρες, καρτοφύλακες δεμένοι με καρδέλλες, δισκάκια, μαξιλορόκια για τις καρφίτσες, ημερολόγια, τετρακότες, βάζα, λάμπες, άθεια μελανοδοχεία, μπιμπελό κάθε εποχής και προελεύσεως.

Όλα αυτά, επειδή θεωρούνται «ωραία» και στοικίζουν ένα σ' χρηματικό ποσό, χρησιμεύουν να αποδείξουν τον πλούτο και την υπεροχή, την καλαισθησία και τον πολιτισμό της οικογενείας στην οποία ανήκουν. Είναι το κοινωνικό και ψυχολογικό θερμομέτρο της.

Μή νομίζετε ότι ανεβαίνοντας μερικές βαθμίδες της κοινωνικής σκάλας, το γούστο καλλιερεύεται. Κομμιά φορά συμβαίνει (και αυτός είναι τρόπος του λέγειν) το αντίθετο. Αλλά τα έπιπλα και τα μπιμπελό, είναι οπωσδήποτε τ' κριβώτερα, πό περιποιημένα. Πλησιάζουν περισσότερο στα πρότυπα, στα οποία θα ήθελαν να μοιάσουν. Κι' έτσι επιτυχά-

νεται ο σκοπός να ξεγελαστεί η ανθρώπινη ματαιοδοξία.

Άλλως τε, εκτός από τα σχήματα, τα σχέδια, τα μοτίβα και τη διακόσμηση, που κλέψαμε απ' τα Μουσεία κι' τα παλάτια, κλέψαμε και προσπαθούμε να μιμηθούμε και τους τρόπους των βασιλιάδων και των πριγκίπων. Τα σπίτια μας —και του πιο μικρού αστού— είναι βασιλικά, πριγκιπικά, διηρημένα. Το σαλόνι, που είναι ως επί το πλείστον κλειστό, και στους πιο πολλούς δεν χρησιμεύει καθόλου, το σαλόνι, που τα πανιζούρια του είναι πάντα γυριά για να μην το βλέπει ο ήλιος και που ανοίγεται μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις, είναι το ωραιότερο και το μεγαλύτερο δωμάτιο του σπιτιού. Όλος ο κόπος θέλει, και δίνει τη μεγαλύτερη προσοχή του, έστω και με άλλες θυσίες, στην «αίθουσα της υποδοχής».

Ξαίρω πολλούς πλούσιους που άθελα ή θεληματικά παίρνουν και τα έθιμα του περιβάλλοντος, και, όταν ακόμα δεν υπάρχει και μιιά υποδοχή, εν τούτοις περιδιαβάζουν στα σαλόνια τους με ύφος πορφυρογέννητου Αυτοκράτορος.

Όπως βλέπουν τον εαυτό τους αλλοιώτικο απ' ό,τι είναι οι σημερινοί άνθρωποι φτάνουν να βλέπουν και τα πράγματα αλλοιώτικα. Τα αισθήματα λόγου χάριν. Με τη βοήθεια του ρωμαιοταξισμού, ο έρωσ γράφεται με το έφιππον κεφαλαίο, άσχετο αν δεν χρησιμεύει παρά σε πολύ κοινές ιστορίες. Η φρασεολογία, η μεγαλοσημειοσύνη, η υποκρισία, η ρητορία, ο ακαδημαϊσμός, το τετριμμένο το PONCIEF, όπως λέγει ο BEAUPELAIRE, δεν είναι παρά τα επακόλουθα μιιάς κακής αρχής.

Πολλά κακά φέρνει λοιπόν η υφαισιόπθετα σε όλα τα κοινωνικά επίπεδα: αγοράζει σπάγγο

«ωραίο» αντί να τον διαλέγει γερό. Χτίζει σπίτι, όχι για τις ανάγκες σου, αλλά για το θεαθήναι. Δέχεσαι ευχαρίστως κάθε κακή κόπια ωραίων ή παλιών πραγμάτων, και δεν κάνεις καινούργια. Νομίζεις, στο τέλος, πως είσαι και άλλος άνθρωπος επειδή ζεις σ' ένα ψεύτικο γύφινο παλάτι. Δηλαδή μ' ένα λόγο: μετατρέπεις αληθινές αξίες σε ακατάλληλες, ανύπαρκτες, ή φανταστικές.

Μόνο ο λαϊκός άνθρωπος στην Ελλάδα γλιτώνει.

Τα νησιώτικα σπίτια, οι προσφυγικές μπαράγκες, τα τοαρουχάδικα, τα μανάβικα, τα σιδεράδικα, οι ταβέρνες, τα ξύλινα καφεενδάκια τους, οι στάμνες και τα χωριάτικα ρούχα, όλα αυτά και πολλά άλλα μένουν ανεπηρέαστα και γνήσια.

Η ωραιότητα των λαϊκών σπιτιών δεν είναι εξεζητημένη. Ο νησιώτης που χτίζει το σπίτι του, δεν γυρεύει να το κάνει «ωραίο». Χωρίς περιττά στολίσια, χωρίς μεγάλο χώρο, χωρίς ακριβά υλικά, τα λαϊκά σπίτια τραβούν τους ξένους από την Ευρώπη για να τα θαυμάσουν.

Και τώρα ίσως μπορούμε να θγάλουμε ένα συμπέρασμα: Ψάχνοντας το ωραίο, ποτέ δεν το βρίσκεις.

Έτσι μόνο μπορεί να ερμηνέψει κανένας τη φράση που είπε κάποτε ο Πικασσό για τον εαυτό του:

— Δεν ψάχνω. Βρίσκω.

Έτσι και τα λαϊκά σπίτια «βρίσκουν» χωρίς να ψάχνουν.

Γιατί βρίσκουν; Ίσως γιατί δεν ψάχνουν. Ίσως γιατί έχουν ωριμασμένες αρετές φυσικές και αυθόρμητες (όλοι οι άνθρωποι δεν έχουν τις ίδιες κανόντητες για να είναι καλλιτέχνες, ούτε όλοι οι λαοί). Ίσως γιατί είναι άλλο να ψάχνεις με μέθοδο, άλλο να ψάχνεις το ωραίο, και άλ-

λο να ψάχνεις την αλήθεια, άλλο να ψάχνεις την εντύπωση και άλλο να ψάχνεις τον εαυτό σου.

Δεν ξαίρω γιατί βρίσκουν. Ξαίρω όμως ότι η μέθοδος που ακολουθούν σε ό,τι κάνουν είναι ορθή.

Ψάχνουν το απλό, το σπουτό, το λογικό, το μετρημένο, το οργανικό, το πειραματισμένο, το θετικό, το κατάλληλο, το πρακτικό.

Μάρτης 1934
Ν. Χ.Γ.

Σημείωση της σύνταξης

Αυτά σημείωνε το 1934 ο ζωγράφος Ν. Χατζηκυριάκος - Γκίκας. Τα χρόνια εκείνα, βέβαια, η τέχνη του λαϊκού ανθρώπου δεν είχε διαστρεβλωθεί όσο σήμερα. Η ελληνική κοινωνία δεν είχε υποστεί τις καταστρεπτικές αλλοιώσεις από τον τουρισμό και την άνιση ανάπτυξη. Μέχρι τότε, μόνο ο λαϊκός άνθρωπος είχε γλιτώσει στην Ελλάδα. Αλλά πενήντα χρόνια μεσολάβησαν και ο Ν. Χατζηκυριάκος - Γκίκας διατύπωνε το 1982 την παρατήρηση που ακολουθεί: (1)

«Η προβολή της λαϊκής τέχνης, άνοιξε, ηξεύθη, φούντωσε και επολλαπλασιάσθη σε τέτοιο βαθμό που αν περάσεις από την Αράκιοθα λ.χ. και παρόμοια μέρη, μπορεί η τουριστική λαϊκή τέχνη να σε πνίξει με τους όνυχας, τους κλάδους και τους πλοκάμους της, τόσο έχει πύξει και τόσο έχει γίνει θεωρηβώδης, εκκοφαντική, φουνακλάδικη και επιβηική όσο και μονότονη, άχαρη, άγουστη και φρικαλέα».

Μάιος 1982
Ν. Χ.Γ.

Σημειώσεις

(1) Απόσπασμα από την ομιλία στην τελετή της ανακήρυξης του ως επίτιμου διδάκτορα της Πολυτεχνικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης το Μάιο του 1982. Έκως δημοσιεύτηκε στο περιοδ. «Ευθύνη» τχ. 126 (1982), σ. 295.

Οδοιπορικό ΦΥΤΕΙΑ 1983

Στις 26, 27 και 28 Δεκεμβρίου του 1983 οι Κοινωνήτες Ανιχνευτών της Τοπικής Εφορείας Προσκόπων Βέροιας πραγματοποίησαν εκδρομή στη γραφική Φυτεία Ημοθίας, με κυριότερο στόχο να ερευνηθούν την ιστορία του χωριού, την αρχιτεκτονική του, τα ήθη και έθιμα των κατοίκων του.

Σκοπός τους ήταν να γνωρίσουν και να προβάλουν όσο το δυνατόν περισσότερο την αυθεντική Ελλάδα.

Οι Ανιχνευτές εργάστηκαν κατά ομίλους, με αντικείμενο μέρος του όλου θέματος, το οποίο φυσικά μπορούμε να το χαρακτηρίσουμε τεράστιο, αν θέλουμε να το εξετάσουμε με λεπτομέρεια και επαγγελματικότητα. Ίσως όμως αυτή η προσπάθεια και η παρουσίασή της να γίνει σφοδρή για διεξοδικότερη μελέτη είτε από τους Ανιχνευτές είτε από κάποιον άλλο ειδικότερο.

Εκτός από την έρευνα οι Ανιχνευτές ασχολήθηκαν και με την καθιερωμένη προσφορά υπηρεσίας στα χωριά, καθαρίζοντας την είσοδο της Κοινότητας από τα χιόνια και τα αμμοχόλια. Οι κάτοικοι της άμαρτης αυτής γωνιάς της Ελληνικής υπαίθρου που διπληρεί τα ίχνη μιάς παραδοσιακής εμφάνισης, προσπαθούν να κρατήσουν όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία της. Τους Ανιχνευτές τους σκόλιασαν από το πρώτο λεπτό και με πάγιο δάθηση προθυμίας αντανακλούσας στο πρόσωπό τους.

Η Φυτεία είναι ένα μικρό σε ενό χωριό, που βρίσκεται ΒΔ της Βέροιας και απέχει απ' αυτήν 14 χιλ. Ο πληθυσμός της υπήρξε 5πλόσιος από το σημερινό που είναι 200 περίπου άτομα. Οι περισσότεροι από τους χωριστούς κατοικούν στη Βέροια και πηγαίνουν εκεί αυθιώς τις γιορτές και τα καλοκαίρια.

Πότε ακριβώς χτίστηκε το χωριό δεν γνωρίζουμε, αλλά υπάρχουν ενδείξεις ότι χρονολογείται εδώ και τρεις αιώνες. Οι κάτοικοι της Φυτείας είναι καθαρόαιμοι Έλληνες γηγενείς και δεν δέχθηκαν προσμίξεις. Συγκεντρώθηκαν εκεί από άλλα χωριά που εγκαταλείφθηκαν εξαιτίας των τουρκικών επιδρομών.

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας το χωριό ήσ'αυ Κεφαλοχώρι. Ονομαζόταν Τσάρνοβο, επειδή είχε πολλά αμπέλια και έβγαζε πολύ και μαύρο κρασί που ονομαζόταν βίνο. Έτσι αργότερα το

χωριό ονομάστηκε Τσάρνοβινο. Τσάρνοβο θα πει μαύρο κρασί.

Το χωριό κήκε δύο φορές. Μία απ'ό τους Τούρκους και μία κατά τον εμφύλιο πόλεμο 1945—1949. Στην πρώτη πυρκαγιά κήκε και η εκκλησία του Αϊ-Νικόλα ενώ ήταν γεμάτη από χριστιανούς. Πιθανολογείται ότι ή τους μάζεψαν οι Τούρκοι εκεί μέσα ή συγκεντρώθηκαν για να σωθούν. Πριν από μερικά χρόνια έγιναν έργα αναστήλωσης και βρέθηκαν ανθρώπινα οστά και κομμάτια από αγιογραφίες. Το σημερινό τέμπλο έγινε το 1957—1958.

Η συμμετοχή των χωριστών στους εθνικούς αγώνες είναι μεγάλη. Βέβαια πρ'ε δεν έγινε μάχη εκεί αλλά βοηθούσαν με κάθε τρόπο τους επαναστάτες και άλλους ανθρώπους που καταδίωκαν τους Τούρκους.

Χοροκριστική ήταν η μαρτυρία του ήρωα Μοχεδονομάχου κοπετάν Κόροκα. Το χωριό δεν γνώρισε τουρκική κατοχή. Οι Φυτειώτες είναι πολύ περήφανοι και γι' αυτό και γιατί κατόρθωσαν να κρατήσουν ζωντανές τις παραδόσεις τους και τα ήθη τους μέχρι σήμερα.

Το 1795 με 1805 ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων θέλησε ν' αγοράσει το χωριό, αλλά οι κάτοικοι κατέφυγαν στον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ο οποίος κατόφερε να ανατρέψει τα σχέδια των Τούρκων οι οποίοι εποίησαν μόνο το χαρότσι με διάφορα αποσπάσματα. Η ενδομοσία τους είναι χαρακτηριστική των ορεινών περιοχών. Άνδρες και γυναίκες φορούσαν τα σιγκούνια, που μοιάζαν πολύ με κάπα (πράβεις ή γ'δ'νο μαλλί) και γιλέκο με κεντημένο διάκοσμο και φλουριά. Αργότερα φορούσαν παλτά βελούδινα και μετά την ευρωπαϊκή στολή.

Οι κάτοικοι καλλιεργούσαν και καλλιεργούν το αμπέλι, τα κάστανα, και τα κεράσια.

Σπουδαίο μνημείο του χωριού είναι η Βυζαντινή Εκκλησία του Αγίου Αθανασίου η οποία ανακαινίσθηκε το 1780—83 επί Μητροπολίτου Βεροίας Δωροθέου, σύμφωνα με διασταυρωμένες και έγκυρες πληροφορίες. Αυτό είναι μια ένδειξη ότι το χωριό χτίστηκε γύρω στα 1700.

Το 1925—30 ως το 1958 η εκκλησία είχε πάθει ζημιές και αποφασίστηκε να κατεδαφισθεί. Κανένας όμως δεν τολμούσε να βγάλει το πρώτο κερα-

μύδι, ενέργεια που τελικά έκανε ο πα-Θανάσης, ο οποίος και πέθανε λίγες μέρες μετά το εγχείρημά του αυτό. Πολλοί παππούδες της εποχής δεν άφηναν να τελειώσει το γκρέμισμα το οποίο και σταμάτησαν όταν είχε φτάσει κοντά στο ιερό (ίσως μετά από κάποιο όραμα). Έτσι σήμερα υπάρχει το ιερό της παλιάς εκκλησίας σαν μικρό εκκλησάκι και δίπλα ακριβώς ο καινούργια μεγάλη εκκλησία που χτίστηκε σαν αντίγραφο του Αγίου Αντωνίου Βεροίας. Στην παλιά εκκλησία που είναι βυζαντινή υπάρχουν τριών ειδών αγιογραφίες σε ζώνες στο τέμπλο. Η μία τοιχογραφία περιλαμβάνει παραστάσεις από την Αγία Γραφή ή άλλη τη ζωή του Χριστού απ' την Γέννηση ως την Ανάσταση και η άλλη την Ιερά Παράδοση και η άλλη τους Αγίους Αποστόλους και τον Άγιο Αθανάσιο. Εκεί υπάρχει το τάλατο ή σημαντικό κατασκευασμένο από σπανόνη, όπως αυτά που χρησιμοποιούσαν στο Άγιο Όρος. Αυτό ήταν η κομπόνα μέχρι πριν 20 χρόνια. Από τότε χρησιμοποιείται μόνο στην γιορτή του Αϊ Θανάση. Η παλιά εκκλησία δεν είχε παράθυρα και είναι χαμηλή από το φόβο των Τούρκων. Ο Αϊ-Θανάσης είναι θαυματουργός. Πολλοί άρρωστοι που έμεναν μέσα στην εκκλησία για 40 μέρες έφυγαν θεραπευμένοι.

Πολλές φορές οι Τούρκοι προσπαθούσαν να κάψουν την εκκλησία, αλλά αυτή δεν άνοβε. Στον τόπο της εκκλησίας υπάρχει ένα νερό, το αγιο-νερί που λέγεται και πηγάζει από κάτω από την παλιά εκκλησία.

Κάποτε οι κάτοικοι της Φυτείας θέλησαν να χρησιμοποιήσουν το νερό για ύδρευση, αλλά η πηγή στέρεψε. Και μια άλλη φορά κατέβασε τόσο πολύ νερό που παρέσυρε χώματα και σωλήνες.

Στις 18 Ιανουαρίου ημέρα της γιορτής του Αγίου Αθανασίου, γίνεται πανηγύρι στη Φυτεία. Πανηγύρι χωρικό τυπικό, ερισμότητα και λόγους. Γίνεται ένα προγραμματικό γλέντι. Από βραδύς ο γερωντότερος κάτοικος του χωριού συντροφιά με άλλους χωριστούς ψήνουν τις καθιερωμένες κότες στην αούβλα, κοκορέσει και ένα είδος λουκάνικα. Πρωί-πρωί είναι ήδη έτοιμος ένας αρκετά μεγάλος σούβλας από σουβλιστά κοτόπουλα και βάζουν

στη φωτιά τα 4 κοζόνια με την γίδα και τα κρεμμύδια, που εδώ και μερικά χρόνια έχει γίνει κι αυτό παράδοση. Έτσι μόλις τελειώσει η Λεπιουργία, που οι πιστοί γεμίζουν την εκκλησία και βγουν στην αυλή, μαζεύονται γύρω από τα κούτσουρα που σιγνηκάνε για να ζεσταθούν, αρχίζει ο πλετιστηρισμός. Ψημένα ή και ζωντανά κατόπουλα, ακόμα και μικρά γοιρουνάκια βγαίνουν όλα στο σφυρί. Φω-νες από τους αρμοδίους και τιμές που ανεβαίνουν κλιμακωτά, 2.000—2.500 δρχ. πουλιέται ένα κομμάτι κοκορέ-ται. Τα χρήματα που μαζεύονται πη-γαίνουν στην εκκλησία, ακριβώς όπως παλιά. Μόνο που τότε το «κουρμπάνι» — όπως λένε χαρακτηριστικά το πα-νηγύρι — γινόταν για λόγους εθνι-κούς, για να μένει ζωντανό και στί-θασο το αδούλωτο πνεύμα των Ελλή-νων. Όλα αυτά με τη συνοδεία των οργάνων που έμπάν το έμφυτο του ενστικτο του τσάμκου. Μόλις φτάνει μεσημέρι, όλοι ετοιμάζουν τα ποτήρια και τα πιάτα για να αρβιριστούν από το φυτειντικό κοκκινέλι και από τη νόστιμη γίδα που έγινε στο καζάνιο. Αφού λοιπόν φαν, πούν και χορέψουν, όλοι μαζί σαν πομπή κατευθύνονται στο σπίτι του παπα-Θανάση που γιορτάζει, ο οποίος δεν προλαβαίνει να τους κερ-νάει το πατροπαράδοτο δυνατό ρακί. «Και του χρόνου παιδιά στο κουρμπά-νι με υγεία...» εύχεται.

Στις 23 Δεκεμβρίου, του Άγιου Κο-λένη, τα μεσάνυχτα καίνε κέδρα στη μέση της πλατείας για να πυρώσουν, όπως λένε, τον νεογέννητο Χριστό. Το ίδιο βράδυ κοπέλες προσφέρουν κε-ράσματα, τα λεγόμενα κόλιντα. Από τα προϊόντα του τόπου σε μεγάλα πα-νέριο. Τα παιδιά κυριζούν στους δρό-μους λέγοντας τα τσπκά παραδοσικά κόλιντα «κόλιντα, κόλιντα κι ο Χρι-στός γεννιέται...». Το πρώτο παιδί της παρέας, κάθε φορά το παίρνουν μέσα στο σπίτι και το κερνάει. Έπειτα το βάζουν να ακαλιώσει τη φωτιά στο τζά-κι και να πει «αρνά, κατσίκια, παι-διά, όλα τα καλά να φέρει ο Χριστός. Αυτό δεν υπήρχε στο έθιμα, αλλά έ-γινε τελευταίο.

Την επόμενη μέρα, 24 Δεκεμβρίου, αφάζουν τα γουρούνια από τα οποία κόνουν λουκάνικα και παστό κρέας. Τα λουκάνικα μένουν κρεμασμένα στα μπαλ-κόνια ως την ημέρα των Φώτων, που τα ευλογεί ο παπάς. Από τα έθιμα αυ-τά σχεδόν όλα έχουν ξεχαστεί. Τα κε-ράσματα έχουν αντικατασταθεί από κα-ραμέλες και τυποποιημένα στραγάλια

και σταφίδες.

Τα Πρωτοχρονιάτικα Κάλαντα ακού-γονται μετά τα Χριστούγεννα ως την Πρωτοχρονιά, από τα παιδιά του χω-ριού, που γυρνούν στους δρόμους και στις γειτονιές φωνάζοντας «Σούρβα-σούρβα κι ο Αι-Βασίλης». Κάθε σπιτι-κό έχει έτοιμη την πίττα που συνή-θως είναι τυρόπιττα ή σπανακόπιττα και μέσα υπάρχει κρυμμένο νόμισμα που το λένε μυτηλίκι. Η κοπή γίνεται α-μέσως μετά την αλλαγή του χρόνου, γυρνώντας την πίττα τρεις φορές ο αρχηγός της οικογένειας και παίρνον-τας ο καθένας το κομμάτι που βρίσκε-ται μπρός του. Κομμάτια βγαίνουν για το Χριστό, τον Αι-Βασίλη και για κάθε περιουσιακό στοιχείο. Όπως: σπίτι, χωράφι, ζωο κλπ. Το πρώι ο παπάς ηγαίνει στην εκκλησία. Περιμένουν το νέο χρόνο, παίρνουν οιαδήποτε μέσα από τα στάχια και ρίχνουν ο καθένας από ένα σπόρο στο τζάκι. Όποιου σπό-ρος πεταχτεί πιο ψηλά σημαίνει πως θα πάει καλά γι' αυτόν η χρονιά. Αυ-τά τουλάχιστο απαιτεί το έθιμο.

Από το Χριστούγεννα μέχρι τα Θεο-φάνεια κάθε βράδυ στο τζάκι καίγαν λιθάνι, για να ξεσκίσουν τους διαβό-λους ή τους καρκαντζαλέους. Τους καρκαντζαλέους τους φεντάζαρι μι-κροκαπτικούς με ουρά και κεπέλο και τους πιστεύουν τόσο πολύ, ώστε κάθε πρωί έχνουν το νερό, μήπως το μι-γαρίσουν. Οι καρκαντζαλέει το βράδι παρά το γεγονός ότι στο χωριό υπή-ρχαν μόνο 22 βρύσες, όσοι γεννιούν-ταν στο διάστημα αυτό, για όλη τους τη ζωή, τους φώναζαν καρκαντζαλέ-ους.

Τα περίφημα λουκάνικα των Χριστου-γέννων τα φωτίζει ο παπάς παραμονή των Θεοφανείων «που δέναν οι σταυ-ροί» ώστε να μπορούν να φαγωθούν τα Θεοφάνεια «σσιούρι» οι ουρανοί και κατεβάνει το Πνεύμα». Τότε όλα τα παιδιά κοιτάζουν στον ουρανό μήπως και δουν το θαύμα. Μια φορά ένας Βλάχος βούτηξε να πιάσει το σταυρό στο παγωμένο νερό που είχαν συγ-κεντρώσει οι χωριανοί «στο τρανό ηγ-γάδι» τα Θεοφάνεια, ήταν όμως τόσο παγωμένο το νερό που αναγκάστηκαν να τον θάψουν στην κοπριά για να γλυτώσει. Από τότε ο σταυρός ρίχνε-ται στη βουση της πλατείας. Τα Θεο-φάνεια γίνεται «Η Δημοκρασία των ει-κόνων». Μαζεύονται πολλά χρήματα ακόμα και σήμερα για το ποσό της κρα-τήσεως τις εικόνες του Α' Θανάση του Αι-Νικόλα και αντίστροφα.

Τα σπίτια του χωριού δεν παρού-

σιάζουν τίποτε το ιδιαίτερο. Είναι τυ-πικές κατασκευές της Μακεδονικής αρ-χιτεκτονικής. Κατασκευές για την εξυ-πηρέτηση των αναγκών της καθημερι-νής αγροτικής ζωής.

Φτιαγμένα από λάσπη και πέτρες με ενδιάμεσα ξύλινο ζωνόριο στους τοί-χους για την καλύτερη στερωση και ανταχή της κατασκευής στα χιόνια από τους χιτσιτάδες της Φραγκότσας ση-μερινή Ερμακία της Πτολεμαϊδας και το μεροκάματό τους πληρωνόταν σε κρασί και άλλα προϊόντα, στέκονται σημερο βουβοί μάρτυρες της ιστορίας του χωριού.

Τα περισσότερα διώροφα με την μπροστινή αυλή και το ισόγειο όπου αποθηκεύανε τα εργαλεία της δουλειάς τους και την παραγωγή τους από κρα-σί, στάρι κλπ.

Εξωτερικά υπάρχει μια ξύλινη σκάλα που οδηγεί στον πάνω όροφο, στο ανώι ή χαλ όπου κρεμούσανε για το χειμώνα τα λουκάνικα. Μια ωραία πα-ράδοση που συνεχίζεται και σήμερα. Εσωτερικά είναι χωραμένο σε δωμά-τιο (τους οντάδες), τα τζαμακιόν σσ-λόνι με το τζάκι στολισμένα με τα ντεκλιζία έπιπλα. Τέλος το μπνερείο, κουζίνα με το διάφορα σκεύη όπως: τα σουκάλια, λαίνα (στάμνες νερού), μπακράσια (ορειχάλκινα σκεύη μαγει-ρεύματος) συμπληρώνουν τον εξοπλι-σμό του νοικοκυριού. Απλά και με τά-ξη τοποθετημένα μέσα στο σπίτι το καθετί φτιαγμένο με ανθρώπινη κλι-μακα με σεβασμό προς το περιβάλλον του ανθρώπου.

Απαραίτητο συμπλήρωμα του νοικο-κυριού είναι ο φούρνος για το ψωμί και τις πίτες, φτιαγμένος από λάσπη και πέτρες. Δεν ήταν αρμονικό με το σπίτι και τον εξωτερικό περιούρο.

Χαρακτηριστικό δείγμα της τοπικής αρχιτεκτονικής αποτελεί το ετοιμόροπο σπίτι του Δημητρίου Περηφανόπου-λου που είναι κτισμένο το 1731. Άν-τεξε στην πορεία του χρόνου. Κινδυ-νεύει όμως να πέσει από την αδια-φορία και την μανία της καταστροφής του νεοέλληνα.

Το μοναδικό ανασταλωμένο κτίριο που δεσπόζει με τον όγκο και τη με-γαλοπρέπειά του στην κεντρική πλα-τεία του χωριού είναι το παλιό σχολ-λείο, που σήμερα στεγάζει την Κοινό-τητα και υπενθυμίζει με την παρουσία του την ευθύνη όλων, πολιτείας και παλιτών απέναντι στην ιστορία και την παράδοση του τόπου.

(Συνέχεια στη σελίδα 68)

ΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ ΣΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΗΣ Α' ΚΑΙ Β' ΤΑΞΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

σημασία των αναγνω-

αγνωστικά είναι για το σχολείο τα βασικότερα για τη διαμόρφωση ηθικών, όχι μόνο τη γλωσσικά τη γενική δεολογική διαμόρφωση.

Αναγνωστικά επιπεριέχονται ολόκληρο των αξιών και των που θέλει το εκπαιδευτικό να μεταδώσει. Η ενανθρώπου, που τείνει αρθρώσει το σχολείο, επιπλοπλήρης μέσα στα τους.

άλλη σημασία τους οφείδους δύο λόγους. Ο πρώτος συκνή αποσχόληση με δάσκαλος και οι μαθητές τοούν τ' αναγνωστικά περισσότερες ώρες απ' ότι χειριρίδια.

Ος λόγος είναι η μεγαλύτερη σημασία τους, ο που περιέχουν την ήλογία με τ' άλλα χειρη μεταδίδουν με τρόπο και επομένως αποτελερο, εξουδετερώνοντας δυνατότητα κριτικής αν-

κές παρατηρήσεις στα προηγούμενα καινούργια ανα-

γνωστικά που χρησιμοποιήμερα στο σχολείο αρκείδονται από το 1982 αντικαθιστούν σταδιακά ούμενα. Αυτά είχαν λία ζωής. Μπήκαν στο δηόλις το 1979, ενώ μέχρι αν από το 1954 τα ίδια κικά με μικρές μόνο πα-

ς. υς μας είναι γνωστά τα α αυτά, που για μια

25ετία γαλακούσαν τα Ελληνόπουλα. Ένα από τα χαρακτηριστικά τους, η «σεξιστική» τους τοποθέτηση, τόσο σύμφωνη με την ελληνική νοοτροπία, όπου ο παράγοντας φύλο έπαιζε πρωτεύοντα ρόλο.

Μέσα από τα κείμενα προβάλλε η εικόνα μιας κοινωνίας, που συγκροτούνταν από δύο άνισα στρατόπεδα. Στο ένα οι άντρες ενεργά και παραγωγικά στοιχεία της κοινότητας και στο άλλο τα

Ελένη Φτεργιώτη και Ελένη Μήτσαλα δασκάλες

παθητικά μέλη, οι γυναίκες.

Οι εκδόσεις του 1979 ως προς το περιεχόμενο και τη μορφή είχαν βελτιωθεί σημαντικά σε σχέση με τις προηγούμενες.

Στο θέμα Ισοτιμία των δύο φύλων» είχε σημειωθεί ένα πρώτο βήμα για το ανέκδομα της γυναίκας μέσα στ' αναγνωστικά του δημοτικού. Το βήμα όμως αυτό δεν ήταν αρκετό για να αλλάξει την εικόνα των δύο φύλων μέσα στα βιβλία αυτά, το περιεχόμενο των οποίων αναφωσθήτητα παρρέμενε πίσω από την πραγματικότητα.

Τα καινούργια αναγνωστικά φέρνουν το σχολείο πιο κοντά στη ζωή. Οι συγγραφείς τους φαίνεται ότι προβληματίστηκαν περισσότερο πάνω στη σπουδαιότητα των σχέσεων, που το παιδί θα μάθει να δημιουργεί, μέσα των προτύπων που θα συναντήσει στα σχολικά βιβλία. Είναι σαφές ότι έγινε και ένα σοβαρό βήμα προς την εξίσωση των δύο φύλων. Δεν μπορούμε να πούμε

όμως ότι τα πράγματα έχουν φθάσει στο ιδανικό τους σημείο.

Στην εργασία μας αυτή θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε αναλυτικά την εικόνα που προβάλλει μέσα από τα αναγνωστικά των δύο πρώτων τάξεων όσον αφορά τη θέση των δύο φύλων στην οικογένεια στην κοινωνία, στο σχολείο.

3. Η θέση της γυναίκας

Η σημασία της μητέρας μέσα στην οικογένεια ουδέποτε αμφισβητήθηκε. Όλοι οι πολιτισμοί συμφωνούν στο σημείο αυτό και θεωρούν πρωταρχικό το μητρικό ρόλο. Φυσικά αυτό δεν μπορούσε να λείπει και από τα σημερινά αναγνωστικά.

Μέσα σ' αυτά η εικόνα της Ελληνίδας μητέρας είναι εικόνα μιας γυναίκας ευαίσθητης, στοργικής, τρυφερής. Ο κόσμος της όμως και οι δραστηριότητές της δεν περιορίζονται μόνο στην αποκλειστική υπηρεσία των παιδιών και του άντρα της. Οι δουλειές του σπιτιού δεν αποτελούν πο μόνο δική της φροντίδα και ευθύνη. Εκτός από τη γιαγιά της ηθοί της είναι ο άντρας της και το παιδί της. Εργάζεται κι αυτή όπως και ο πατέρας (Α, σ. 146), (Β, β. 27), (Β, γ. 56). Η

Σημείωση 1

Α = Αναγνωστικό Α' τάξης
α = πρώτο τεύχος β = δεύτερο τεύχος.

Σημείωση 2

Β = Αναγνωστικό Β' τάξης
α = πρώτο τεύχος β = δεύτερο τεύχος

γ = τρίτο τεύχος δ = τέταρτο τεύχος.

δουλειά της δεν εμφανίζεται σαν οικονομική ενίσχυση της οικογένειας, αλλά σαν μια φυσική δραστηριότητα, ενώ κάτι τέτοιο δε συνέβαινε παλιότερα.

Τη μητέρα της βρίσκουμε κοντά στο παιδί της από τις πρώτες κιόλας εικόνες του αλφαθητάριου. Το συνοδεύει στην παιδική χαρά, πηγαίνει μαζί του στο ταχυδρομείο και στην αγορά. Το συμβουλεύει (Α, α, 113), βρίσκεται κοντά του στην αρρώστια του (Α, α, 119), φρονίζει για τις παρέες του (Α, β, 125). Πέρα όμως από τη φροντίδα της φυσικής ευημερίας του παιδιού της, αρχίζει να επιδρά συνειδητά και έμπρακτα στη μόρφωση και τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του. Συνοδεύει την κόρη της στο μουσείο (Β, γ, 32) και της εξηγεί τα εκθέματά του.

Δεν περιμένει από τον άντρα της, να πάρει αυτές αποφάσεις και ν' ακολουθήσει αυτή υποτακτικά, αλλά αποφασίζουν από κοινού. Αποφασίζει μόνη της για ορισμένα καθημερινά προβλήματα και η απόφασή της έχει βαρύτητα (Α, α, 128).

Πέρα από τα καθημερινά προβλήματα την απασχολούν και σύγχρονα κοινωνικά θέματα τα οποία προσπαθεί να μετακινήσει στα παιδιά της (Β, γ, 90).

Η εικόνα της μητέρας δεν παρουσιάζεται πάντα στην ιδανική της μορφή. Βλέπουμε κι ένα αρνητικό πρότυπο, (Β, α, 51) μια μητέρα όμως πιο πραγματική και πιο καθημερινή, που εκνευρίζεται με τη φλυαρία του γιού της και του φέρεται απότομα.

Στην παλιά πατριарχική οικογένεια των αναγνωστικών ήταν αδιανόητο να έχει η σύζυγος μεγαλύτερη ηλικία από τον άντρα της. Σήμερα τα αναγνωστικά τολμούν να παρουσιάσουν αυτήν την πραγματικότητα (πατέρας 37 χρονών - μητέρα 38). (Β,

δ, 21).

Σε ορισμένα σημεία όμως τα καινούργια εγχειρίδια εξακολουθούν να εμφανίζουν τη μητέρα με την παραδοσιακή της μορφή. Ο ψυχικός της κόσμος είναι πιο ευαίσθητος σε σχέση με τον άντρα. Κλαίει και γελάει μαζί, όταν γυρίζει ο άντρας της από τη Γερμανία (Α, α, 173). Η γυναίκα του ναυτικού, που μένει στο σπίτι με τα παιδιά της περιμένοντας με αγωνία γράμμα από τον άντρα της, είναι μία εικόνα που δεκαετίες τώρα τη βλέπουμε στ' αναγνωστικά (Β, β, 57). Διαβάζουμε στο κείμενο «...εκείνη το πήρε το γράμμα και το άνοιξε βιαστικά. Τα χέρια της έτρεμαν ελαφρά κι έσκισε λίγο την άκρη της κόλλας... Τα μάτια της έτρεχαν πάνω στο χαρτί σαν δύο φωτεινά μπαλάκια, αριστερά δεξιά. Το πρόσωπό της άλλαζε όψη. Σε μια στιγμή έσκισε τα φρόντα της σούφρωσε τα χείλη της και φάνηκαν ζαρωματίες στο μέτωπό της... Όταν όμως γύρσε σελίδα, το πρόσωπό της άρχισε να στρογγυλεύει και τα μάτια της να μεγαλώνουν. Σε λίγο γέμισαν δάκρυα, αλλά ήταν από γελαστά μάτια...». Βλέπουμε στο παραπάνω απόσπασμα μια εξωτερική συναισθημάτων, που δεν εμφανίζεται πουθενά σε κάποιον άντρα πρωταγωνιστή των αναγνωστικών.

4. Η θέση του άντρα

Στην ελληνική κοινωνία ο πατέρας θεωρούνταν πάντα απόλυτος αρχηγός της οικογένειας είτε ήταν σωματός είτε όχι. Από τις δικές του ικανότητες εξαρτιόταν η υλική ύπαρξη ολόκληρης της οικογένειας. Την πραγματικότητα αυτή την καλλιεργούσαν όλα τα προηγούμενα αναγνωστικά. Παρουσίαζαν τον πατέρα σαν το σημαντικότερο πρόσωπο της οικογένειας που πρόσφερε γενναίο-

διορα υλική και ηθική ευημερία σ' αυτήν και ως αντάλλαγμα περιήμενε απόλυτο σεβασμό και υπακοή.

Η ιδανική εικόνα του πατέρα διαφοροποιείται στα νέα εγχειρίδια. Δεν τον βλέπουμε σε προνομιακή θέση στην οικογενειακή ιεραρχία. Η θέση του μέσα στην οικογένεια φαίνεται ισοτιμη με της συζύγου του.

Από τις πρώτες εικόνες του αλφαθητάριου φαίνεται η διαφοροποίηση της θέσης του μέσα στην οικογένεια. Για πρώτη φορά σε ελληνικό αναγνωστικό τον βλέπουμε να φοράει ποδιά και ν' ασχολείται με δουλειές του σπιτιού. Και στο αναγνωστικό της Β' τάξης (Β, γ, 56) εμφανίζεται να μαγειρεύει μόνο που εδώ η είσοδος του στην κουζίνα γίνεται κάπως ήπια (ασχολείται με το νοικοκυριό επειδή ο ίδιος είναι αδειούχος ενώ η γυναίκα του εργάζεται). Η εικόνα αυτή ξεφεύγει εντελώς από την παραδοσιακή εικόνα του πατέρα, γι αυτό και προκαλεί ποικίλες αντιδράσεις. Είναι όμως γεγονός αναμφισβήτητο ότι ο ρόλος του μέσα στην οικογένεια έχει αλλάξει, τώρα που η μητέρα επεξέτεινε τη δραστηριότητά της στον επαγγελματικό και κοινωνικό τομέα.

Μέσα στα αναγνωστικά παρουσιάζεται ο πατέρας πιο πραγματικός και πλησιάζει περισσότερο και με φυσικότερο τρόπο τα παιδιά του (Α, β, 125). Τον συναντάμε να συζητάει μαζί τους για διάφορα θέματα. Για τη λειτουργία του κομπιούτερ (Α, β, 117) για τη συμπεριφορά του νεογέννητου (Β, γ, 22) κ.τ.λ. Δεν είναι αυταρχικός και δεν προσπαθεί να επιβάλει τη γνώμη του υπό τύπο διαταγής. Συζητάει με τα παιδιά του και βγάζουν από κοινού ορισμένα συμπεράσματα (Β, α, 89).

Σε κάποιο κείμενο της β' τά-

ξης διαβάζουμε τον παρακάτω διάλογο:

— Δημητράκη, μάζεψε το χαρτί και ρίξε 'το στα ακουπιδία

— 'Οχι μάζεψε το εσύ.

— Μα, Δημητράκη, εσύ το πέταξες και θέλεις άλλος να το σηκώσει.

Αν δεν μπορούσες, εντάξει.

Ο Δημητράκης το κατάλαβε. Πήρε το χαρτάκι... κλπ.

Μέσα σε αρκετά κείμενα γίνεται (ο μπαμπάς) φίλος με τα παιδιά του, παίζει μαζί τους και δεν δίνει την εικόνα του παντογνώστη και του αλάθητου (Β, γ, 49), (Β, δ, 18).

Από τη θέση του πατέρα και της μητέρας μέσα στην οικογένεια όπως την παρουσιάσαμε παραπάνω γίνεται φανερό ότι η παρουσία και των δύο γονέων κοντά στα παιδιά είναι εξ ίσου έντονη. Η ισότητα του πατέρα και της μητέρας έχει φτάσει σε ικανοποιητικό επίπεδο. Παρατηρούμε όμως συχνά ένα διαχωρισμό στις σχέσεις των παιδιών με τους γονείς τους ανάλογα με το φύλο τους. Δηλαδή ο πατέρας πιο συχνά παρουσιάζεται με το γιό ή ο παππούς με τον εγγονό και η μητέρα με την κόρη ή η γιαγιά με την εγγονή (Β, γ, 69), (Α, α, 100), (Β, α, 23), (Β, α, 89), (Β, γ, 22), (Α, β, 117), (Α, α, 105), (Α, α, 138), (Α, β, 196), (Β, γ, 32), (Β, β, 83). Αυτό είναι ένα γεγονός που μας προξένησε εντύπωση, χωρίς να μπορούμε να δώσουμε με κάποια εξήγηση.

Παρατηρούμε ακόμη ότι συχνότερα εμφανίζονται ο πατέρας με το γιό παρά η μητέρα με την κόρη ως πρωταγωνιστές κειμένων (6 προς 1), γεγονός, που προσφέρει ποσοτική υπεροχή στην εμφάνιση του αντρικού φύλου στην οικογένεια.

Έντονη διαφορά όμως συνεχίζει να υπάρχει στα δύο φύλα, ε-

κεί όπου τα βλέπουμε έξω από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Οι συγγραφείς, όταν θέλουν να περάσουν στα παιδιά κάποιο σοβαρό μήνυμα, το παρουσιάζουν συνήθως μέσω του άντρα. Στο κείμενο «ο κλόουν» (Β, α, 35) ο πρωταγωνιστής προβληματίζει τα παιδιά με πολύ ήικοφο τρόπο, πάνω σε σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα. Άντρας είναι ο ζωγράφος (Β, β, 13), που προσπαθεί να μυήσει τους μαθητές στα μυστικά της ζωγραφικής. Ο γέρο - Λόμπρος (Β, α, 97) είναι ο πολεμιστής που στο νάζι του αγωνίστηκε για την πατρίδα.

Την αγάπη για το βιβλίο την εμφυσά στα παιδιά ο θείος Στρατής (Α, β, 51). Μόνο μια κυρία (Β, δ, 38) η κυρία Λένα, αγωνίζεται για το καλό του κοινωνικού συνόλου μέσα από το σύλλογο της γειτονιάς της.

Ένα ακόμη θετικό σημείο των σημερινών αναγνωστικών, που δεν πρέπει να παραλείψουμε είναι το ότι παρουσιάζουν και άντρα δάσκαλο στην πρώτη τάξη του δημοτικού.

Πρέπει όμως να αναφέρουμε ότι τα καινούργια αναγνωστικά όπως και τα παλιά τροφοδοτούν τη σκέψη των μαθητών με άριστο αριθμό επαγγελματιών σε σχέση με τα δύο φύλα. Η ανισορροπία του πίνακα (Πίν. 1) με 35 ανδρικές σχολικές και 7 γυναικείες επιβεβαιώνει τη φυλετική θέση που εξακολουθεί να υιοθετείται από το σχολείο και ερμηνεύει ή δικαιολογεί την αντρική κυριαρχία, αρκετά έντονη ακόμη στην ελληνική κοινωνία.

Εκτός από την παραπάνω παρατηρούμε και μερικές άλλες ανισορροπίες. Στα τεύχη της β' τάξης έχουμε 30 μαθήματα με πρωταγωνιστές αρσενικού φύλου ενώ 14 μαθήματα με πρωταγωνιστές θηλυκού φύλου.

Στα αναγνωστικά της Α' τάξης

τα κείμενα είναι ισάριθμα προς το φύλο των ηρώων. Εσως παρουσιάζονται άνδρες ερμηνυτοί συγγραφείς σε 51 μαθήματα ενώ γυναίκες μόνο σε 20 κείμενα βιβλίων και των δύο τάξεων.

5. Παππούς - γιαγιά

Ο παππούς και η γιαγιά εκλαμβάνονται να θεωρούνται βασικά μέλη της ελληνικής οικογένειας. Αν και δεν παίζουν κανένα αναγνωστικό πρωτεύοντα ρόλο, δεν παύουν αρκετές φορές να υπάρχουν στο σπίτι, άγγιζούν με τα παιδιά και τα εγγονά τους. Εμφανίζονται ακόμη ζουν στο χωριό μακριά από τα παιδιά τους χωρίς όμως να έχουν την επαφή μαζί τους. Εντονότερη είναι η παρουσία τους στα αναγνωστικά της Α' τάξης (11 κεφάλαια) απ' ό,τι στις Β' (3 κεφάλαια) και μερικές ακόμη αόριστες αναφορές.

Η ιδανική εικόνα του παππού δεν είναι μια πιστή απεικόνιση του παραδοσιακού οικογενειακού με χαρισματική εξουσία. Ο ρόλος του είναι περισσότερο κοντά στον εγγονό του. Τα κρατάει στο τραπέζι, παίζει και συζητάει με τους (Β, β, 17), (Α, α, 135). Επίσης βλέπουμε να δίνει με παράδειγμα του ένα πατριωτικό δίδαγμα στα παιδιά (Β, β, 8) «Εγώ θα μείνω να προσέχω το σπίτι» λέει ο παππούς κατά εισβολή των Τούρκων στην προ, ενώ η υπόλοιπη οικογένεια εγκαταλείπει το χωριό.

Σε κάποιο κεφάλαιο της Α' τάξης διαβάζουμε (Α, α, 1) «Τα μεσημέρι στο σπίτι βοηθούσαν όλοι να ετοιμαστεί το τραπέζι».

— Στον καιρό μας οι γυναίκες ετοιμάζαν το τραπέζι, είπε η γιαγιά.

— Άλλαξαν οι καιροί, για να ετοιμάσει το τραπέζι ο παππούς. Ο παππούς εδώ εμφανίζεται

Ηρωϊσμός ηρωοδευτικός, που ακολούθει την εποχή του ενώ η γιαγιά παραμένει πιστή στο παλιό πρότυπο της γυναίκας - νοικοκυράς.

Σε άλλα σημεία βλέπουμε η γιαγιά να βρίσκεται κοντά στα εγγόνια της, να τα μιλάει τρυφερά και να τα διηγείται παραθύβια «για βασίλισσες και κουτά ορνίθια» (Α, α, 179). Δεν είναι άριστος και αυτή τελείως ξεκομμένη και από τα σημερινά προβλήματα (Α, β, 95). «Χιλιάδες άνθρωποι ζητούσαν να σταματήσουν ο πόλεμος και να γίνει ειρήνη σε όλο τον κόσμο, για να ζούν όλοι αγαπημένοι και χαρούμενοι», εξηγεί μια γιαγιά στην εγγονή της.

6. Αγόρια - κορίτσια

Στα καινούργια αναγνωστικά, όπου διαπιστώσαμε μια γενικότερη ηρωοπάθεια ανανέωσης, ο παράγοντας «φύλο» δε φαίνεται να παίζει τον ίδιο καθοριστικό ρόλο για την ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ παιδιών. Και τα βιβλία της Α' και τα βιβλία της Β' τάξης, δίνουν ποσοτικά αλλά και ποιοτικά την ίδια σχεδόν έμφαση στο αγόρι και στο κορίτσι. Βαθιά ριζωμένη όμως εξακολουθεί να υπάρχει, και αναρωτιέται κανείς πόσο καιρό ακόμα θα υπάρχει, μια διαφορετική στάση ως προς το φύλο, έτσι που τελικά να περνά στον αναγνώστη των σχολικών εγχειριδίων μαζί με το μήνυμά της ισότητας κάπου - κάπου έμμεσα το μήνυμά της ανωότητας.

Ξεφυλλίζοντας κανείς το αλφαβητάριο θα διαπιστώσει αμέσως την ισότιμη παρουσία αγοριών και κοριτσιών. Εάν είχε κάποια επαφή με τα βιβλία του δημοτικού θα αντιληφθεί αμέσως ότι η εικόνα του κοριτσιού με την κόκκινη κλα στο χέρι έχει εκλήψει. Αγόρια και κορίτσια χαρλεύουν τρέχουν, παίζουν μαζί. Στα περισσότερα κείμενα εμφανίζονται μαζί, σαν αδέρφια, σαν φίλοι, σαν συμμαθητές. (Α, α, 152), (Α, α, 166), (Α, β, 67), (Β, β, 67), (Β, β, 85). Οι ήρωες - πρότυπα λειτουργούν μέσα στην ομάδα περισσότερο σαν παιδιά παρά σαν αγόρια και κορίτσια. (Α, β, 44), (Α, β, 90). Παιδιά και των δύο φύλων συζητούν και παίρνουν κοινές αποφάσεις. Εντύπωση κάνει ο διάλογος που επικρατεί στις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Κανείς δεν αυθαιρετεί και δεν επιβάλλει τη γνώμη του. Τα παιδιά δεν υποτάσσονται και δεν υπακούουν παθητικά στους μεγάλους. Ακόμη και η δασκάλα (Β, α, 43) (Β, β, 23) αναθέτει εργασία σ' αυτά ύστερα από συμφωνία μαζί τους. Παρουσιάζονται σαν αυτόνιμες υπάρξεις, που οργανώνουν στα παιχνίδια τους τη δική τους μικρή κοινωνία χωρίς επεμβάσεις των μεγάλων. (Α, β, 38), (Β, β, 65), (Β, γ, 6). Εκφράζονται ελεύθερα μέσα από το παιχνίδι θίγοντας μάλιστα μερικές φορές καίρια κοινωνικά και παιδαγωγικά προβλήματα, όπως διαβάζουμε στον παρακάτω διάλογο του εγχειριδίου της β' τάξης (Β, α, 95) «...ΕΝΑ ΚΟΡΙΤΣΙ: Θα ήθελα να είχε κάθε γειτονά ένα οικόπεδο ελεύθερο.

ΟΛΗ Η ΤΑΞΗ: Μακάρι να είχε.

ΕΝΑ ΑΓΟΡΙ: Θα ήθελα και τα βιβλία του σχολείου να ήταν αστεία σαν τα μικρά τους.

ΟΛΗ Η ΤΑΞΗ: Μακάρι να ήταν!

ΕΝΑ ΚΟΡΙΤΣΙ: Θα ήθελα ν' άφηναν εμάς τα παιδιά μα βρομάδα να κυβερνήσουμε τον κόσμο.

ΟΛΗ Η ΤΑΞΗ: Μακάρι να μας άφηναν...» κλπ.

— Αγόρια και κορίτσια παρου-

σιάζονται σαν όντα ενεργητικά, που παίρνουν πρωτοβουλίες και αναλαμβάνουν ευθύνες (Α, β, 26), (Β, α, 43), (Β, δ, 42) «Ο Θωμάς και η αδελφή του η Ρέα... βρήκαν μια συνταγή μαγειρικής. Η συνταγή έλεγε:...

— Άντε να το φτιάξουμε κι εμείς, είπε ο Θωμάς.

Ανασκουμπώθηκαν λοιπόν και στρώθηκαν στη δουλειά.

Τα παιδιά που εμφανίζονται μέσα στα κείμενα έχουν δημιουργικότητα, φαντασία και χιούμορ. (Α, β, 128), (Α, β, 32), (Β, β, 65), (Β, β, 27). Προβληματίζονται και κάνουν διάφορες σκέψεις πάνω σ' αυτά, που τους λένε οι μεγάλοι. «Τι δύσκολο που είναι να κάνεις όσα σου προσατάζουν οι μεγάλοι!» λέει μεταξύ άλλων ένας μικρός στο κείμενο της β' «το ραδιόφωνο». Και σ' ένα άλλο κείμενο της Α' τάξης διαβάζουμε: «Η Μαρία ξέρει πως κι ο Δονουάκης μεγαλώνοντας θα καταλάβει ότι είναι μεγάλη χαρά όχι μόνο να παίρνεις αλλά και να δίνεις. Κι ακόμα πως είναι πολλά πράγματα που τ' αγαπάμε πολύ και τα μοιραζόμαστε με τους άλλους.

Αυτά σκέφτεται η Μαρία κι ο νούς της πάει στον ήλιο και στη δασκάλα της». Οι προβληματισμοί αυτοί βέβαια ανεβάζουν τη θέση του κοριτσιού μέσα στα βιβλία, παρενθετικά όμως αναφέρουμε ό τι τέτοιες σκέψεις δεν είναι δυνατόν να γίνουν από παιδιά αυτής της ηλικίας.

Στην οικογένεια βλέπουμε τ' αδέρφια να υπερέχουν όχι λόγω φύλου αλλά λόγω ηλικίας (Α, β, 21), (Β, δ, 7).

Μέσα στα κείμενα συναντούμε παιδιά, που έχουν το δικαίωμα να έχουν ελαττώματα χωρίς αυτό να τα καταδικάζει υποκριτικά (Β, β, 65). Τα βλέπουμε να μαλώνουν χωρίς να υποχωρούν τ' αγόρια ή τα κορίτσια.

«— Εμείς δεν ξαναπαίζουμε μαζί σας, είπε η Κατερίνα.

Εσείς όλο το δικό σας θέλετε να γίνεται.

— Και εσείς δεν πάτε πίσω είπα θυμωμένος ο Παύλος.

Ο καθγός συνεχίστηκε και μέσα στην τάξη».

Είναι φανερό ότι η θέση του κοριτσιού έχει ανέβει σε σχέση με τα προηγούμενα αναγνωστικά. Εξυπνάδα, αποφασιστικότητα, (Α, β, 85), (Β, β, 65), (Α, β, 26) χαρακτηρίζει τα κορίτσια εξίσου με τ' αγόρια. Διαθέτουν διανοητικά προσόντα και τα καταφέρνουν το ίδιο καλά με τους συμμαθητές τους στα παιχνίδια (Α, β, 128), (Α, β, 44).

Είναι αξιόλογη η προσπάθεια των συγγραφέων να αποφύγουν εκδηλώσεις φυλετισμού στα νέα αναγνωστικά. Όπως τα βιβλία θα ήταν διαφορετικά, αν ο μη φυλετισμός προέρχονταν όχι μόνο από μια προσπάθεια των συγγραφέων, αλλά από μια βαθύτερη και γενικότερη στάση της κοινωνίας. Όσο κι αν προσπαθεί κανείς να κρύψει βαθιά ριζωμένες τάσεις, έρχεται πάντα μια στιγμή που προδίδεται.

Αναφέρουμε μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα:

Ο συναισθηματικός πλούτος, που από παράδοση χαρακτηρίζει τη γυναίκα κάνει κι εδώ την εμφάνισή του. Το κορίτσι εμφανίζεται ρομαντικό (Α α, 120) συναισθηματικό (Α, α, 128), ευαίσθητο (Β, α, 32), όπως στο ποιηματάκι που ακολουθεί.

«... Σ' ένα κλουβάκι εσύ. Κι εγώ σ' ένα στενάχωρο μπαλκόνι
Κρυφά σου ανοίγω το πορτί.
Πώς χαίρομαι τη λευτεριά σου!
Πέτα στου κάμπου τη γιορτή...».

Το κορίτσι στο παραπάνω ποίημα ελευθερώνει το μικρό της φίλο, το πουλάκι και χαίρεται τη λευτεριά του γιατί το ίδιο ζει σ' ένα στενάχωρο μπαλκόνι.

Σ' ένα παιχνίδι των παιδιών «μαγαζιά» τ' αγόρια διαλέγουν επαγγέλματα που από παράδοση είναι αντρικά ψαράς, μπακάλης, καφειτζής, έμπορος και μόνο ένα κορίτσι γίνεται φαρμακοποιός (Β, γ, 52).

Ο Βάτσος (Β, β, 37) δείχνει θάρρος καθώς πηγαίνει στο σχολείο από το απομονωμένο σπίτι του, περνώντας από έναν ερημικό δρόμο κι ένα ετοιμόρροπο γεφύρι, ενώ κάτι ανάλογο δεν βλέπουμε σε κανένα κορίτσι των αναγνωστικών.

Σημειώνουμε βέβαια και μια αντίθετη συμπεριφορά αγοριού. Ο Γιωργάκης δακαπέχεται από το φόβο της μοναξιάς (Β α, 69), αλλά υπάρχει η δευτερεύουσα ότι το αγοράκι είναι μόλις 5 χρόνων.

Ο Διαμαντής (Β, δ, 60), που είναι συνομηλικός της Έφης είναι στα παιχνίδια πολύ πιο τολμηρός απ' αυτήν. Σκαρφαλώνει στο δέντρο και κάνει ακροβατίες, ενώ η Έφη τον παρακολουθεί με θυμασμό.

Το τολμηρότερο παιδί μας μάδας από αγόρια και κορίτσια είναι ο Παντελής, που πρώτος σκαρφαλώνει στην κορυφή ενός καμπίνου λόφου σαν αρχαίος πολεμιστής (Β, γ, 28).

Μέσα στο πνεύμα της εξέλιξης των αρχών και των ιδεών που επικρατούν στα νέα εγχειρίδια έχουν γίνει πολλές αλλαγές θετικές στο θέμα της οπτικής των δύο φύλων, όπως τονίσαμε κατά τη διάρκεια της μελέτης μας. Δεν μπορούμε όμως να παραβλέψουμε ότι σε αρκετά σημεία τα βαραίνει ακόμα το παρελθόν.

Το ευχάριστο είναι ότι γίνονται θετικά βήματα όσον αφορά το βασικό υλικό της δημοτικής εκπαίδευσης. Χρόνο με το χρόνο το σχολείο αποκτά τη δυνατότητα να μιλήσει τα σημερινά ελληνόπουλα με τον πιο κατάλληλο τρόπο στον πολιτικό, του οποίου αν σήμερα είναι το προϊόν αλλά θα είναι οι φορείς.

Α. ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ

Α ν δ ρ ι κ ά
Ταχυδρόμος
ναυτικός
γιατρός
ψαράς
ξυλοκόπος
εργάτης
οδηγός ταξί
ψωλικοτζής
δάσκαλος
ασυρματιστής
λοσιτρόμος
μπακάλης
μανάβης
ΰσος
γεωργός
τεχνίτης
κουλουριτζής
παιχτής
σταθμάρχης
οικοδόμος (μάστορας)
κλόουν

τροχονόμος
ζωγράφος
καπετάνιος
ζευγάς
μπουλοτζιέρης
τεχνίτης ΟΤΕ
καφειτζής
έμπορος
μηχανοδηγός
καραβοκύρης
ηθοποιός
ψωλικοτζής
τεχνικός τηλεοράσεων

Γ υ ν α ι κ ε ί α
Δασκάλα
εργάτρια
καπετάνισσα
παθιάτρος
δευθύτρια
ισπανίσσα
φαρμακοποιός

Οδοιπορικό φυτεία 1983

Μυρτώ Γεωργίου - Νίλσεν: «Η οικογένεια στα αναγνωστικά του δημοτικού» Κέδρος 1980.

Άννα Φραγκουδάκη: «Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου» Θεμέλιο, Αθήνα 1978.

Α. Βελαλίδης - Κ. Καλοπανιδας - Ν. Κανάκης: «Η Γλώσσα μου», Αναγνωστικό πρώτης Δημοτικού.

Α. Βελαλίδης - Α. Βουγιούκας - Κ. Καλοπανιδας - Ν. Κανάκης: «Η Γλώσσα μου». Αναγνωστικό δεύτερας Δημοτικού.

(Συνέχεια από τη σελίδα 77)

Το Οδοιπορικό μας δεν τελειώνει εδώ, θα χρειαστεί συνέχεια της προσπάθειας για την ανίχνευση του παρελθόντος, που σίγουρα έχει πολλά ακόμη να μας αποκαλύψει.

Μέσα στο σύγχρονο περιβάλλον τα έργα και οι παραδόσεις του παρελθόντος παραμένουν, σαν μικρές πολλές φορές οάσεις, που έχουν τα στοιχεία της ισορροπίας της ποικιλίας του ανθρώπινου μέτρου και μας αποκαλύπτουν τις ρίζες μας.

Ας προσπαθήσουμε να διατηρήσουμε αυτές τις καθαρές ανθρώπινες αξίες που δεν υπάρχουν πλέον ούτε στα έργα που δημιουργούμε, αλλά ούτε και στον τρόπο της ζωής που ζούμε σήμερα.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστούμε τον Πρόεδρο της Κοινότητας Φυτείας κ. Κων/νο Τότσα, το Κοινοτικό Συμβούλιο, τον Ιερέα π.

Αθανάσιο Μαρμαρά και το Σύλλογο Φυτειωτών - Βεροίας, για τη συμπαράσταση στην προσπάθειά μας, και τον κ. Γεώργιο Ζίωγα, για την οικονομική ενίσχυση.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το υλικό της έρευνας «ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΦΥΤΕΙΑ 1983» παρουσιάστηκε:

α) Στη Βεροία 21 Ιανουαρίου 1984 στην αίθουσα Βαθμοφόρων Τοπικής Εφορείας

β) Φυτεία 7 Μαρτίου 1984 στην αίθουσα του Κοινοτικού Καταστήματος

γ) Αθήνα 10 Μαρτίου 1984 στη 2η Πολιτιστική Ανιχνευτική Ενημέρωση, αίθουσα Αθανασίου Λευκαδίτη.

Στην έρευνα πήραν μέρος οι Βαθμοφόροι και Ανιχνευτές: Ν. Αμπατζίδης, Α. Βύζας, Γ. Ζαρκάδας, Γ. Καζαπζίδης, Α. Λάζος, Μ. Λάμπρογλου, Ν. Ουσουλιτζόγλου, Α. Σπύρου, Κ. Σταυρόπουλος, Κ. Ταμπακόπουλος, Σπ. Τελλίδης και Ι. Τσαμήςτρος.

Οι δύο κύκλοι λαμπύριζαν παράξενα
μες στη μεσημεριάτικη λάβα.

Σκιές ξεχασμένες έσβηναν
για να ξαναγεννηθούν στο σκοτάδι.
Μυρτιάς κλωνάρι: σσεφανώνει τις
τσιμεντένιες κολώνες που
σε περιτρογυρίζουν.

Είς ανάμνησιν ηρώων ξεχασμένων.
«Τήδε κείμεθα, τήδε κείμεθα...»

πειθόμενοι, ή μη πειθόμενοι.
Το σταχτύ χρώμα των μαλλιών σου
έσβηνε αργά.

μέσα στο φως της μέρας που ανατέλλει.

Θολωμένη μνήμη, εκπνοή ζωής.

Μια έκκλιση ακόμα, μη σταματάς

Μια έκκλιση σε τί;

Στο τι που σε προσμένει.

Ήθεσα στο λαιμό μου ένα κοκάλινο μενταγιόν

με μύρια χρώματα θαμμένο

και ξεψύχησα.

« Τήδε κείμεθα »

Κι έλα έγιναν άσπρα, ολόασπρα.

Ένα σκυλί ούρλιαξε ξαφνικά

και οι αγωγιάτες στο λιμάνι

καρτερικά να περιμένουν.

Έρημος, έρημος ο δρόμος.

« Τήδε κείμεθα, τήδε κείμεθα... »

Κι όμως τίποτε δεν αργοσαλεύει

Κι όμως ούτε ένα άσπρο πανί

στο βάθος του πελάγους.

Έρημη, έρημη η θάλασσα.

Κι εσύ θα περιμένεις την Αυγή

να δεις τον πρώτο ήλιο

πίσω από τις αργαϊνές κολώνες.

«Σαντορίνη, Απρίλης '84»

Δήρα Γεωργία

ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΕΝΤΡΟΚΟΜΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

(Περιλήψεις ομιλιών)

Ο Σύλλογος γεωπόνων Ν. Ημαθίας στις 25—27 Απριλίου 1985 οργάνωσε στην Βέρνια (αίθουσα Αντωνιάδεις Στάγη Γραμμάτων και Τεχνών Δήμου Βέρνιαις) διεθνές δέντροκομικό συνέδριο όπου ειδικά επιστήμονες Έλληνες και ξένοι ανέπτυξαν δέντροκομικά θέματα που έχουν σχέση με τα είδη σπρωφόρων που καλλιεργούνται στην περιοχή μας όπως είναι η ροδακινιά, η κερασιά, η αχλαδιά και η μηλιά. Για την ενημέρωση των αναγνωστών, από το σημερινό τεύχος και σε συνέχειες θα δημοσιεύσουμε περιλήψεις των ομιλιών που αναπτύχθηκαν στο συνέδριο.

Η συντακτική επιτροπή.

1) Πανόραμα της Ροδακίνοκαλλιέργειας στην Ιταλία

του

(CARLO FIDIGHELLI
(Κάρολος Φιντιτσέλλι)

INSTITUTO SPERMINENTALE
PER LA FRUTTI COLTURA
ROMA - ITALIA

Η παραγωγή ροδακίνων στην Ιταλία βρίσκεται εδώ και μερικά χρόνια στο στάδιο της επέκτασης. Η ετήσια παραγωγή έχει ξεπεράσει το 1,5 εκατομμύριο τόννους. Από το σύνολο της παραγωγής το 70% περίπου είναι ποικιλίες για νωπή κατανάλωση, το 15% συμπύρηνια και το 15% νεκταρίνια. Η μεγαλύτερη επέκταση γίνεται στα νεκταρίνια καθώς και στα συμπύρηνια, που δι-αδίδονται χάρη της ενίσχυσης

της τιμής από την Κοινή Αγορά. Οι δύο πιο ενδιαφέρουσες περιοχές της ροδακίνοκαλλιέργειας είναι η Εμίλια - Ρομάνια (το ανατολικό τμήμα της) και η Καμπανία (Καζέρτα, Νεάπολη και Σαλέρνο). Η ροδακινιά καλλιεργείται επίσης και στις περιοχές Βένετο και Πιεμόντε. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια βαθμιαία μετατόπιση της καλλιέργειας προς τις Νότιες περιοχές. Πιστεύεται ότι αυτό θα συνεχιστεί και στο μέλλον.

Τα πιο διαδεδομένα σχήματα στις νέες φυτεύσεις είναι η παλμέτα (με τις διάφορες παραλλαγές της: Κανονική, ακανόνιστη, ελεύθερη κλπ.) και ο ατρακτοειδής θάμνος (κυπαρισάκι) με πυκνότητα φύτευσης 70—150 δεντράκια στο στρέμμα (αποστάσεις φύτευσης 4,5—5 μέτρα μεταξύ των γραμμών και 1,5—3,5 επί της γραμμής.

Το πιο διαδεδομένο υποκείμενο είναι ακόμα το σπορόφυτο (80—85%) ενώ τ' άλλα υποκείμενα όπως το αμυγδαλοροδακίνο GF 677 και οι δαμασκηνιές DAMAS 1869, SAN GIULIANO 655,2 και GF 43 έχουν χρησιμοποιηθεί για εδάφη ειδικής κατηγορίας.

Το εύρος ωρίμανσης των ποικιλιών είναι πολύ μεγάλο και καλύπτει μια χρονική περίοδο που αρχίζει από τα μέσα Μαΐου και τελειώνει τέλος Σεπτεμβρίου.

Μια τεχνική εξειδικευμένη που όλο και περισσότερο επεκτείνεται, είναι η εντατική καλλιέργεια υπό κάλυψη, για την πρώιμη ωρίμανση των καρπών κατά 20 τουλάχιστο μέρες.

2) Προσανατολισμός καλλιέργειας της μηλιάς και αχλαδιάς στην Ιταλία

του

(CARLO FIDIGHELLI
(Κάρολος Φιντιτσέλλι)

INSTITUTO SPERMINENTALE
PER LA FRUTTI COLTURA
ROMA - ITALIA

Η καλλιέργεια της μηλιάς σκεπάζεται εδώ και μερικά χρόνια στο στάδιο της επέκτασης. Εκείνη της αχλαδιάς με εντυπωσιακή επέκταση τη τελευταία περίοδο της δεκαετίας του πενήντα πέρασε στην συνέχεια σε οδό ισοροπίας.

Η ετήσια παραγωγή μηλιάς νέρχεται περίπου σε 2,5 εκατομμύρια τόννους, ενώ εκείνη της αχλαδιάς είναι 1,2 εκατομμύρια τόννους.

***

Η παραγωγή των μήλων συγκεντρωμένη στην κοιλάδα του ποταμού Αδίγη (Μπολόνια - Τρέντο) και στην Εμίλια (Φερράρα και Μπολόνια) Σημαντικές ποσότητες παράγονται στο Βένετο, στην Καμπανία και στην Απουλία.

Η παραγωγή των μήλων ποικιλία είναι ως εξής:

- 1) Ομάδα Γκόλντεν Ντελίτσιοις
- 2) Ομάδα Ρεντ Ντελίτσιοις (Στάρκιν κλπ)
- 3) Ομάδα Ρομ Μπιούτι
- 4) Λοιπές ποικιλίες

* Όσον αφορά την Γκόλντεν Ντελίτσιοις οι κλώνοι που

ριαρχούν ανήκουν στον τύπο Στάνταρ. Ιδιαίτερη θέση έχουν οι κλώνοι των σποίων η επιδερμίδα των καρπών δεν παρουσιάζει ευαισθησία στην σκουριά όπως είναι η Σμούθ (SMOOTH) η Γκόλντεν Β. η Μπελγκόλντεν (BELGOLBEN) κλπ. Οι κλώνοι σπουρ δεν ξεπερνούν το 5% του συνόλου. Γέλουσπούρ (YEL-LOW SPUR) κλπ.

Όσον αφορά τα Κόκκινα Ντελιταίους, αντίθετα οι κλώνοι του τύπου σπουρ υπερέρχουν και ξεπερνούν το 60% του συνόλου των δεντρομυλλίων που φυτευθήκαν τα τελευταία χρόνια όπως είναι τα Ρεντ τσίφ (RED CHIEF), Όρεγκον σπουρ (OREGON SPUR) κλπ. Οι πιο διαδομένοι κλώνοι του τύπου Στάνταρ είναι η Χάϊ έρλι (HI EARLY) Στάρκιν (STARKING), Τοπ ρέντ (TOP RED), Κλασικ (CLASSIC) κλπ.

Τα υποκείμενα της μηλιάς που κυριαρχούν είναι τα M9 και M26 για τις Στάνταρ ποικιλίες και MM106 και το σπορόφυτο για τις σπουρ ποικιλίες ή κλώνους.

Η καλλιέργεια της αχλαδιάς είναι συγκεντρωμένη στην Εμίλια - Ρομάνια με παραγωγή που ξεπερνά τα 3)4 της Εθνικής παραγωγής. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν για την καλλιέργεια της αχλαδιάς η Καμπανία και η Σικελία στην κατηγορία των καλοκαιρινών ποικιλιών.

Οι πιο ενδιαφέρουσες ποικιλίες της αχλαδιάς είναι οι παραδοσιακές Πάσα Κρασάνα (PASSA CRASSANA), η Ουίλιαμς (WILLIAMS), Αμπάτε Φέτελ

(ABATE FETEL), Κάιζερ (KAIZER), Κόσια (COSCIA), Ντεκάνα ντελ Κομίζιο (DECANA DEL COMIZIO), Κόνφερανς (CONFERENCE).

Το 95% των σπυρώνων αχλαδιάς είναι μπολιασμένοι σε κλώνια των κλώνων Α, C, BA29, Άνταμς (ADAMS)

3) Έρευνα αγοράς, προτιμήσεις καταναλωτών, προοπτικές για τις εξαγωγές νωπών και μεταποιημένων ροδακίνων, κερασιών, μήλων και αχλαδιών στη Δυτ. Γερμανία.

ΧΡ. ΚΟΥΦΑΚΗΣ

Γραφείο Γεωργικού Ακολούθου
Μονάχου

1. Ροδάκινα.

Με την ένταξή της στις Ε.Κ. η Ελλάδα σημειώνει μείωση των εξαγωγών νωπών ροδακίνων προς τη Δυτ. Γερμανία, σε αντίθεση με την Ιταλία η οποία ισοχυροποίησε ακόμα περισσότερο την κυριαρχούσα θέση της.

Το αυξανόμενο κόστος παραγωγής και μεταφορών οδηγεί τους Έλληνες ροδακινοπαραγωγούς, ολοένα και περισσότερο, να προτιμούν την απόσυρση των προϊόντων τους αντί να τα προσφέρουν επί προμηθεία στην απομακρυσμένη και όχι σπάνια, αθέβαιη γερμανική αγορά.

Άλλοι παράγοντες που επιδρούν αρνητικά στις εξαγωγές ροδακίνων προς τη Δυτ. Γερμανία είναι, η ανεπαρκής πολιτική διανομών, τα κάποια προβλήματα στις μεταφορές και στη συντήρηση - αποθήκευση καθώς και

η αδυναμία ομαλού, σταθερού και συνεπούς εφοδιασμού όλων των περιοχών της Δυτ. Γερμανίας.

Πιστεύεται ότι είναι δυνατή η εξάλειψη των σημαντικότερων από τα προαναφερθέντα προβλήματα και κατά συνέπεια υπάρχουν καλές προοπτικές για την ισχυροποίηση της θέσης των ελληνικών ροδακίνων στη Δυτ. Γερμανία.

Εξάλλου, η Ελλάδα κατέχει το μεγαλύτερο μέρος της αγοράς μεταποιημένων προϊόντων ροδακίνου στη Δυτ. Γερμανία.

Υπάρχει, όμως, ανάγκη βελτίωσης της ποιότητας της ελληνικής κομπόστας διότι, σε αντίθετη περίπτωση, η Ιταλία θα συνεχίσει να αυξάνει το μεριδίό της, προσφέροντας καλής ποιότητας προϊόντα σε συγκριτικά, συμφερότερους τιμές.

2. Κεράσια

Αν και τα ελληνικά κεράσια αντιμετωπίζουν δυνατό ανταγωνισμό από τα ιταλικά, εν τούτοις τυγχάνουν ικανοποιητικής αποδοχής από τους Γερμανούς καταναλωτές.

Υπάρχουν καλές προοπτικές για την αύξηση των εξαγωγών τους, αρκεί να βελτιωθούν οι συνθήκες μεταφοράς και συντήρησης καθώς και το σύστημα διανομής και προώθησής τους στις αγορές της Δυτ. Γερμανίας.

Τα κεράσια σε σιρόπι που προσφέρονται από την Ιταλία, Ολλανδία και Λουξεμβούργο είναι παραδοσιακά άριστης ποιότητας και δεν παρέχουν περι-

θώρια επιτυχούς ανταγωνισμού στα ελληνικά προϊόντα.

* * *

3. Μήλα.

Οι καταναλωτές της Δυτ. Γερμανίας προτιμούν, κυρίως, μήλα υπόξυνης γεύσης, ενώ η ελληνική παραγωγή αντιπροσωπεύεται, στο μεγαλύτερό της μέρος, από ποικιλίες μήλων με γλυκιά γεύση.

Το μικρό μερίδιο της γερμανικής αγοράς σε γλυκά μήλα διεκδικούν με επιτυχία η Ιταλία και η Γαλλία προσφέροντας υψηλής ποιότητας προϊόντα.

Αξιόλογη παρουσία ελληνικών μήλων στην αγορά της Δυτ. Γερμανίας μπορεί να επιτευχθεί μόνο με βελτίωση των συνθηκών συντήρησης και προσφοράς προϊόντων βελτιωμένης ενιαίας σταθερής ποιότητας.

Μεγάλα προόγματα συμπυκνωμένου μη' ρυχμού και μήλων βιομηχανίας εισάγει η Δυτ. Γερμανία από τις χώρες της Ανατολ. Ευρώπης, όπου οι προσφερόμενες τιμές είναι πολύ χαμηλές.

Η Ελλάδα, κυρίως, λόγω αυξημένου κόστους παραγωγής δεν μπορεί να ανταγωνισθεί τις εν λόγω χώρες.

* * *

4. Αχλάδια.

Τα ιταλικά, γαλλικά και ισπανικά αχλάδια κυριαρχούν στην αγορά της Δυτ. Γερμανίας. Ιδιαίτερα τα ιταλικά νηπά και

μεταποιημένα αχλάδια θεωρούνται σχεδόν ασυναγώνιστα.

Η συχνά σημειούμενη πλεονασματική παραγωγή θερινών αχλαδιών μας δεν έχει προοπτικές διάθεσής της στη Δυτ. Γερμανία διότι οι επιτυγχανόμενες τιμές στις αγορές της είναι ασύμφορες.

Το ίδιο ισχύει και για τις φθινοπωρινές και χειμωνιάτικες μας ποικιλίες οι οποίες όμως, ευτυχώς, δεν σημειώνουν συχνά, προβληματικά πλεονάσματα.

4) Τα Ελληνικά οπωροκπευτικά στην Ολλανδία

(έρευνα αγοράς - προτιμήσεις καταναλωτών - προοπτικές).

Ι. ΧΑΤΖΙΚΟΣ

Γραφείο Γεωργικού Συμβούλου
Χόγης

* * *

1. Ροδάκινα - Νεκταρίνια.

Τα τελευταία χρόνια τα ελληνικά ροδάκινα και νεκταρίνια πήραν μια αξιόλογη θέση στην ολλανδική αγορά. Τα μεν ροδάκινα αντιπροσώπευαν τον περασμένο χρόνο (1984) περίπου το 19% σε σύνολο εισαγωγών 22.000 τόννους, τα δε νεκταρίνια το 30% σε σύνολο εισαγωγών 3.000 τόννων.

Πα' όλα αυτά όμως δεν πήραν ακόμη την αναμενόμενη θέση τους στην ολλανδική αγορά. Υπάρχουν ευνοϊκές προοπτικές για την παραπέρα αύξηση των εξαγωγών μας.

Όσον αφορά τα κονσερβο-

ποιημένα ροδάκινα κατέχουν πρώτη θέση και κατά τον περασμένο χρόνο αντιπροσώπευαν περίπου το 80% του συνόλου εισαγωγών της Ολλανδίας ανέρχονται σε 12.000 τόννους περίπου

* * *

2. Κεράσια.

Τα ελληνικά κεράσια έχουν δραιώσει τη φήμη τους στην ολλανδική αγορά, γι' αυτό οι εξαγωγές μας αυξάνονται χρόνο

Τον περασμένο χρόνο τα ελληνικά κεράσια αντιπροσώπευαν το 30-35% σε σύνολο 5-6 τόννους εισαγωγών της Ολλανδίας.

Οι εξαγωγές των κεράσιών μας στην Ολλανδία μπορούν να αυξηθούν με διεύρυνση της εξαγωγικής περιόδου.

* * *

3. Μήλα - Αχλάδια.

Η Ολλανδία εισάγει κάθε χρόνο περίπου 150-160.000 τόννους μήλα.

Η Ελλάδα μέχρι τώρα δεν τόρθησε να εξάγει αξιόλογες ποσότητες μήλων στην ολλανδική αγορά, αν και διαθέτει καλές ποσότητες κόκκινων μήλων και υπάρχουν αρκετά ριθώρια.

Όσον αφορά τα αχλάδια η Ολλανδία εισάγει περίπου 25.000 τόννους κάθε χρόνο.

Υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές για τα Ελληνικά αχλάδια

5) Η καλλιέργεια της κερασιάς στη Γαλλία, εργασίες βελτίωσης, κυριότερες καλλιεργούμενες ποικιλίες, προοπτικές για το μέλλον.

R. SAUNIERS, INRA
STATION D' ARBORICULTURE
FRUITERE LA GRANDE
FERRADE-PONT DE LA MAYE
FRANCE

Η ετήσια παραγωγή κερασιών στη Γαλλία είναι γύρω στους 100-120.000 τόννους. Κατέχει την τρίτη θέση μεταξύ των χωρών παραγωγής, μετά την Ιταλία και την Δ. Γερμανία.

Εδώ και 20 χρόνια, η παραγωγή αυτή δεν έχει αλλάξει, εκτός από τις χρονιές που οι ανοιξιότικες παγωνιές προκάλεσαν μεγάλες ζημιές (1975, 1977) Από την συνολική παραγωγή 25-30.000 τόννοι κεράσια χρησιμοποιούνται στη βιομηχανία. Το μεγαλύτερο μέρος αυτών (περίπου τα 3/4) αντιπροσωπεύεται από τα BIGARREAUX, που χρησιμοποιούνται στη ζαχαροπλαστική και στη κονσέρβα (τύπος NAPOLEON)

Η παραγωγή κερασιών είναι συγκεντρωμένη στην Κοιλάδα

του Ρον (72%) στο Κέντρο της Γαλλίας, στην Κοιλάδα του Γκαρόν, στην περιοχή ROUSSILLON και στην ορεινή περιοχή LANGUEDOC.

.....
Σήμερα οι εργασίες βελτίωσης στη Γαλλία έχουν τους παρακάτω στόχους: Μέγεθος καρ-

πού, σταθερότητα της σάρκας και αντοχή στη μεταφορά, αντίσταση στο σχίσσιμο, ταχύτητα έναρξης καρποφορίας, αυτογονιμοποίηση, δυνατότητα συλλογής με δόνηση, όψιμη ανθοφορία, αντοχή στις ανοιξιότικες παγωνιές, αντίσταση του δένδρου σε βακτηριώσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΜΕΝΕΣ ΠΟΙΚΙΛΙΕΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΚΑΤΑ ΣΕΙΡΑ ΧΡΟΝΟΥ ΩΡΙΜΑΝΣΗΣ

BIGARREAUX	ΜΠΙΓΚΑΡΟ (Τραγανά)
1) PRECOCE BERNARD	1) ΠΡΕΚΟΣ πρωίμο ΜΠΕΡΝΑΡ
2) MOREAU	2) ΜΟΡΟ
3) BURLAT	3) ΜΠΟΥΡΛΑ
4) GULLIAUME	4) ΓΚΙΓΙΟΜ
5) STARK HARDY GIANT	5) ΣΤΑΡΚ ΧΑΡΤΙ ΤΖΙΑΝ
6) MARMOTTE	6) ΜΑΡΜΟΤ
7) VAN	7) ΒΑΝ
8) RAINER	8) ΡΕΝΙΕ
9) REVERCHON	9) ΡΕΒΕΡΣΟΝ
10) ULSTEK	10) ΑΛΣΤΕΡ
11) NAPOLEON	11) ΝΑΠΟΛΕΩΝ
12) GEANT D' HEDELFFINGEN	12) ΤΖΙΑΝ ντε ΧΕΝΤΕΛΦΙΓΚΕΝ
13) TARDIF DI VIGNOLA	13) ΤΑΡΤΙΦ ΝΤΙ ΒΙΝΙΟΛΑ

Όσον αφορά τις μελλοντικές προοπτικές, πρέπει να διευρυνθεί ή να τροποποιηθεί η σημερινή κλίμακα των ποικιλιών, με νέες ποικιλίες Ξένες ή υβρίδια

INRA που θα αποδειχθούν ενδιαφέρουσες. Αυτό θα γίνει μετά από μελέτη και πειραματισμό ποικιλιών με τοπικό ενδιαφέρον και αποτελεσματική επιλογή.

Παράγοντες απόδοσης της καρυδιάς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η καρυδιά (γένους JUGLANS) είναι γνωστή για τους καρπούς και την πλούτη Ευλασία της. Υπάρχουν πολλά είδη αλλά η πιο γνωστή είναι η Περσική καρυδιά (JUGLANS REGIA) που καλλιεργείται σ' όλο τον κόσμο για τους καρπούς της. Ονομάζεται και Αγγλική καρυδιά αλλά προσιφάται ο όρος Περσική καρυδιά που δείχνει τον τόπο καταγωγής όπου είναι και ιθαγενές είδος. Καλλιεργείται σε εμπορική κλίμακα στην Γαλλία, Ιταλία, Τουρκία, Κίνα, Ινδία και στις Η.Π.Α. που είναι η πρώτη χώρα παραγωγής καρυδιών. Πρακτικά όλη η παραγωγή των Η.Π.Α. είναι συγκεντρωμένη στην Καλιφόρνια (κυρίως στις κολώνες προς το εσωτερικό) όπου καλύπτεται μια έκταση 712.000 στρεμμάτων με δένδρα που βρίσκονται σε παραγωγή και με μέση απόδοση 350KGR/στρέμμα. Πολλοί καρυδεώνες παράγουν πάνω από 500 KGR/στρέμμα ενώ πολλές νέες φυτείες φθάνουν τα 750KGR/στρέμμα.

Στη χώρα μας το πλείστο των δένδρων είναι διάσπαρτα σπορόφυτα και ένα μικρό ποσοστό βρίσκεται σε συστηματικούς καρυδεώνες με νέες ποικιλίες καρυδιάς.

ΚΛΙΜΑ

Οι ποικιλίες καρυδιάς είναι ευαίσθητες τόσο στις χαμηλές όσο και τις υψηλές θερμοκρασίες. Υψηλές θερινές θερμοκρασίες έχουν σαν αποτέλεσμα εγκαύματα στον φλοιό και συρρικνωμένη ψίχα σκουριένου χρώματος. Μικρή ζημιά σε καρπούς συμβαίνει στους 38°C αλλά σοβαρότερη γίνεται στους 40,5 με 43,5°C (ή υψηλότερη, ιδιαίτερα όταν τα δένδρα βρίσκονται κάτω από συνθήκες υδατικού στρες). Την άνοιξη, όταν αρχίζει η αύξηση, τα φύλλα, οι βλαστοί, τα άνθη και οι καρποί καταστρέφονται εύκολα αν οι θερμοκρασίες πέσουν κάτω από τους 0°C. Για τον λόγο αυτό, ποικιλίες όψιμης εμφάνισης του φυλλώματος φυτεύονται σε ορεινές περιοχές όπου υπάρχει κίνδυνος ανοιξιάτικων παγετών. Ζηηρά νεορά δένδρα καρυδιάς που συνεχίζουν την αύξησή τους αργά το φθινόπωρο υπόκεινται σε καταστροφική των νέων βλαστών από φθινοπωρινούς παγετούς. Τον χειμώνα όταν τα δέντρα

βρίσκονται σε λήθαργο, μπορούν να αντέξουν θερμοκρασίες —8,4 έως —11,1°C χωρίς σοβαρή ζημιά. Το ποσόν των ωρών χαμηλών θερμοκρασιών για την διακοπή του ληθάργου είναι ένας σημαντικός κλιματικός παράγων που προσδιορίζει τις περιοχές που είναι κατάλληλες για την ανάπτυξη της καρυδιάς. Αν δεν ικανοποιηθεί αυτή η συνθήκη, έχουμε σαν αποτέλεσμα καθυστέρηση στην έκπτυξη των σφαι-

Του Δημ. Αλμαλιώτη Γεωπόνου Ι.Φ.Δ.

μών, χαμηλές αποδόσεις και ξηράσεις των καρυδιών των κλάδων. Η ποικιλία FRANQUETTE και άλλες ποικιλίες με όψιμη εμφάνιση του φυλλώματος καθυστερούν τόσο πολύ ούτως ώστε πρέπει να αποφευχθούν περιοχές με σχετικά θερμά χειμώνα.

ΕΔΑΦΟΣ

Η καρυδιά αποδίδει καλλίτερα σε εδάφη όπου οι ρίζες αναπτύσσονται ομοιόμορφα μέχρι ένα βάθος 2,5—3,5 μέτρων ή περισσότερο. Το έδαφος πρέπει να είναι μέσης σύστασης χωρίς αδιαπέραστο οριζόντιο ή στρώμα με υψηλή περιεκτικότητα σε άργιλλο. Εδάφη αυτού του τύπου είναι τα αλουβιακά των ποταμών. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες και τα δύο εν χρήση υποκείμενα J. HINDSII και PARADOX φαίνεται ότι συμπεριφέρονται εξίσου καλά. Κάτω από λιγότερο ιδανικές συνθήκες, εν τούτοις, το PARADOX προτιμάται επειδή είναι πιο ζηηρό και πιο ανθεκτικό στην φυτόφθορα των ριζών και του λαιμού.

ΑΠΟΔΟΣΗ

Ο τρόπος καρποφορίας είναι ένας σημαντικός παράγων στον προσδιορισμό του δυναμικού απόδοσης των νεορών δένδρων. Ποικιλίες με υψηλό (80 έως 90%) ποσοστό πλαγιοκαρπίας ονομάζονται τύπου PAYNE και καρποφορούν πιο πολύ κατά τα πρώτα έτη απ' ό,τι ποικιλίες με χαμηλό ποσοστό πλαγιοκαρπίας. Η πλαγιοκαρπία είναι λιγότερο σημαντική στην αποδοτικότητα ενός ώριμου καρυδεώνα όπου η παραγωγή φέρεται πρωταρχικά σε μικρούς

βλαστούς, παρά πλευρικά σε βλαστούς έτους. Εν τούτοις υπάρχει πραγματικά κάποια σχέση μεταξύ βαθμού πλαγιοκαρπίας και απόδοσης σε πλήρη παραγωγή. Πρέπει να σημειωθεί ότι ποικιλίες που πλαγιοκαρπούν χρειάζονται πολύ περισσότερο κλάδεμα απ' άλλες.

Η καρποφορούσα επιφάνεια είναι ένας σημαντικός παράγων στην μεγίπωση των πρώτων αποδόσεων. Ορισσότεροι παραγωγικοί χρησιμοποιούνται μεγαλύτερες πυκνότητες δένδρων πρώιμες ποικιλίες για την επιτυχιένωριτερα οικονομικών αποδόσεων. Προσβάσεις 7—9 μέτρων είναι κοινές σε σπυρώνες που φυτεύθηκαν πριν από 15 έως 20 χρόνια και τώρα μπορεί να ενδιαφέρουν σε γεωργική φύτευ της καρυδιάς ούτως ώστε να αυξηθεί ακόμη περισσότερο ο αριθμός δένδρων.

Η καταβολή των ανθών εξαρτάται από την επίδραση του φωτισμού. Η γρηγορή παραγωγή κανονικά επιτυγχάνεται σε αποστάσεις (8x8 μ. ή λιγότερα) περίπου κατά το 10 έτος της ηλικίας. Μέχρι τότε τα δένδρα αναπτύσσονται κανονικά και έχουν περιττωμένη φυλλική επιφάνεια όπου μπορεί εκτεθεί στο φωτισμό. Σ' αυτό το έδαφος η σκίαση και η απώλεια της σποφόρου επιφανείας του κάτω μέτρου του δένδρου αρχίζει να γίνεται σοβαρό πρόβλημα. Αυτό μπορεί να αντιμετωπισθεί με κλάδεμα ή εκρίζηση των δένδρων για την διευκόλυνση εισόδου του φωτισμού μέχρι κατώτερους κλαδίσκους.

Η καρπόδεση στην καρυδιά είναι κανονικά πολύ μεγάλη, αλλά μπορεί επηρεασθεί σημαντικά από τις κλιματικές συνθήκες της άνοιξης καθώς και τις συνθήκες επικονίασης.

Όμιμος ανοιξιάτικος παγετός ή κρύα που εξαπλώνει την βακτηρίωση καρυδιάς (XANTHOMONAS JUGLANS) μπορεί να προκαλέσει ζημιά φυλλώμα και τα άνθη. Αυτό σημαίνει ότι η ημερομηνία εμφάνισης του φυλλώματος και άνθησης είναι πολύ σημαντικοί παράγοντες στην συμπεριφορά των ποικιλιών. Πρώιμες ποικιλίες κλάδονται περισσότερο από την κρύα και βακτηρίωση.

Οι ημερομηνίες σπελευθέρωσης γύρης και υποδεκτικότητας των

των ανθέων είναι πολύ σημαντικοί παράγοντες για την επικονίαση και παραγωγικότητα. Η απελευθέρωση της γύρης πρέπει να συμπίπτει με την άνθηση των θηλυκών για την παραγωγή σταθερά υψηλών αποδόσεων. Σε πολλές ποικιλίες η γύρις ελευθερώνεται πολύ νωρίς (πρώτανδρες) για αποτελεσματική επικονίαση των τελευταίων θηλυκών ανθέων. Γι' αυτό, συχνά προτείνεται να φυτεύεται μια δεύτερη ποικιλία που θα απελευθερώνει την γύρη στο τέλος της υποδεκτικότητας των θηλυκών της πρώτης ποικιλίας.

Το μέγεθος του καρπού είναι ένας σημαντικός παράγων για τις πωλήσεις του καρπού με κέλυφος και ίσως ένας παράγων για την συνολική αποδοτικότητα της ποικιλίας. Το μέγεθος του καρπού είναι ένα χαρακτηριστικό της ποικιλίας αλλά μπορεί να επηρεασθεί πολύ με το κλάδευμα και την εδαφική υγρασία, ιδιαίτερα οργά την άνοιξη και νωρίς το καλοκαίρι όταν συμβαίνει η μεγαλύτερη αύξηση του καρπού.

Τα χαρακτηριστικά της ψίχας είναι σημαντικά ιδιαίτερα για ποικιλίες που πωλούνται σαν ψίχα και είναι χαρακτηριστικό ιδιαίτερο της ποικιλίας.

Η ποιότητα της ψίχας είναι πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό για την αγορά. Η ανοκτόχρωμη ψίχα κερδίζει υψηλότερη τιμή στην αγορά. Οι ποικιλίες διαφέρουν κάπως στο χρώμα της ψίχας, αλλά ο σκοτεινός χρωματισμός σχετίζεται συχνά με ζημιά από τον ήλιο στους εκτεθειμένους καρπούς. Τα ηλιοκαύματα μπορεί να είναι ειδικά σοβαρά όπου τα δένδρα δεν έχουν στην διάθεσή τους αρκετή εδαφική υγρασία το καλοκαίρι. Συρρικνωμένοι, συχλιασμένοι και προσβεβλημένοι από έντομα καρποί, μειώνουν την εδωδιμη ποσότητα ψίχας. Σταθερά μικρό ποσοστό υποβαθμισμένων καρπών είναι ένα πολύ επιθυμητό χαρακτηριστικό της ποικιλίας. Παρ' όλα αυτά η έγκαιρη συγκομιδή είναι επίσης σημαντική για την αποφυγή ζημιών είτε από σκουλήκι ή από μύκητες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1) Forde, Harold I. and William H. Griggs. 1975. (Revised). Pollination and blooming habits of walnuts. U.C. Div. of Agr. Sci. Leaflet 2753, 9pp.

2) Hendricks, L.C., R.H. Gripp and D.E. Ramos. 1977. Walnut production

Διαλογητήρια ΣΕΠΟΠ ΝΑΟΥΣΗΣ

in California. U.C. Div. of Agr. Sci. Leaflet 2984, 22pp.

3) Lin, Joseph, Bijan Shabany and David Ramos. 1977. Pistillate flower development and fruit growth in some English walnut cultivars. J. Amer. Soc. Hort. Sci. 102(6): 702—705.

4) Ramos, D.E., L.C. Brown, K. Urrin and B. Marangoni. 1978. Water stress affects size and quality of wal-

nuts. Calif. Agric. 32(10): 5—6.

5) Ryngo, K., Bruno Marangoni and D.E. Ramos. 1980. Light intensity and fruiting effects on carbohydrate contents, spur development and return bloom of "Hartley" walnut. J. Amer. Soc. Hort. Sci. 105(2): 223—227.

6) Sibbert, G.S., D.E. Ramos and L.C. Brown. 1980. Establishing a new walnut orchard. U.C. Div. of Agr. Sci. Leaflet 21157, 19pp.

Ο εμβολιασμός της ακτινιδιάς

Ο εμβολιασμός της ακτινιδιάς (ενοφθαλμισμός) κατά την θερινή περίοδο είναι εύκολος και δεν δημιουργεί προβλήματα. Πέρσι (1984) στο Μακροχώρι (Παρ/μα Ινστιτούτου Φυλλοβόλων Δένδρων) οι γεωρ/τες κ. Χαρ. Ψάλτης και Ηλ. Σαζακλίδης δοκιμαστικά μπόλιασαν σε ετήσιους βλαστούς αρσενικών φυτών, θηλυκίες ποικιλίες. Η μέ-

θοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν το κλασσικό «Τ» και το Τσιπ Μπάτιγκ. Ο ενοφθαλμισμός πραγματοποιήθηκε κατά τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο, και απέβλεπε στην μετατροπή των αρσενικών φυτών σε θηλυκά. Ο εμβολιασμός πραγματοποιήθηκε στα τμήματα των ετησίων βλαστών που είχαν κάπως Ευλοπιηθεί.

ΔΕΝΤΡΟΚΟΜΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

1. Συγκομιδή και συντήρηση της ποικιλίας μηλιάς Γκράννη Σμιθ

Η Γκράννη Σμιθ κατάγεται από την Αυστραλία. Οι καρποί της ωριμάζουν αργά. Για την περιοχή του Ινστιτούτου Φυλλοβόλων Δένδρων η καλύτερη ημερομηνία συγκομιδής τοποθετείται μεταξύ 5—20 Νοεμβρίου, ήτοι 40—50 μέρες μετά την συγκομιδή της Γκόλντεν Ντελίτσιους ή 200 μέρες μετά την πλήρη άνθηση (καρπική περίοδος)

Η επιδερμίδα είναι κηρώδης, πράσινη, γυαλιστερή, χωρίς κόκκινο επίχρωμα. Η σάρκα είναι τραγανή, πολύ χυμώδης, ξινή και λίγο γλυκειά. Οι γευστικές ιδιότητες παραμένουν αναλωίωτες για πολλούς μήνες. Αντέχει στις μεταφορές και στις διάφορες μεταχειρίσεις.

Στην Ευρώπη η Γκράννη Σμιθ καλλιεργείται κυρίως στην Ιταλία και Γαλλία χώρες κατ' εξοχήν δεντροκομικές. Στην Ελλάδα συγκρινόμενη με τις ανταγωνίστριες χώρες Γαλλία και Ιταλία υπερτερεί γιατί έχει ευνοϊκές προϋποθέσεις για την παραγωγή καρπών Γκράννη Σμιθ με άριστες γευστικές ιδιότητες (Ζεστό σχετικά καλοκαίρι και φθινόπωρο με εξαιρετική και συνεχή ηλιοφάνεια). Η ζώνη της μηλοκαλλιέργειας στην Ελλάδα βρίσκεται πλησιέστερα προς τον Ισημερινό (μικρότερο γεωγραφικό πλάτος). Αυτό φαίνεται από τον πίνακα I.

ΠΙΝΑΚΑΣ I

Περιοχή	Γεωγρ. πλάτος
α) Ελλάδα	
Νάουσα	40° 30'
Λάρισα	39° 30'

β) Γαλλία

Μονπελιέ	43° 35'
Μπορντό	44° 50'
Ανζέρ	47° 30'

γ) Ιταλία

Μπολτσάνο	46° 50'
Βερόνα	45° 50'
Φλωρεντία	44°

Οι καρποί της Γκράννη Σμιθ που συντηρούνται αρκετό χρόνο στους ψυκτικούς θαλάμους σφύσεν δεν ληφθούν τα αναγ-

Του Οδ. Ντινόπουλου

καία μέτρα υποφέρουν από δύο φυσιολογικές παθήσεις. Αυτές είναι: α) Το επιφανειακό έγκαυμα (Σκαλντ) (SCALD, ECHAUDURE). Είναι το γνωστό καφέπασμα που βλέπει κανείς να καλύπτει μεγάλα τμήματα της επιδερμίδας του καρπού και β) Η εσωτερική όρφνωση που εμφανίζεται γύρω στο χώρο των σπερμάτων (CORE FLUSCH, BRUNISSEMENT INTERNE)

Το επιφανειακό έγκαυμα το εμφανίζουν γενικά όσοι καρποί έχουν συγκομισθεί άγουροι και παρέμειναν αρκετό χρόνο στο ψυγείο. Επομένως είναι αναγκαίο να ννωρίζουμε την «σωστή ημερομηνία συγκομιδής» για να περιορίσουμε τις πιθανότητες εμφάνισης του επιφανειακού εγκαύματος.

Σήμερα για την αντιμετώπιση του επιφανειακού εγκαύματος (Σκόλντ) χρησιμοποιούνται διάφορα χημικά σκευάσματα που περιέχουν διφενελαμίνη (DIPHENYLAMINE DPA) ή Εποικίνη (ETHOXYQUINE). Η χρησιμο-

ποίηση των ουσιών αυτών μπορεί να γίνει με δύο τρόπους: α) Ψεκασμός των δέντρων πριν την συγκομιδή με την υπόψη ουσία ή β) βόπτισμα των καρπών σε ειδικούς χώρους (δ.ε.ε.ε. κλπ.). Η εργασία γίνεται πάντοτε σύμφωνα με τις οδηγίες των παρασκευαστών οίκων (προσολογίες του σκευάσματος, χρονική διάρκεια των καρπών στο διάλυμα κλπ.). Οι καρποί μετά το στέγνωμά τους μεταφέρονται στους ψυκτικούς θαλάμους για την συντήρηση.

Οι δενδροκαλλιεργητές στην περιοχή μας, χρησιμοποιούν το ΣΤΟΠ ΣΚΑΛΝΤ το οποίο περιέχει ετοεϊκίνη. Πρέπει να σημειωθεί ότι η αναφερόμενη ουσία παρεμποδίζει αποφασιστικά το επιφανειακό έγκαυμα στα μήλα και διατηρεί αναλωίωτο το πράσινο χρώμα της επιδερμίδας των καρπών.

Δεν πρέπει να λησμονεί κανείς ότι υπάρχουν πάρα πολλές περιπτώσεις που επιβάλλεται να συγκομίζουμε ενωρίς (Οκτώβριος) ή πολύ ενωρίς (τέλη Σεπτεμβρίου) όταν οι καρποί προορίζονται για εξαγωγές (Γερμανία) ή άμεση κατανάλωση. Οι καρποί της κατηγορίας αυτής ανταποκρίνονται στα γούστα μιάς σημαντικής μερίδας καταναλωτών. Είναι πιο ξиноί, έχουν ελκυστικό σκούρο πράσινο χρώμα, τραγανοί κλπ.). Παρουσιάζουν όμως ένα τρωτό σημείο. Κινδυνεύουν από το επιφανειακό έγκαυμα το οποίο εκδηλώνεται πιο έντονο όσο περισσότερο καιρό παραμένουν στους ψυκτικούς θαλάμους.

Όσον αφορά την συντήρηση

των καρπών σε ελεγχόμενη ατμόσφαιρα από πειράματα που έγιναν στο εξωτερικό ο συνδυασμός (3% οξυγόνο και 0% διοξείδιο του άνθρακα έδωσε ικανοποιητικά αποτελέσματα. Γενικά το διοξείδιο του άνθρακα (CO₂) ευνοεί τη νεμφάνιση του επιφανειακού εγκαύματος και την εσωτερική όρφνωση στους καρπούς της Γκράννη Σμιθ. Επίσης οι καρποί που τοποθετήθηκαν μέσα σε σακκούλες πλαστικές υπέστησαν περισσότερη ζημιά. Κατατοπιστικός είναι ο πίνακας 2.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Η εμφάνιση του επιφανειακού εγκαύματος (SCALD) σε καρπούς ΓΚΡΑΝΝΗ ΣΜΙΘ που συντηρήθηκαν στο ψυγείο μέσα σε σακκούλα πολυαιθυλαινίου.

Επιφανειακό έγκαυμα	Καρποί χωρίς σακκούλα	Καρποί μέσα σε σακκούλα
0	30	—
1) 1	15	—
1) 10 επιφ. καρπού	8	—
1) 8	7	—
1) 6	—	5
1) 4	—	12
1) 3	—	15
1) 2	—	28
Σύνολο	60	60

(Κοπή 3-11-75. Δειγματοληψία 2-6-76)

Για πολλούς και διαφόρους λόγους οι καρποί Γκράννη Σμιθ θα πρέπει να συντηρούνται σε χωριστούς ψυκτικούς θαλάμους χωρίς την παρουσία άλλων καρπών. Επίσης θα πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα για την έγκαιρη απομάκρυνση των εκλυόμενων αερίων από τους ψυκτικούς χώρους. Τόσο το διοξείδιο του άνθρακα όσο και τα διάφορα εκλυόμενα αέρια (αι-

θυλένιο) επιδρούν δυσμενώς στην συντηρησιμότητα των καρπών και στην εκδήλωση του επιφανειακού εγκαύματος.

Οι καρποί Γκράννη Σμιθ που συντηρήθηκαν σε 2,5 βαθμούς Κελσίου εμφάνισαν λιγότερο επιφανειακό έγκαυμα συγκριτικά μ' εκείνους που συντηρήθηκαν σε 0 βαθμούς. Αντίθετα η φυ-

σιολογική εσωτερική όρφνωση εκδηλώνεται περισσότερο σε 2,5 βαθμούς Κελσίου και λιγότερο σε 0 βαθμούς. Επίσης δεν πρέπει να ξεχνούμε το γεγονός ότι οι καρποί που συντηρήθηκαν σε 0 βαθμούς Κελσίου διατήρησαν περισσότερο χρόνο τις οργανοληπτικές ιδιότητες και το πράσινο χρώμα της επιδερμίδας.

2. Ποικιλίες και κλώνοι μηλιάς τύπου Σπούρ και τύπου Στάνταρ

Κάθε ποικιλία μηλιάς περιλαμβάνει πολλούς κλώνους οι οποίοι ανάλογα με τον τρόπο καρποφορίας και ανάπτυξης μπορούν να καταταγούν σε δύο τύπους (γκρουπ), στον τύπο Στάνταρ και στον τύπο Σπούρ.

Όσοι κλώνοι ανήκουν στον τύπο Στάνταρ έχουν ζωηρή ανάπτυξη, οι ετήσιοι βλαστοί έχουν μεγαλύτερο μήκος και τα μεσογονάτια διαστήματα είναι μεγαλύτερα. Τα δέντρα της κατηγορίας αυτής αργούν να μπουν στην καρποφορία.

Οι κλώνοι σπουρ μπαίνουν ενωρίτερα στην καρποφορία. Η καρπική ζώνη βρίσκεται κοντά στους βραχίονες (μπράτσα) και δεν μετακινείται στην ακραία βλάστηση. Η ανάπτυξη των δέντρων είναι περιορισμένη. Οι κλώνοι Σπούρ είναι πιο παραγωγικοί. Το πλεονέκτημα των σπουρ κλώνων της ομάδας Κόκκινα Ντελίτσιους (DELICIOUS ROUGE) έχει εκτιμηθεί στο εξωτερικό (Ιταλία, Γαλλία κλπ.), γι' αυτό επεκτείνεται η διάδοσή τους σε βάρος των κλώνων Στάνταρ. Όσον αφορά τα σπουρ της Γκόλντεν Ντελίτσιους δεν έχουν τα τυπικά γνωρίσματα ενός «ωστού σπουρ». Αποτελούν κατά κάποιο τρόπο μια ενδιάμεση κατάσταση μεταξύ τυπικού σπουρ

και τυπικού Στάνταρ.

Μερικοί κλώνοι της Γκόλντεν Ντελίτσιους παρουσιάζουν ξεχωριστό ενδιαφέρον, επειδή δεν είναι ευαίσθητες στην εμφάνιση σκουριάς στους καρπούς. Μερικοί κλώνοι αναφέρονται στον σχετικό πίνακα.

Οι κλώνοι της ίδιας ποικιλίας, μεταξύ τους δεν σταυρογονιμοποιούνται επειδή έχουν την ίδια κληρονομική ουσία. Έχουν δηλαδή τον ίδιο γεννότυπο, όπως λένε οι ειδικοί επιστήμονες. Αυτό πρέπει να το γνωρίζουν οι δενδροκαλλιεργητές κατά την εγκατάσταση του σπρωώνα, στοιχείο απαραίτητο για τον συνδυασμό των καταλλήλων ποικιλιών οι οποίες θα σιγουρέψουν μια καλή σταυρογονιμοποίηση.

Οι ειδικοί ερευνητές αναζητούν σπουρ κλώνους και στις άλλες ποικιλίες Γκράννη Σμιθ, Τζονάθαν κλπ. Μέχρι σήμερα δεν έχουν επισημανθεί κλώνοι αξιόλογοι που να μπορεί να συστήσει κανείς ανεπιφύλακτα. Πολλοί κλώνοι που υπόσχονται βρίσκονται υπό παρακολούθηση και αξιολόγηση.

Για τους σπουρ κλώνους ως υποκείμενο χρησιμοποιούνται τα MM106, MM111 ή και σπορόφυτο. Για δε τις ποικιλίες και κλώνους Στάνταρ τα υποκείμενα

M9 και M26.

Ανάλογα με την Ζωηρότητα του κλώνου ρυθμίζονται και οι αποστάσεις φυτεύσεως των δεντρολλίων μεταξύ των γραμμών και επί των γραμμών.

Παρακάτω δημοσιεύουμε δύο πίνακες α) της ποικιλίας Κόκκινα Ντελίτσιους και β) της Γκόλντεν Ντελίτσιους με τους πιο σπουδαιούς κλώνους τύπου Στάνταρ και Σπουρ. Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχουν κλώνοι με το ίδιο όνομα και ανήκουν σε διαφορετικό τύπο, όπως για

παράδειγμα η Στάρκιν Ντελίτσιους (κλώνος Στάνταρ) και η Στάρκιν Ντελίτσιους σπουρ (κλώνος Σπουρ). Κυκλοφορούν πολλοί κλώνοι και στην φύση εμφανίζονται και καινούργιοι. Παράλληλα οι ειδικοί επιστήμονες στα εργαστήριά τους, χρησιμοποιώντας την ραδιενέργεια δημιουργούν κι εκείνοι καινούργιους κλώνους. Περισσότερες λεπτομέρειες για την ομάδα Κόκκινα Ντελίτσιους (DELICIOUS ROUGE) δες «Νιάουστα» τεύχος 28, σελ. 124, 1984)

Π Ι Ν Α Κ Α Σ Ι

α) DELICIOUS STANDARDS
CLASSIK
DOUBLE RED DELICIOUS
EARLY RED
HI RED
KING DELICIOUS
RED DELICIOUS
RED PRINCE
RICHARED DELICIOUS
ROYAL RED DELICIOUS
SKYLINE SUPREME DELIC.
STARKING DELICIOUS
TOPRED DELICIOUS

κ.λ.π.

β) DELICIOUS SPURS
CAMSPUR (RED CHIEF)
RED DELICIOUS SPUR
REDSPUR
ROYAL SPUR COOPER No 5
SPUR RED DELICIOUS
COOPER 4
STARKING DELICIOUS SPUR
COURTRAVEL
STARKRIMSON
TOPRED SPUR 527:
α NANISANT
β TRES NANISANT
TRUMDOR (OREGON SPUR)
TRUMDOR — OREGON
SPUR No 1
WELLSPUR DELICIOUS

κ.λ.π.

ΝΤΕΛΙΤΣΙΟΥΣ ΣΤΑΝΤΑΡ
Κλασικ
Δούμπλε ρεντ Ντελίτσιους
Έρλι Ρεντ
Χάι Ρεντ
Κιγκ Ντελίτσιους
Ρεντ Ντελίτσιους
Ρεντ Πρενς
Ρίσιαρεντ Ντελίτσιους
Ρουαγιάλ ρεντ Ντελίτσιους
Σκαϊλάϊν σουπρέμ Ντελίτσιους
Στάρκιν Ντελίτσιους
Τοπρέντ Ντελίτσιους
Στάρκιν No 2 (Ι.Φ.Δ.)

ΝΤΕΛΙΤΣΙΟΥΣ ΣΠΟΥΡ
Καρμπούρ (Ρεντ Τσιφ)
Ρεντ Ντελίτσιους Σπουρ
Ρεντ Σπουρ
Ρουαγιάλ σπουρ Κούπερ No 5
Σπουρ Ρεντ Ντελίτσιους
Κούπερ 4
Στάρκιν Ντελίτσιους Σπουρ
Κούρταβελ
Στάρκκριμσον
Τοπ Ρεντ Σπουρ 527:
α Νάνο
β πολύ νάνο
Τράμντορ Όρεγκον σπουρ
Τράμντορ — Όρεγκον
σπουρ No 1
Γουέλασπούρ Ντελίτσιους
Γιουρασπούρ (Ροδοχωρίου)

Π Ι Ν Α Κ Α Σ Ι Ι

α) GOLDEN DELICIOUS
STANDARDS
GOLDEN DELICIOUS
GOLDEN No 2
GOLDENIR
(LYSGOLDEN): S.R.
GOLDENSHEEN
(BELGOLDEN): S.R.
SMOOTHEE

κ.λ.π.

ΓΚΟΛΝΤΕΝ ΝΤΕΛΙΤΣΙΟΥΣ ΣΤΑΝΤΑΡ

Γκόλντεν Ντελίτσιους
Γκόλντεν No 2 χωρίς σκουριά
Γκόλντενιρ (Λισγκόλντεν)
χωρίς σκουριά
Γκόλντσεέν (Μπελγκόλντεν)
χωρίς σκουριά
Σμρούθι χωρίς σκουριά

***

β) GOLDEN DELICIOUS SPURS

GOLDEN AUVIL SPUR
GOLDEN SPUR
STARK GOLDEN SPUR
YELLOW SPUR
YELLOW SPUR
SANS RIGOSITE

κ.λ.π.

ΓΚΟΛΝΤΕΝ ΝΤΕΛΙΤΣΙΟΥΣ ΣΠΟΥΡ

Γκόλντεν Οβιλ Σπουρ
Γκόλντεν Σπουρ
Σταρκ Γκόλντεν Σπουρ
Γέλοου Σπουρ
Γέλοου Σπουρ
χωρίς σκουριά

Δραστηριότητες του Πολιτιστικού Κέντρου Ναούσης για την περίοδο 1984 - 1985

1. ΤΜΗΜΑ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ.

Το τμήμα κινηματογράφου ε-πραγματοποίησε 28 προβολές με ισάριθμες ταινίες υψηλής καλλιτεχνικής στάθμης. Όλες τις προβολές παρακολούθησε μεγάλος αριθμός φίλων του κινηματογράφου.

2. ΤΜΗΜΑ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ.

α) Εκθέσεις Ζωγραφικής.

Οργάνωσε και παρουσίασε στην ειδική αίθουσα εκθέσεων που διαβέτει 5 εκθέσεις ζωγραφικής Ναουσιών ζωγράφων και καλλιτεχνών από άλλες πόλεις της Ελλάδος.

β) Εκθέσεις χειροτεχνίας και φωτογραφίας.

Στην ίδια αίθουσα εκθέσεων πραγματοποιήθηκαν 4 εκθέσεις φωτογραφίας και 1 έκθεση χειροτεχνίας.

3. ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΟΥ

Το τμήμα θεάτρου του Πολιτιστικού Κέντρου Ναούσης συμμετείχε με μεγάλη επιτυχία σε δύο φεστιβάλ θεάτρου της Κορίνθου και Ιθάκης παρουσιάζοντο έργο του Κώστα Μουραλά «Οι φίλοι».

Η Νεανική Θεατρική Ομάδα του Πολιτιστικού Κέντρου Ναούσης παρουσίασε με μεγάλη επιτυχία σε 6 παραστάσεις το έργο του διάσημου Ιταλού συγγραφέα Ντάριο Φο «Η Ισαβέλλα, τρεις καρβέλες κι ένας παραμυθός».

Στο Δημοτικό Θέατρο πραγματοποιήθηκαν 17 θεατρικές παραστάσεις από τοπικά θεατρικά συγκροτήματα και από θιά-

σους άλλων Ελληνικών πόλεων. Επίσης στο Δημοτικό Θέατρο πραγματοποιήθηκαν 5 συναυλίες από Ελληνικές και Ξένες χορωδίες.

4. ΤΜΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

Η Δημοτική Βιβλιοθήκη Ναούσης εμπλουτίστηκε με πολλά νέα βιβλία από τα οποία άλλα αγοράστηκαν και άλλα εδωρήθησαν από συμπολίτες μας στην Ναούσα αλλά και από άλλες πόλεις της Ελλάδος.

Η Δημοτική Βιβλιοθήκη διαθέτει τώρα πάνω από 6.000 τόμους βιβλίων όλων των κατηγοριών (φιλοσοφία, ιστορία, τέχνη, θρησκεία, λογοτεχνία, ψυχολογία, κοινωνικές επιστήμες, παιδική βιβλιοθήκη κ.λ.π.). Την Βιβλιοθήκη επισκέφθηκε μεγάλος αριθμός αναγνωστών.

5. ΕΣΤΙΑ ΜΟΥΣΩΝ

Παιδική χορωδία του Πολιτιστικού Κέντρου Ναούσης

Η παιδική χορωδία παρουσίασε με μεγάλη επιτυχία στο Δημοτικό θέατρο 2 συναυλίες παρουσιάζοντας ένα νέο πρόγραμμα με διαλεκτά τραγούδια Ελλήνων και Ξένων συνθετών.

Η παιδική χορωδία έδωσε και δύο συναυλίες στην Βέροια και στην Κοζάνη.

Στην αίθουσα κοντσέρτων της Εστίας Μουσών επραγματοποιήθηκαν δύο ρεσιτάλ πιάνου και δύο κιθάρας από Έλληνες και Ξένους καλλιτέχνες, και μία

συναυλία με άριες από όπερες.

Στο Δημοτικό Θέατρο η Σχολή Μπαλλέτου της Εστίας Μουσών παρουσίασε επίδειξη των μαθητών της.

6. ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΧΟΡΕΥΤΙΚΩΝ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΩΝ

Στο Δημοτικό θέατρο επραγματοποιήθηκαν δύο παραστάσεις από χορευτικά συγκροτήματα της Πολωνίας και της Τσεχοσλοβακίας, και τέσσερες παραστάσεις από τοπικά χορευτικά συγκροτήματα

7. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ.

Το Πολιτιστικό Κέντρο Ναούσης παρέχώρησε την αίθουσα του Δημοτικού Θεάτρου σε αωματεία και συλλόγους της πόλης μας τα οποία πραγματοποίησαν 20 διάφορες εκδηλώσεις τους και την επάνω μικρή αίθουσα για άλλες 18 εκδηλώσεις.

8. ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ 1822.

Για την επέτειο του ολοκαυτώματος της Ναούσας του 1822 στο Δημοτικό θέατρο έδωσε συναυλία η παιδική χορωδία του Π.Κ. Ναούσης και στο Θερινό Δημοτικό Θέατρο παράσταση των χορευτικών συγκροτημάτων των συλλόγων «Μπούλες - Γενίτσαροι», «Εύξεινος Λέσχη», «Λύκειο Ελληνίδων», «Πυρός» και «Συλλόγου Βλάχων Ναούσας».

1) Το Εθνικό Θέατρο με την κινητή μονάδα του, το «Άρμα Θέσπιδος» έδωσε, στις 1-2 και 3 του μηνός, τρεις παραστάσεις με το αριστούργημα του παγκόσμιου δραματολόγου, την «Αγριόπαπια» του Ερρίκου Ίψεν.

Το έργο, το οποίο άφησε άριστες εντυπώσεις και χειροκροτήθηκε θερμά από το κοινό της πόλης μας που κατέκλυσε την αίθουσα του Δημοτικού Θεάτρου, ανέβηκε σε μετάφραση Βάσου Δασκαλάκη, σκηνοθεσία Κούλας Αντωνιάδη, σκηνικά και κοστούμια Ανδρέα Σαραντόπουλου και μουσική Γιώργου Τσαγκάρη, ενώ τους σημαντικότερους ρόλους ερμήνευσαν η Μαρία Σκούντζου, ο Χρήστος Μάντζαρης και η Αγγελική Βελουδάκη σ' ένα πραγματικό ρεσιτάλ ηθοποιίας.

2) Ένα φολκλορικό πολωνέζικο συγκρότημα, που παρουσίασε χορούς και τραγούδια της πατρίδας του, εμφανίστηκε στο Δ.Θ. της πόλης μας στις 10 του μηνός.

3) Η «Παιδική Σκηνή» του Εκπαδευτικού Ομίλου παρουσίασε στο Δ.Θ. της πόλης μας, στις 14, 15 και 16 του μηνός, το έργο του Γ. Ξανθούλη «Τύμπανο, τρομπέτα και κόκκινα κουφέτα». Τους 31 ρόλους του έργου, που ανέβηκε σε σκηνοθεσία Νίκου Σπασθάκη, μουσική Πέτρου Στοϊδη και κοστούμια Φανής Βλάχου, ερμήνευσαν μαθητές του 3ου Δημοτικού Σχολείου της πόλης μας.

4) Στα πλαίσια του προγράμματος της Εστίας Μουσών, για

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΤΖΕΝΤΑ

Σύντομη καταγραφή των κυριότερων γεγονότων του διμήνου που πέρασε

μουσικές εκδηλώσεις υψηλού επιπέδου, δόθηκε στην αίθουσα κοντσέρτων της Εστίας Μουσών, στις 23 του μηνός, με ελεύθερη για το κοινό είσοδο ρεσιτάλ των Μιλτιάδη Μουμουλιδη (κλαρινέτο) και Γιάννας Πολυζωίδου (πιάνο).

5) Σε μια νέα έκθεση ζωγραφικής, που διάρκησε από 17-31 του μηνός, η ζωγράφος Ελένη Ανδρονικίδου παρουσίασε στην αίθουσα του Π.Κ.Ν. τις τελευταίες της δημιουργίες, 60 έργα, όλα λάδια.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

1) Στα πλαίσια του προγράμματος εκδηλώσεων του Π.Κ.Ν. και σε συνεργασία με το Αμερι-

Επιμέλεια Δημ. Ξουλιδη

κανικό Κέντρο Θεατρικής δόθηκε στις 4 του μηνός ρεσιτάλ πιάνου τον διάσημο Ελληνοαμερικανό πιανίστα Νίκο Κωνσταντινίδη, στην αίθουσα κοντσέρτων της Εστίας Μουσών. Το πρόγραμμα περιελάμβανε έργα Μπετόβεν, Σοπέν, Πονηρίδη, Λιστ και Γκρίφς και η είσοδος για το κοινό ήταν ελεύθερη.

2) Έκθεση ζωγραφικής πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα του Π.Κ.Ν., για πρώτη φορά στην πόλη μας, ο νέος ερασιτέχνης και αυτοδίδακτος ζωγράφος Μι-

χάλης Ζιαμπάκας, από την 1η έως τις 10 του μηνός. Η έκθεση περιελάμβανε 35 έργα του καλλιτέχνη σε γκραβούρα.

3) Έκθεση ζωγραφικής της καλλιτέχνιδας Γεωργίας Μπαθρέλου - Νίλα λειτούργησε από 16-21 του μηνός στην αίθουσα εκθέσεων του Π.Κ.Ν. Η έκθεση περιελάμβανε 50 συνολικά έργα και είναι η 6η κατά σειρά της καλλιτέχνιδος.

4) Στα πλαίσια των εκδηλώσεων του ολοκαυτώματος της πόλης μας δόθηκε στις 20 του μηνός στο Δ.Θ. συναυλία της Παιδικής Χορωδίας του Π.Κ.Ν. με διεύθυνση του Νίκου Τσαύλα. Στο πρόγραμμα περιλαμβάνονταν τραγούδια Μπετόβεν, Θεοδωράκη, Χατζηδάκι, Λοΐζου και Ανδριόπουλου και η είσοδος για το κοινό ήταν ελεύθερη. Στο 15λεπτο διάλειμα εμφανίστηκαν ο Γιώργος Πέκας και οι μαθητές του Θάνος Μήτσας και Άγγελος Καραμήτρος σε έργο για κλασική κιθάρα.

5) Ο Σύλλογος Βλάχων Νάουσας διοργάνωσε από 22-28 του μηνός την «Βλάχικη Εβδομάδα», που περιελάμβανε εκθέσεις φωτογραφίας και ζωγραφικής από την λαογραφική παράδοση των Βλάχων καθώς και χορευτικές εκδηλώσεις στο Δ.Θ.Ν. από Βλάχικα συγκροτήματα της Νάουσας, της Βέροιας, του Τύρναβου, του Βελεστίνου και από άλλα μέρη της Ελλάδας.

Κυκλοφόρησε ένα γεωργικό βιβλίο

Ένα βιβλίο κατατοπιστικό έπιστημονικό με χρωματιστές εικόνες

Τι είναι τὰ κοκκοειδῆ (ψῶρες) καὶ πῶς καταπολεμοῦνται

Δὲν πρέπει νὰ λείψει ἀπὸ κανένα ἀγροτικὸ σπίτι

ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΠΑΛΟΥΚΗ

Μπορείτε νὰ τὸ προμηθευθεῖτε ἀπὸ τὰ γραφεῖα

τοῦ Ἀγροτικοῦ Συλλόγου Ναούσης

ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΕΩΣ 1000 ΔΡΑΧΜΕΣ

Ὁ συγγραφεὴς κυκλοφόρησε ἕνα γεωργικὸ βιβλίο μοναδικὸ στο εἶδος του

«ΤΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΦΑΡΜΑΚΑ ΠΟΥ ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΓΟΡΑ»

ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΠΑΛΟΥΚΗ ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

-Τι περιέχει κάθε «φάρμακο» και πῶς ταξινομούνται

- Πίνακες κατατοπιστικοὶ χρήσιμοι καὶ διαφωτιστικοί

- Ένα βιβλίο ἀπαραίτητο γιὰ κάθε ἀγροτικὴ βιβλιοθήκη

ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ 600 Δραχμές

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΓΙΑΝΙΤΣΑΡΟΙ ΚΑΙ ΜΠΟΥΛΕΣ»

ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ

2. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΥΛΗΣ - Ο ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ

ΤΗΣ ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ

Του Τάκη Μπαΐτου

ΜΠΟΡΕΙΤΕ ΝΑ ΤΑ ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΙΤΕ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ ΚΑΙ

ΑΠΟ ΤΑ ΓΡΑΦΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΣΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΛΗΣ ΣΕΚΣΟΛΑΧ

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΑΣΗ ΤΗΣ

ΕΠΙΣΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΣΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΛΗΣ ΣΕΚΣΟΛΑΧ

ΕΠΙΣΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΣΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΛΗΣ ΣΕΚΣΟΛΑΧ

ΕΠΙΣΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΣΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΛΗΣ ΣΕΚΣΟΛΑΧ